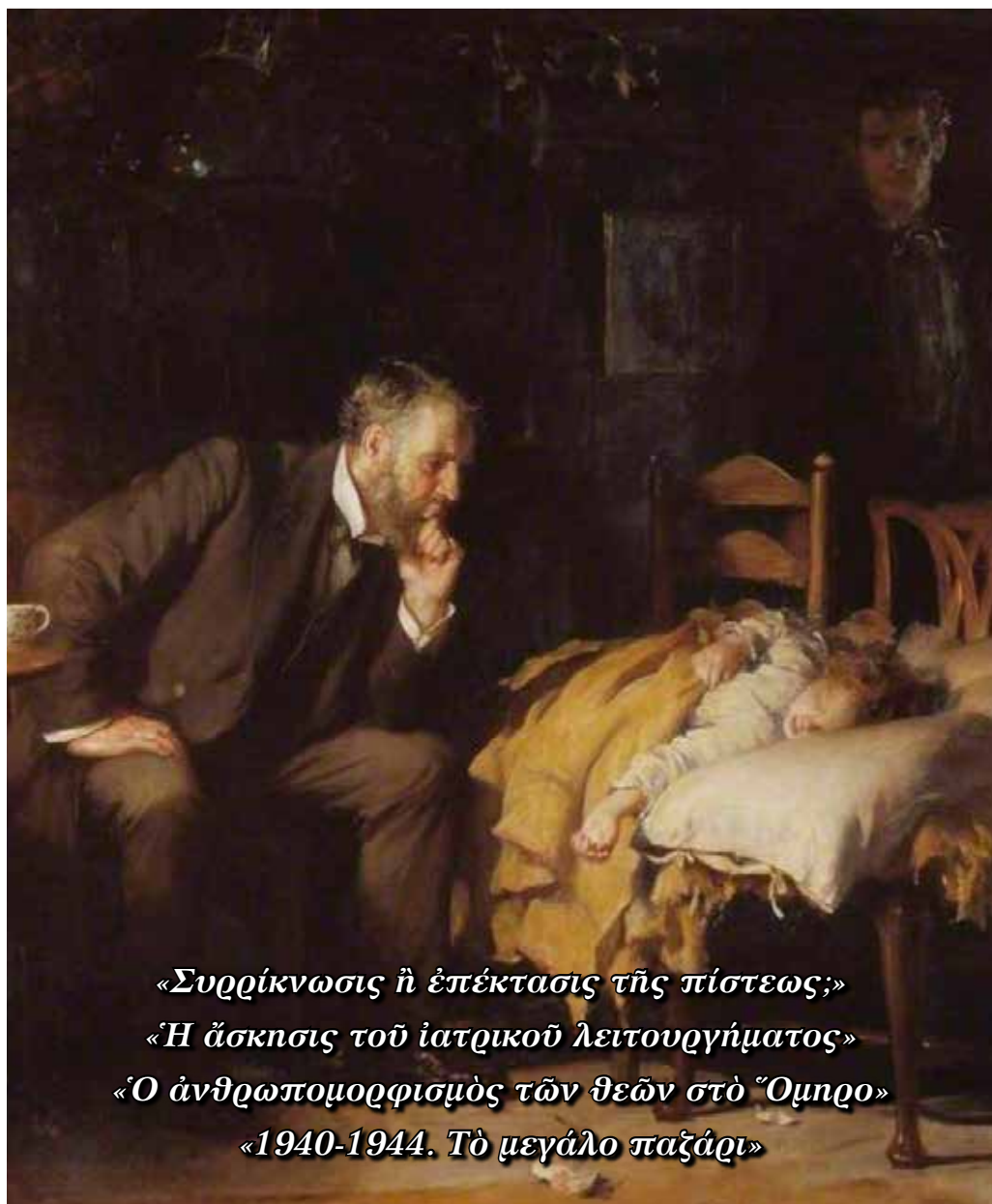

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΕΤΟΣ 81^ο | ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2018 | ΑΡΙΘ. 772

«Συρρίκνωσης ἢ επέκτασις τῆς πίστεως;»

«Ἡ ἄσκησις τοῦ ἱατρικοῦ λειτουργήματος»

«Ὁ ἀνθρωπομορφισμὸς τῶν θεῶν στὸ Ὅμηρο»

«1940-1944. Τὸ μεγάλο παζάρι»

ΤΟ ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ ΤΩΝ ΜΑΓΩΝ Γ.Β.Μ.	201
1940-44. ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΠΑΖΑΡΙ, ΜΕΡΟΣ Β΄ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ	203
Η ΑΣΚΗΣΗ ΤΟΥ ΙΑΤΡΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΠΠΟΚΡΑΤΙΚΟ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΣΕΡΑΦΕΙΜ Γ. ΚΑΣΤΑΝΑΚΗΣ	210
Ο ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΩΝ ΣΤΟΝ ΟΜΗΡΙΚΟ ΚΟΣΜΟ ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΕΚΗΣ	217
ΚΥΡΙΕ, ΠΟΥ ΜΕΝΕΙΣ; ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΝ. ΣΑΝΤΑΡΜΗΣ	223
ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ, ΒΑΤΡΑΧΟΙ ΝΙΚΟΣ ΤΣΙΡΩΝΗΣ	227
ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΣΥΡΡΙΚΝΩΣΙΣ Ή ΕΠΕΚΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ; Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ	231
ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΕΤΟΥΣ 2018	234
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΕΤΟΥΣ 2018	239

ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΕΧΝΗ

www.xee.gr • ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Διμηνιαίο περιοδικό

Έκδότης

«Χριστιανική Ένωση Ακτίνες»

Καρύτση 14, 105 61 Αθήναι, Τηλ. 210 32.35.023

Διευθυντής Σύνταξης

Γιάννης Κ. Τσέντος

Θελξινόης 1, 166 74 Γλυφάδα

Ἡ Ἐπιτροπή ἐπιφυλάσσει σέ ἑαυτήν τό δικαίωμα νά μήν δημοσιεύει ἢ νά συντέμνει κατά τήν κρίση της ὅποιοδήποτε χειρόγραφο. Χειρόγραφα, δημοσιευόμενα ἢ μή, δέν ἐπιστρέφονται.

Δημιουργικό - Ἐκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.» Ὁλοκληρωμένες ῥύσεις ἐντυπῶς ἐπικοινωνίας

Ἀνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυθο Ἀχαρνῶν, Τ. 210 3410436, F. 210 3425967

www.lyhnia.com, info@lyhnia.com

Τόπος ἐκδόσης: Ἀθήνα, Δεκέμβριος 2018

Εἰκόνα ἐξωφύλλου: Samuel Luke Fildes (1843-1927), «Ο ἱατρός» (πίνακας τοῦ 1891).

Τιμή τεύχους 2€

Ἐτήσια συνδρομή

Ἐσωτερικοῦ 10€

Ἐξωτερικοῦ 20€

ΤΟ ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ ΤΩΝ ΜΑΓΩΝ

Τί ήταν, αλήθεια, οί μάγοι; Ήταν ή εκπροσώπηση της επιστήμης που αναζητεί την αλήθεια. Άδολες καρδιές. Ταπεινές ψυχές. Καί ο Κύριος του Ούρα-νου δέν τούς ἀρνεῖται τὸ φῶς Του. Ἐνα λαμπερὸ ἀστέρι ἀνάβει καὶ καταυγάζει τὸν ὀρίζοντα τῆς ψυχῆς τους. Δέν εἶναι ἕνας πλανήτης ποὺ ἔχασε τὸν δρόμο του. Εἶναι τὸ θαυμαστὸ ἀστέρι ποὺ δείχνει τὸ δρόμο πρὸς τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου. Πόσοι τὸ εἶδαν νὰ σελαγίζει στὸν οὐράνιο

πνευματικὲς. Ἔρχονται ὡς ἐπιβράβευση στὶς ταπεινὲς ψυχές, στοὺς ἀγωνιστὲς τοῦ πνευματικοῦ στίβου. Καὶ ὁ Θεὸς ἀρέσκεται νὰ μακραίνει τὰ σκάμματα καὶ νὰ ἀναδεικνύει τοὺς πιὸ λαμπροὺς πρωταθλητὲς. Ὅ,τι ἔγινε καὶ μὲ τοὺς μάγους.

Δέν εἶναι μικρὲς οἱ δοκιμασίες ποὺ ἀντιμετωπίζουν ἀπὸ τὰ πρῶτά τους βήματα. Τὸ ἀστέρι ἐξαφανίζεται στὴν πιὸ κρίσιμη στιγμή. Ὁ ὁδηγὸς ἀποσύρεται ξαφνικὰ στὸ σταυροδρόμι τῆς ὁδοιπορίας. Τότε ξεπετάγονται τὰ «γιατί» τῆς ἀμφιβο-

Δέν εἶναι εὐκόλῃ ὑπόθεσις ἡ πίστις. Καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ δέν προσφέρεται στοὺς ἐγωπαθεῖς, στοὺς ἀρνητὲς τοῦ ἀγῶνα. Ἡ πίστις καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ εἶναι κατακτήσεις πνευματικὲς. Ἔρχονται ὡς ἐπιβράβευση στὶς ταπεινὲς ψυχές, στοὺς ἀγωνιστὲς τοῦ πνευματικοῦ στίβου. Καὶ ὁ Θεὸς ἀρέσκεται νὰ μακραίνει τὰ σκάμματα καὶ νὰ ἀναδεικνύει τοὺς πιὸ λαμπροὺς πρωταθλητὲς. Ὅ,τι ἔγινε καὶ μὲ τοὺς μάγους.

θόλο; Τρεῖς μόνο συλλαμβάνουν τὸ ὑπερφυσικὸ μῆνυμά του. Τρεῖς μονάχα διέθεταν τὸ ραντάρ τῆς πίστεως ποὺ πιάνει τὰ μινύματα τοῦ οὐρανοῦ. Τρεῖς ἦταν πρόθυμοι νὰ δώσουν τό «παρὼν» στὸ θεϊκὸ κάλεσμα.

Πόση ἀντοχὴ χρειάζóταν γιὰ ἕνα τέτοιο μεγάλο ἐγχείρημα! Νὰ διασχίζουν ἡμέρες καὶ μῆνες τὶς καυτερὲς ἐρημιές. Νὰ συναντοῦν τὸν κίνδυνο σὲ κάθε τους βῆμα. Νὰ ἀντιμετωπίζουν τὰ χαμόγελα τῆς εἰρωνείας, τὰ πικρόχολα λόγια τῶν «προσγειωμένων ρεαλιστῶν», αὐτοὶ οἱ «ἀπροσγείωτοι ἰδεαλιστὲς».

Πράγματι. Δέν εἶναι εὐκόλῃ ὑπόθεσις ἡ πίστις. Καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ δέν προσφέρεται στοὺς ἐγωπαθεῖς, στοὺς ἀρνητὲς τοῦ ἀγῶνα. Ἡ πίστις καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ εἶναι κατακτήσεις

λίαι. Χθὲς καὶ σήμερα, συχνά, χάνονται ἀπὸ τὸν ὀρίζοντα τὰ σημεῖα τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ.

Καὶ ὅμως, ὅλα αὐτὰ εἶναι στὸ σχεδίο τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Φαινομενικὴ ἡ ἀπουσία. Δοκιμάζει, γιὰ νὰ ἀναδείξει. Ἀποκαλύπτει τὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία, γιὰ νὰ φανερώσει τὴ θεία παντοδυναμία. Κρύβεται κάποτε ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα βλέμματα ὁ Θεός, γιὰ νὰ Τὸν ἀναζητᾶμε καὶ νὰ Τὸν βρίσκουμε.

Αὐτὸ ἔγινε καὶ μὲ τοὺς μάγους. Σύντομη ἡ ἀμνηχανία τους. Οἱ ἀληθινὰ μεγάλοι δέν περιορίζονται στὴ δική τους σοφία. Καταφεύγουν ταπεινὰ στὰ φῶτα τῶν ἄλλων. «Ποῦ ἐστὶν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων;» ἐρωτοῦν στὰ Ἱεροσόλυμα. Καὶ ἡ ἀπάντησις ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ δέν

περίμεναν. Οί αρχιερείς και οί γραμματεῖς θὰ ὑπηρετήσουν τὸ θεῖο σχέδιο, χωρὶς οἱ ἴδιοι νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ αὐτό. Μὲ τὴν

Ὅμως οἱ δοκιμασίες τῶν μάγων δὲν σταματοῦν. Τὸ ἀστὲρ καὶ πάλι θὰ φανεῖ καὶ θὰ τοὺς γεμίσει ἀνακούφιση. Τοὺς ὀδηγεῖ σ' ἓνα φτωχικὸ κατάλυμα, ὅπου ἔκπληκτοι θὰ ἀτενίσουν μιὰ ταπεινὴ μητέρα μὲ τὸ θεῖο Βρέφος. Τίποτα τὸ φανταχτερὸ ἐκεῖ μέσα. Λοιπόν, ἓνα τόσο κοπιαστικὸ ταξίδι, γιὰ νὰ ἀντικρίσουν τὰ φτωχικὰ αὐτὰ σκηνικά;

Ναί, γιὰ αὐτὸ ἦλθαν. Οἱ μεγάλες ψυχὲς ξέρουν νὰ διακρίνουν πίσω ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ ἀσημότητα τὴς ἀληθινῆς ἀξίης. Δὲν θαμπώνονται ἀπὸ τὸ ἐντυπωσιακό. Συγκλονίζονται ἀπὸ τὸ πραγματικὸ μεγαλεῖο. Σκύβουν ταπεινὰ καὶ προ-

Τὸ ἀστὲρ καὶ πάλι θὰ φανεῖ καὶ θὰ τοὺς γεμίσει ἀνακούφιση.

Τοὺς ὀδηγεῖ σ' ἓνα φτωχικὸ κατάλυμα, ὅπου ἔκπληκτοι

θὰ ἀτενίσουν μιὰ ταπεινὴ μητέρα μὲ τὸ θεῖο Βρέφος.

Τίποτα τὸ φανταχτερὸ ἐκεῖ μέσα. Λοιπόν, ἓνα τόσο

κοπιαστικὸ ταξίδι, γιὰ νὰ ἀντικρίσουν τὰ φτωχικὰ αὐτὰ

σκηνικά; Ναί, γιὰ αὐτὸ ἦλθαν. Οἱ μεγάλες ψυχὲς ξέρουν νὰ

διακρίνουν πίσω ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ ἀσημότητα τὴς ἀληθινῆς

ἀξίης. Δὲν θαμπώνονται ἀπὸ τὸ ἐντυπωσιακό. Συγκλονίζονται

ἀπὸ τὸ πραγματικὸ μεγαλεῖο. Σκύβουν ταπεινὰ

καὶ προσκυνοῦν τὴν Παναγία μητέρα καὶ τὸ θεῖο Παιδί

καὶ προσφέρουν τοὺς πολύτιμους θησαυροὺς τους.

προφητεία τοῦ Μιχαῖα θὰ ὀδηγηθοῦν στὴ Βηθλεὲμ: «**Πορευθέντες ἀκριβῶς ἐξετάσατε περὶ τοῦ παιδίου**» (Ματθ., β' 8).

Ἐδὼ σταματᾷ ἡ ἀνθρώπινη σκέψη. Πῶς νὰ συλλάβει τέτοιες τρομερὲς ἀντινομίες; Ὑπηρετοῦν τὴ βουλὴ τοῦ Θεοῦ οἱ πολέμοι Του! Οἱ τυφλοὶ ὀδηγοὶ μπαίνουν ἄθελά τους στὴν ὑπηρεσία τοῦ φωτός. Οἱ σβησμένοι φανοὶ γίνονται δρομοδείχτες ζωῆς. Πόσοι, ἀλήθεια, ἔγιναν, στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων, ἀριστερὰ ὄργανα τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ! Βοήθησαν ἄλλους νὰ βροῦν τὸν δρόμο, χωρὶς οἱ ἴδιοι νὰ θελήσουν νὰ τὸν βαδίσουν.

σκυνοῦν τὴν Παναγία μητέρα καὶ τὸ θεῖο Παιδί καὶ προσφέρουν τοὺς πολύτιμους θησαυροὺς τους (Ματθ., β' 11).

Οἱ ἀληθινὰ μεγάλοι γονατίζουν ταπεινά, μπροστὰ σ' Ἐκεῖνον ποῦ «**ἐταπείνωσεν ἀταπεινώτως τὸ ἀταπείνωτον αὐτοῦ ὕψος**» (Ιω. Δαμασκηνός). Γίνονται δημιουργοὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀγάπης, στὴν ὑπηρεσία τοῦ ἀνθρώπου, χάριν τοῦ ὁποῖου «**ἐκκλινεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη**» ὁ ἐνανθρωπήσας Θεὸς τῆς ἀγάπης.

Γ.Β.Μ.

1940-44

ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΠΑΖΑΡΙ

ΜΕΡΟΣ Β΄

Σύνοψη Α΄ Μέρους

Στο προηγούμενο, Α΄ Μέρος του άρθρου, άρχισαμε να σκιαγραφήμε τὸ σκοτεινὸ παρασκίνιο τοῦ Ἑπους τῆς Ἑλλάδας στὰ βουνὰ τῆς Ἠπείρου, στὰ Ὀχυρά, στὴν Κρήτη. Ἕνα σκοτεινὸ παρασκίνιο στὸ ὁποῖο γειτονικὲς τῆς Ἑλλάδας χώρες εἶδαν στὴν περιπέτεια τοῦ πολέμου μιὰ πρώτης τάξεως εὐκαιρία νὰ οἰκειοποιηθοῦν τμήματα τῆς ἑλληνικῆς ἐπικράτειας, οἱ δὲ μεγάλοι τῆς παγκόσμιας σύρραξης δὲν δίσταζαν νὰ ὑπόσχονται ἀφειδῶς ἑλληνικὰ ἐδάφη, στὴν προσπάθειά τους νὰ προσελκύσουν στὸ στρατόπεδό τους συμμάχους ἀπὸ τὴν εὐρύτερη περιοχί... Συγκεκριμένα, στὸ Α΄ Μέρος τοῦ ἄρθρου εἶδαμε:

α) Τὴν προσπάθεια τῆς φασιστικῆς Ἰταλίας νὰ προωθήσει συστηματικὰ ἓνα πρόγραμμα ἐδαφικοῦ διαμελισμοῦ τῆς Ἑλλάδας, μέσα στὸ εὐρύτερο πλαίσιο τῶν σχεδίων της γιὰ ἐπαναχάραξη τῶν συνόρων στὰ Βαλκάνια ὑπὸ ἰταλικὴ ἐποπτεία.

β) Τὶς συγκεκριμένους ἀξιώσεις ποὺ ἤγειρε εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδας ἡ Ἀλβανία, ἀξιώσεις τῆς ὁποῖας προσπάθησε νὰ προωθήσει ὡς σύμμαχος τῆς φασιστικῆς Ἰταλίας.

γ) Τὶς πάγιες βλέψεις ἐπὶ τῆς Μακεδονίας τῶν Βουλγάρων, οἱ ὅποιοι, ὡς δύναμη κατοχῆς στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς βορείου Ἑλλάδας, κίρυσαν τὴν προσάρτηση στὸ βουλγαρικὸ κράτος τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Δυτικῆς Θράκης καὶ προώθησαν ἓνα συστηματικὸ πρόγραμμα ἀφελλνισμού καὶ ἐκβουλγαρισμοῦ τῶν ἐδαφῶν ποὺ εἶχαν στὴν κατοχί τους.

Στὸ παρόν, Β΄ Μέρος τοῦ ἄρθρου, ὁλοκληρώνουμε τὴν παρουσίαση τοῦ σκοτεινοῦ αὐτοῦ παρασκηνίου μὲ δύο ἀκόμα «παίκτες», τοὺς ὁποῖους δύσκολα θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποψιασθοῦμε: τὴ Γιουγκοσλαβία καὶ τὴν Τουρκία.

Γιουγκοσλαβία

Ἡ συμπαράταξη τῆς Βουλγαρίας μὲ τὶς δυνάμεις τοῦ Ἀξονα ἦταν λίγο ὥς πολὺ ἀναμενόμενη. Δὲν συνέβαινε ὅμως τὸ ἴδιο μὲ τὴν περίπτωση τῆς Γιουγκοσλαβίας. Ὁ πρίγκιπας Παῦλος Καραγεώργεβιτς, ποὺ κυβερνοῦσε ὡς ἀντιβασιλέας μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ ἐξαδέλφου του βασιλιᾶ Ἀλεξάνδρου τῆς Γιουγκοσλαβίας τὸ 1934, θεωρεῖτο ἀπὸ πολλοὺς «μαριονέττα» τῶν Βρετανῶν.

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι, ἂν οἱ γιουγκοσλαβικὲς δυνάμεις εἶχαν συνδράμει τὶς ἑλληνικὲς στὸ μέτωπο τῆς Βορείου Ἠπείρου, ὅπως ἀπέρρεε ἀπὸ τὸ Βαλκανικὸ Σύμφωνο ποὺ εἶχαν συνυπογράψει

τὸ 1934, οἱ Ἴταλοι θὰ εἶχαν συντριβεῖ, πολὺ πρὶν προλάβουν νὰ παρέμβουν οἱ Γερμανοί. Ἀλλὰ ἡ γιουγκοσλαβικὴ ἡγεσία ἀρνήθηκε νὰ κινηθεῖ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση. Ἡ μᾶλλον, ἐπέλεξε νὰ κινηθεῖ πρὸς τὴν ἐντελῶς ἀντίθετη...

Λεπτομέρειες γιὰ τὸ σκοτεινὸ παρασκίνιο ποὺ ἐκδιπλώθηκε, τὴν ἴδια στιγμή ποὺ οἱ Ἕλληνες ἔγραφαν τὸ Ἔπος τοῦ '40 στὰ βουνὰ τῆς Βορείου Ἠπείρου, βρίσκουμε σὲ ἓνα βιβλίο τοῦ Ντανίλο Γκρέγκοριτς, κυριώτερου συνεργάτη τῶν Γερμανῶν στὸ Βελιγράδι, διευθυντῆ τοῦ κυβερνητικοῦ πρακτορείου «Ἀβαλα» καὶ τῆς μεγάλης ἐφημερίδας τοῦ Βελιγραδίου *Βρέμε*. Τὸ βιβλίο ἔχει τίτλο *Ἔτσι τελείωσε ἡ Γιουγκοσλαβία* καὶ ἐκδόθηκε στὴ Λειψία τὸ 1943.

Ὅπως διαβάζουμε στὸ ἀποκαλυπτικὸ αὐτὸ βιβλίο, ὁ Γκρέγκοριτς, σὲ συνομιλία του μὲ τὸν Γερμανὸ πρέσβη στὸ Βελιγράδι Βίκτορ φὸν Χέερν γιὰ τὸ ἐνδεχόμενο προσχώρησης τῆς Γιουγκοσλαβίας στὸ γερμανοϊταλικὸ στρατόπεδο, βρῆκε τὴν εὐκαιρία νὰ βολιδοσκοπήσει τὸν Γερμανὸ πρέσβη γιὰ τὰ ἐνδεχόμενα ἀνταλλάγματα ποὺ ἡ γερμανικὴ πλευρὰ θὰ ἦταν διατεθειμένη νὰ δώσει στὴ Γιουγκοσλαβία. Κυρίως, ὁ Γκρέγκοριτς σημείωσε τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Γιουγκοσλαβίας γιὰ ἔξοδο στὸ Αἰγαῖο καὶ γιὰ προσάρτηση τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Γερμανὸς πρέσβης ἦταν μὲν κατ' ἀρχὴν ἐπιφυλακτικὸς, ἀλλὰ παρατήρησε ὅτι, ἀφοῦ

στὸν Γερμανὸ ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν φὸν Ρίμπεντροπ. Κατὰ τὸν Γκρέγκοριτς, ὁ φὸν Ρίμπεντροπ τοῦ ἀπάντησε: «*Εἰν ἡ Γιουγκοσλαβία ἔβρισκε τὸν δρόμο πρὸς τὴ Γερμανία, θὰ ἐξασφάλιζε ὅλες τὶς ἐγγυήσεις ἐναντίον ὁποιοῦδήποτε κινδύνου καὶ γιὰ τὴν εὐρύτερη ἀνάπτυξη τῆς ἐπιρροῆς της καὶ θὰ δημιουργοῦσε τὴν καλύτερη εὐκαιρία, γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὶς δίκαιες ἀξιώσεις της (sic!) γιὰ μιὰ διέξοδο στὸ Αἰγαῖο*».

Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1941 ἄρχισαν ἐντατικὲς διαπραγματεύσεις μὲ τὴ γερμανικὴ πλευρὰ, οἱ ὁποῖες περιλάμβαναν ἀκόμη καὶ προσωπικὲς ἐπαφὲς μὲ τὸν

Ὁ Γιουγκοσλάβος ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Μάρκοβιτς εἶχε ἐξασφαλίσῃ ἐγγυήσεις τῶν Γερμανῶν ἐπὶ τριῶν σημείων: α) ὅτι θὰ γινόταν σεβαστὴ ἡ κυριαρχία καὶ ἡ ἀκεραιότητα τῆς Γιουγκοσλαβίας, β) ὅτι δὲν θὰ ζητεῖτο ἡ στρατιωτικὴ συνδρομὴ τῆς Γιουγκοσλαβίας καὶ γ) ὅτι μὲ τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς νέας τάξεως πραγμάτων στὴν Εὐρώπη, ἡ Γιουγκοσλαβία θὰ ἀποκτοῦσε διέξοδο στὸ Αἰγαῖο, ἡ ὁποία, κατόπιν ἰδιαίτερης ἐπιθυμίας τῆς Γιουγκοσλαβίας, θὰ συμπεριλάμβανε τὴ γιουγκοσλαβικὴ κυριαρχία στὸ λιμάνι τῆς Θεσσαλονίκης!

ἡ Ἑλλάδα βρισκόταν σὲ ἐμπόλεμη κατάσταση μὲ μία ἀπὸ τὶς δυνάμεις τοῦ Ἀξονα (τὴν Ἰταλία), τὸ θέμα αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσει βάση διαπραγματεύσεων.

Ὁ Γκρέγκοριτς ἔσπευσε ἐνθουσιασμένος νὰ μεταφέρει τὸ περιεχόμενο αὐτῆς τῆς συνομιλίας στὸν Γιουγκοσλάβο πρωθυπουργὸ Ντραγκίσα Ζβέτκοβιτς (1893-1969), ὁ ὁποῖος τοῦ ἀπάντησε: «*Γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη προσχωροῦμε ἀπροκάλυπτα στὸν ἀντιβρετανικὸ συνασπισμό. Πεῖτέ το αὐτὸ στὸν φὸν Χέερν ὡς ἄποψη*».

Παράλληλα, ὁ Γκρέγκοριτς ἐξουσιοδοτήθηκε νὰ μεταφέρει τὰ ἴδια ἀκριβῶς καὶ

Χίτλερ. Οἱ διαπραγματεύσεις προχώρησαν γρήγορα, καὶ στὶς 25 Μαρτίου 1941 ὁ Γιουγκοσλάβος πρωθυπουργὸς Ζβέτκοβιτς καὶ ὁ Γερμανὸς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Γιοακίμ φὸν Ρίμπεντροπ συνυπέγραψαν στὸ ἀνάκτορο Μπελβεντέρε στὴ Βιέννη τὴν προσχώρηση τῆς Γιουγκοσλαβίας στὶς δυνάμεις τοῦ Ἀξονα, ἀφοῦ νωρίτερα, στὶς 7 Μαρτίου, ὁ Γιουγκοσλάβος ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Μάρκοβιτς εἶχε ἐξασφαλίσῃ ἐγγυήσεις τῶν Γερμανῶν ἐπὶ τριῶν σημείων: α) ὅτι θὰ γινόταν σεβαστὴ ἡ κυριαρχία καὶ ἡ ἀκεραιότητα τῆς Γιουγκοσλαβίας, β) ὅτι δὲν θὰ ζητεῖτο ἡ στρατιω-

τική συνδρομή της Γιουγκοσλαβίας και γ) ότι με την εγκαθίδρυση της νέας τάξεως πραγμάτων στην Ευρώπη, η Γιουγκοσλαβία θα άποκοτούσε διέξοδο στο Αιγαίο, ή όποια, κατόπιν ιδιαιτέρας επιθυμίας της Γιουγκοσλαβίας, θα συμπεριλάμβανε τη γιουγκοσλαβική κυριαρχία στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης!

Η επίσημη συμπερίληψη αυτής της υπόσχεσης ως τρίτου όρου στο τελικό σύμφωνο προσχωρήσεως της Γιουγκοσλαβίας στον Άξονα στις 25 Μαρτίου 1941 εξηγεί τον απροκάλυπτο ένθουσιασμό του Γιουγκοσλάβου πρωθυπουργού Ζβέτκοβιτς, ο οποίος άμέσως μετά την υπογραφή του συμφώνου φέρεται να δήλωσε περιχαρής: «Αυτό που πετύχαμε δεν το κέρδισε καμμία άλλη χώρα!».

Όμως η κοινή γνώμη στη Γιουγκοσλαβία έτρεφε ισχυρά αισθήματα κατά του Άξονα και υπέρ των Βρετανών. Έτσι, δύο μόλις ημέρες μετά την υπογραφή του Συμφώνου προσχώρησης στον Άξονα, τη νύκτα της 26^{ης} προς 27^η Μαρτίου 1941, μιὰ λαϊκή και στρατιωτική εξέγερση στο Βελιγράδι υπό τον στρατηγό Ντούσαν Σίμοβιτς ανέτρεψε τη φιλοναζιστική κυβέρνηση Ζβέτκοβιτς, καθάίρεσε τον πρίγκιπα Παύλο και ανακήρυξε βασιλιά τον 17χρονο πρίγκιπα Πέτρο Β΄, τον οποίο κήρυξε ένιλικα, ακύρωσε το Σύμφωνο προσχώρησης στον Άξονα και επανέφερε τη Γιουγκοσλαβία στο πλευρό των Συμμάχων.

Το αποτέλεσμα ήταν η άμεση γερμανική αντίδραση, με ταυτόχρονη εισβολή στη Γιουγκοσλαβία και την Ελλάδα στις 6 Απριλίου 1941. Είχε έλθει η ώρα για τους Έλληνες να γράψουν ένα ακόμα έπος: το Έπος των Όχθων, στα έλληνοβουλγαρικά σύνορα. Αλλά η αντίσταση των Ελλήνων ήταν καταδικασμένη. Μετά την εύκολη εξουδετέρωση της γιουγκοσλαβικής αντίστασης οι Γερμανοί εισήλθαν στην Ελλάδα από τα έλληνογιουγκοσλαβικά σύνορα, παρακάμπτοντας τα όχυρά της Γραμμής

Μεταξά. Έτσι, όπως είναι γνωστό, οι Γερμανοί έφθασαν στη Θεσσαλονίκη, ενώ η Μάχη των Όχθων συνεχιζόταν ακόμα... Όπως γράφει ο γνωστός Άγγλος συγγραφέας του βιβλίου Από το Τομπρούκ στο Σμολένσκ που επέλεξε να παραμείνει ανώνυμος και να υπογράψει το βιβλίο του ως «Στρατήτσκους», «από την άποψη αυτή, η είσοδος της Γιουγκοσλαβίας στον πόλεμο στο πλευρό των Συμμάχων υπήρξε η αιτία της πτώσεως της Ελλάδας. Η Γιουγκοσλαβία όχι μόνο δεν μπόρεσε να εμποδίσει την είσοδο των Γερμανών στην κοιλάδα του Άξιου, αλλά δεν κατόρθωσε καν να κρατήσει τη διάβαση του Μοναστηρίου, οι δὲ Έλληνες, που την εμπιστεύθηκαν, έχασαν τη μόνη δυνατότητα που είχαν να κρατήσουν το έδαφός τους».

Από την πλευρά της, η Γιουγκοσλαβία πλήρωσε ακριβό τίμημα για την ένταξή της στο συμμαχικό στρατόπεδο με τον άγριο διαμελισμό της: Η Γερμανία προσάρτησε το μεγαλύτερο μέρος της σημερινής Σλοβενίας. Η Ιταλία προσάρτησε τη νότια Σλοβενία, περιοχές και νησιά της Δαλματίας, συμπεριλαμβανομένου του Σπλίτ, και το Ντουμπρόβνικ της σημερινής Κροατίας. Η Ούγγαρία προσάρτησε μικρό τμήμα της ανατολικής Σλοβενίας και τη δυτική Βοϊβοδίνη. Η Άλβανία προσάρτησε το Κοσσυφοπέδιο, μικρό κομμάτι του Μαυροβουνίου και το δυτικό τμήμα του σημερινού κράτους των Σκοπίων. Η Βουλγαρία προσάρτησε το κεντρικό και ανατολικό τμήμα του σημερινού κράτους των Σκοπίων και μικρό κομμάτι της ανατολικής Σερβίας. Παράλληλα, ιδρύθηκε ανεξάρτητο κράτος της Κροατίας υπό την ηγεσία των φασιστών Ούστασι του Άντε Πάβελιτς. Ιδρύθηκε επίσης ανεξάρτητο κράτος του Μαυροβουνίου στο υπό ιταλική κατοχή Μαυροβούνιο. Ό,τι απέμεινε ως Σερβία, υπό γερμανική κατοχή, έτέθη υπό τη διοίκηση δωσιλογικής κυβέρνησης, της κυβέρνησης Μίλαν Νέντιτς.

Τουρκία

Το γνωστό βιβλίο που έγραψε ο Φράνκ Βέμπερ για τη στάση της Τουρκίας κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αποτυπώνει έξοχα τον ρόλο της Τουρκίας, και μάλιστα ήδη με τον τίτλο που επέλεξε ο συγγραφέας για το βιβλίο του: *Ο επιτίδειος ουδέτερος (The evasive neutral)*. Έξάλλου, είναι εξόχως χαρακτηριστικά τα λόγια του ίδιου του Τσώρτσιλ για την Τουρκία: «*Η Τουρκία είναι ένας γριφος, τυλιγμένος σε μυστήριο, κρυμμένο μέσα σε ένα αίνιγμα*».

Ήδη τον Οκτώβριο του 1938, ο Τούρκος ύπουργος των Έξωτερικων Δρ Τεφίκ Ρουσντ Άράς, σε ερώτηση του Άγγλου πρεσβευτή στην Άγκυρα Πέρσυ Λόραιν για τη στάση της Τουρκίας στην περίπτωση έκρηξης ευρωπαϊκού πολέμου, άφησε άφωνο τον συνομιλητή του, δηλώνοντας με ασύλληπτη κυνικότητα ότι «*η Τουρκία θα πολεμήσει ως σύμμαχος όποιουδήποτε από τους αντιμαχόμενους θα προσέφερε τα μεγαλύτερα ανταλλάγματα*». Βεβαίως, ο Τούρκος ύπουργος δεν έλεγε τίποτε διαφορετικό από αυτό που έκαναν στην πράξη όλες οι όμορες της Ελλάδας χώρες, αλλά, ακόμα κι έτσι, η δήλωση αυτή δεν παύει να σοκάρει με την κυνικότητά της.

Η άνανδρη ιταλική επίθεση κατά της Ελλάδας πυροδότησε πλήθος ένθουσιωδων φιλελληνικών δημοσιευμάτων στον τουρκικό τύπο. Από τις στήλες της εφημερίδας *Γενή Σαμπάχ*, ο βουλευτής και αρθρογράφος Γιαλτάν στις 29 Οκτωβρίου 1940 καταδίκασε απερίφραστα την άδικαιολόγητη ιταλική επίθεση, έξηρε τη στάση της Ελλάδας ως αντίξια των ένδοξων παραδόσεών της και κατέληγε με την πεποίθηση ότι «*η σύμμαχος της Τουρκίας Ελλάς θα εξέλθει από την περιπέτεια αυτή μέγα και ένδοξο έθνος*». Στις 31 Οκτωβρίου η *Γενή Σαμπάχ* διαβεβαίωνε με νόημα: «*Η Ελλάδα μπορεί να*

πολεμήσει απερίσπαστη κατά του Ιταλού έχθρου της». Η εφημερίδα *Ικντάμ*, πάλι, έκλεινε κείμενό της της 29ης Οκτωβρίου 1940 με τη φράση: «*ΖΗΤΩ η Ελλάς! Είμαστε υπερήφανοι, που συνδεόμαστε με συμμαχία με τέτοιο έθνος*».

Αυτές οι φιλελληνικές δηλώσεις, ωστόσο, δεν άκυρώνουν το γεγονός ότι η Τουρκία λειτούργησε εκείνη την περίοδο ως «δούρειος ίππος» της Γερμανίας στα Βαλκάνια. Πράγματι, στις 11 Φεβρουαρίου 1941 η Τουρκία υπέγραψε σύμφωνο μη επιθέσεως με τη Βουλγαρία. Αυτό σήμαινε, πρακτικά, ότι η Βουλγαρία θα μπορούσε να προωθήσει τα σχέδιά της για αλλαγή συνόρων στα Βαλκάνια εις βάρος της Ελλάδας, χωρίς να φοβάται αντίδραση από την Τουρκία βάσει του Βαλκανικού Συμφώνου που αυτή είχε υπογράψει το 1934. Με λυμένα πλέον τα χέρια, η Βουλγαρία προσχώρησε επίσημα στον Άξονα λίγες ημέρες μετά την υπογραφή του βουλγαροτουρκικού συμφώνου, συγκεκριμένα την 1^η Μαρτίου, με την πεποίθηση ότι είχε βρει την καλύτερη ευκαιρία να πατήσει πόδι στην ελληνική Μακεδονία (βλ. Α΄ Μέρος, στο προηγούμενο τεύχος).

Όταν τον Απρίλιο οι Γερμανοί εισέβαλαν συγχρόνως στην Ελλάδα και τη Γιουγκοσλαβία, η Τουρκία ούτε καν καταδίκασε λεκτικά το γεγονός, παρά το Βαλκανικό Σύμφωνο που είχε συνυπογράψει. Και σαν να μην έφθανε αυτό, τον Ιούλιο του ίδιου έτους η Τουρκία δεσμεύθηκε να παραμείνει ουδέτερη και υπέγραψε και σύμφωνο φιλίας με τη Γερμανία, η οποία ήταν πλέον δύναμη κατοχής στα Βαλκάνια. Αυτή ήταν και η χαριστική βολή στο –ούτως ή άλλως καταρτημένο εν τοις πράγμασι– Βαλκανικό Σύμφωνο του 1934. Και μιά τελευταία λεπτομέρεια: Η γερμανοτουρκική προσέγγιση το 1941 προέβλεπε ότι, σε περίπτωση νίκης των δυνάμεων του Άξονα, ως επιβράβευση της «ουδετερότητας» της Τουρκίας, θα

συζητείτο σοβαρά ή επιθυμία της να της παραχωρηθούν τα Δωδεκάνησα...

Έτσι η Τουρκία, παρά τους φιλελληνικούς διθυράμβους που δημοσιεύθηκαν στον τουρκικό τύπο, πρακτικά μέσα από το βουλγαροτουρκικό σύμφωνο άνοιγε τον δρόμο για τον άκρωτηριασμό της Ελλάδας, στον οποίο άλλωστε έσπευδε να δηλώσει και η ίδια παρούσα. Η ειρωνεία είναι ότι, την ίδια ακριβώς στιγμή, φαίνεται ότι η Ελλάδα προσέφερε στην Τουρκία μια ύπηρεσία που δύσκολα θα μπορούσε κανείς ακόμα και να υπομιασθεί.

Η ύπηρεσία της Ελλάδας προς την

αρίου 1942 από το Λονδίνο με τίτλο «Οί Γάλλοι μιλούν στους Γάλλους», έκανε την ακόλουθη συγκλονιστική αποκάλυψη: ότι, σύμφωνα με πληροφορίες που του έδιναν Γερμανοί ανώτεροι αξιωματικοί, η γερμανική επίθεση στα Βαλκάνια προέβλεπε και ένδεχόμενη επίθεση κατά της Τουρκίας. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, δώδεκα γερμανικές μεραρχίες είχαν παραιμείναι στα βουλγαροτουρκικά σύνορα. Σύμφωνα με τα γερμανικά σχέδια, κατά τον Όνφρουά, θα χρειάζονταν πέντε ημέρες για την ολοκλήρωση της όλης επιχείρησης στην Ελλάδα με την παράδοση ή

Το γνωστό βιβλίο που έγραψε ο Φράνκ Βέμπερ για τη στάση της Τουρκίας κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο αποτυπώνει έξοχα τον ρόλο της Τουρκίας, και μάλιστα ήδη με τον τίτλο που επέλεξε ο συγγραφέας για το βιβλίο του: «Ο επιτήδειος ουδέτερος» («The evasive neutral»). Έξάλλου, είναι εξόχως χαρακτηριστικά τα λόγια του ίδιου του Τσώρτσιλ για την Τουρκία: «Η Τουρκία είναι ένας γριφος, τυλιγμένος σε μυστήριο, κρυμμένο μέσα σε ένα αίνιγμα».

Τουρκία αναδεικνύεται μέσα από τις ραδιοφωνικές αποκαλύψεις από το Λονδίνο του πρώην Γάλλου προξένου στη Θεσσαλονίκη Όνφρουά. Ο Όνφρουά ήταν προξένος της Γαλλίας στη Θεσσαλονίκη μέχρι το καλοκαίρι του 1941 και χάρη στη θέση του, αλλά και στην ιδιάζουσα σχέση που διατηρούσε ή χώρα του με τη Γερμανία μετά τη συγκρότηση της κυβέρνησης Βισυ τον Ιούλιο του 1940, είχε τακτικές επαφές με το Γερμανικό Στρατηγείο στη Θεσσαλονίκη μετά τη γερμανική κατάληψη της πόλης. Τελικά, κατόρθωσε να διαφύγει από τη Θεσσαλονίκη στη Μέση Ανατολή, όπου και εντάχθηκε στους «Ελευθέρους Γάλλους» του Ντέ Γκώλ. Αυτός λοιπόν ο Όνφρουά, σε ραδιοφωνική έκπομπή της 18^{ης} Φεβρου-

εξόντωση των έλληνοαγγλικών δυνάμεων. Οί Γερμανοί ήταν τόσο αισιόδοξοι για την ταχεία ύποταγή της Ελλάδας, ώστε είχαν έτοιμη ακόμα και την κυβέρνηση που θα εγκαθιστούσαν στην Αθήνα. Στην πορεία όμως της γερμανικής επίθεσης στην Ελλάδα, όπως είπε ο Όνφρουά, άκουγε τους Γερμανούς αξιωματικούς να δυσανασχετούν, διότι, όπως έλεγαν, «τα πράγματα δεν πάνε γρήγορα, δεν πάνε αρκετά καλά». Και ο Όνφρουά κατέληξε:

«Η σθεναρή αντίσταση των έλληνοαγγλικών δυνάμεων ανάγκασε το στρατηγείο του Λιστ να αποσύρει μερικές από τις έφεδρικές μεραρχίες από τα βουλγαροτουρκικά σύνορα, για να κάμψει έτσι ταχύτερα την έλληνοαγγλική αντίσταση. Έτσι, η ήρωική αντίσταση του έλληνοι-

κοῦ λαοῦ ἔσωσε τὸν τουρκικὸ λαὸ ἀπὸ τὴν τραγωδία τοῦ πολέμου, καὶ ἐπιπλέον πρόσφερε στοὺς Συμμάχους ἕξι πολύτιμες ἐβδομάδες, τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ὁποίων ἔγινε αἰσθητὸ στὴ Ρωσία».

Ἄν τὰ παραπάνω ἀνταποκρίνονται ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον στὴν πραγματικότητα, ἀποδεικνύεται ὅτι, τὴν ἴδια στιγμή ποὺ ἡ Τουρκία μὲ τὴν πολιτικὴ της ἐνθάρρυνε τὸν ἀκρωτηριασμὸ τῆς Ἑλλάδας, διπλώνοντας μάλιστα καὶ ἡ ἴδια πρόθυμη νὰ συμμετάσχει σὲ αὐτόν, οἱ Ἕλληνες μὲ τὴν ἥρωικὴ ἀντίστασή τους στοὺς Γερμανοὺς κατακτητὲς... ἔσφξαν τὴν Τουρκία ἀπὸ τὴν τραγωδία τοῦ πολέμου.

Ὅταν ἡ ἑλληνοαγγλικὴ ἀντίσταση στὴ γερμανικὴ εἰσβολὴ στὴν Ἑλλάδα κατέρρευσε, καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Κρήτης, ἡ Ἄγγλοι προχώρησαν σὲ μιὰ κίνηση ἀσύλληπτου πολιτικοῦ ἀμοραλισμοῦ: Βολιδοσκοπήσαν τὴν Τουρκία, προτείνοντάς της νὰ σπεύσει νὰ καταλάβει τὰ ἑλληνικὰ νησιά τοῦ βορειοανατολικοῦ Αἰγαίου, ὥστε αὐτὰ νὰ μὴν πέσουν στὰ χέρια τῶν Γερμανῶν! Εὐτυχῶς αὐτὴ ἡ πρόταση ἀποδείχθηκε γρήγορα ἄνευ ἀντικειμένου, μὲ τὴν ταχύτατη γερμανικὴ κατάληψη τῶν νησιῶν. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ποὺ εἶχε ἤδη ἐγκαταλείψει τὴν Ἀθήνα, δὲν γνώριζε τίποτα σχετικὰ, καὶ ὅταν ἀντιλήφθηκε τὴ βρετανικὴ πρωτοβουλία, προχώρησε σὲ δικαιολογημένες διαμαρτυρίες. Ὅσο γιὰ τοὺς Τούρκους; Φαίνεται ὅτι ἡ βρετανικὴ πρόταση τοὺς... ἄνοιξε τὴν ὄρεξη, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ προχωρήσουν σὲ διπλωματικὲς νύξεις γιὰ τὴν τύχη τῶν νησιῶν στὴν ἴδια πλέον τὴ Γερμανία, γιὰ νὰ βρεθοῦν ὁμως ἀντιμέτωποι μὲ μιὰ σαφῆ καὶ κατηγορηματικὴ ἄρνησις συζήτησις τοῦ θέματος.

Ἀφοῦ ἡ Τουρκία παρέμεινε οὐδέτερη καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου (φαντάζομαι εἶναι πλέον σαφὲς τί ἐννοοῦσε ὁ Φράνκ Βέμπερ, ὅταν ἔκανε λόγο γιὰ ἓναν «ἐπιτίδειο οὐδέτερο»), τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1945 οἱ Σοβιετικοὶ ἤγειραν ἀξιώσεις

πρὸς τὴν Τουρκία γιὰ ἐδαφικὲς διευθετήσεις στὶς περιοχὲς Κὰρς καὶ Ἀρνταχάν, καθὼς καὶ γιὰ τὴν παραχώρησι βάσεων στὰ Στενά. Τότε ἡ Τουρκία, στὶς 23 Φεβρουαρίου 1945, ... κήρυξε τὸν πόλεμο στὴ Γερμανία, προκειμένου νὰ βρεθεῖ στὸ στρατόπεδο τῶν νικητῶν καὶ νὰ μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπίζει μὲ ἀσφάλεια τὶς ἀξιώσεις τοῦ Στάλιν. Καὶ ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλὰ καὶ στὸ τραπέζι τῶν μεταπολεμικῶν συζητήσεων εἶχε τὸ θράσος νὰ διεκδικήσει διπλωματικὰ τὰ Δωδεκάνησα(!), αὐτὴ τὴ φορὰ ἀπὸ τοὺς Συμμάχους...

Σήμερα βεβαίως ἐλάχιστα γνωρίζουμε ἢ θυμόμαστε τὰ παραπάνω. Λένε πὼς ἡ ἱστορικὴ μνήμη εἶναι... «κοντὴ». Ἔτσι, ὅταν τὸν Ἰούνιο τοῦ 2009 ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων τῶν Η.Π.Α. ναύαρχος Μάικ Μοῦλεν βρέθηκε σὲ ἐπίσημη ἐπίσκεψιν στὴν Ἀγκυρὰ, δῆλωσε δημοσίᾳ ὅτι κατὰ τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον ἡ Τουρκία ἦταν... στὸ πλευρὸ τῶν Συμμάχων(!), γι' αὐτὸ καὶ ἐπιβραβεύθηκε στὴ συνέχεια μὲ τὴ συμμετοχὴ της στὸ ΝΑΤΟ...

Ἐπίμετρο

Ἐπιλέξαμε νὰ ἐπιγράψουμε αὐτὸ τὸ ἄρθρο «Τὸ μεγάλο παζάρι», γιατί... περὶ αὐτοῦ ἀκριβῶς ἐπρόκειτο. Ὅποιος διαβάσει σήμερα τὶς λεπτομέρειες αὐτοῦ τοῦ «μεγάλου παζαριοῦ» δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ δοκιμάζει αἰσθήματα ἐκπληξης, ἀλλὰ καὶ ἀποστροφῆς. Τὴν ἴδια ἀκριβῶς στιγμή ποὺ οἱ Ἕλληνες στρατιῶτες ἔχυναν τὸ αἷμά τους ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν στὰ βουνὰ τῆς Ἡπείρου, σὲ ἓνα σκοτεινὸ παρασκήνιο οἱ μεγάλοι τῆς παγκόσμιας σύρραξης ἔταξαν ἀφειδῶς, καὶ ὁμορὲς τῆς Ἑλλάδας χῶρες ἔσπευδαν νὰ οἰκειοποιηθοῦν τμήματα τῆς ἑλληνικῆς ἐπικράτειας...

Παρὰ τὰ αἰσθήματα θλίψης καὶ ἀποστροφῆς ποὺ γεννᾷ αὐτὸ τὸ σκοτεινὸ παρασκήνιο, μποροῦμε ἴσως νὰ κάνουμε μιὰ παρήγορη σκέψιν: ὅτι τελικὰ ἡ ἱστορία δὲν

γράφτηκε σὲ αὐτὸ τὸ σκοτεινὸ παρασκήνιο, ἀλλὰ στὸ μέτωπο· δὲν τὴν ἔγραψαν οἱ διπλωμάτες μὲ τὶς θριαμβευτικὲς ὑπογραφές τους σὲ ἐπαίσχυντες συμφωνίες, ἀλλὰ οἱ ἀπλοί, ἀνώνυμοι Ἕλληνες, ἀνθρώποι τοῦ μόχθου καὶ τῆς ἐργασίας, νέοι ταπεινοὶ ποὺ ἔκρυβαν στὸν κόρφο τους μιὰ φωτογραφία τῆς μητέρας τους, τῆς ἀγαπημένης τους γυναίκας, τῆς λατρεμένης τους κόρης, ἀλλὰ ἐκεῖ ψηλά, στὰ βουνὰ τῆς Ἡπείρου, ἔγιναν κολοσσοὶ τῆς αἰώνιας Ἑλλάδας. Σὲ τελικὴ ἀνάλυση, πάντα ἔτσι

Μάιο τοῦ 1946, σὲ μιὰ καταχώριση μὲ ἡμερομηνία 29 Ἀπριλίου 1941 διαβάζουμε:

«Δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία ὅτι, γιὰ μία ἀκόμη φορά, ἡ γερμανοϊταλικὴ συμμαχία βρίσκεται σὲ πλήρη κρίση. Ἀπὸ τὸ γερμανικὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν μᾶς διαβιβάζουν συμβουλές, οἱ ὁποῖες στὴν πραγματικότητα εἶναι διαταγές. Λένε ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη πρέπει νὰ μείνει στοὺς Ἕλληνες καὶ προσθέτουν: “Οἱ Ἕλληνες ἀπέδειξαν ὅτι εἶναι ἄξιοι αὐτῆς τῆς ἀμοιβῆς. Εἶναι οἱ μόνοι στρατιῶτες

“Οποῖος διαβάζει σήμερα τὶς λεπτομέρειες αὐτοῦ τοῦ «μεγάλου παζαριοῦ» δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ δοκιμάζει αἰσθήματα ἔκπληξης, ἀλλὰ καὶ ἀποστροφῆς. Τὴν ἴδια ἀκριβῶς στιγμή ποὺ οἱ Ἕλληνες στρατιῶτες ἔχυναν τὸ αἷμά τους ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν στὰ βουνὰ τῆς Ἡπείρου, σὲ ἓνα σκοτεινὸ παρασκήνιο οἱ μεγάλοι τῆς παγκόσμιας σύρραξης ἔταξαν ἀφειδῶς, καὶ ὁμορες τῆς Ἑλλάδας χῶρες ἔσπενδαν νὰ οἰκειοποιηθοῦν τμήματα τῆς ἐλληνικῆς ἐπικράτειας...

συμβαίνει: Τὴν ἱστορία δὲν τὴ γράφουν οἱ διπλωμάτες μὲ τὶς πανηγυρικὲς ὑπογραφές τους στὸ σκοτεινὸ παρασκήνιο, ἀλλὰ οἱ λαοὶ μὲ τοὺς ἀγῶνές τους· ὄχι μόνο στὸν πόλεμο, ἀλλὰ καὶ στὴν εἰρήνη.

Ἐνῶ ὑπάρχουν πολλὰ ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ γράψουμε ἐδῶ πρὸς ἐπίρρωσιν αὐτῆς τῆς μεγάλης ἀλήθειας, θὰ ἀρκεσθοῦμε σὲ ἓνα καὶ μόνο: Εἶδαμε σὲ αὐτὴ τὴ μελέτη πῶς οἱ Γερμανοὶ ἐξασφάλισαν τὸ 1941 τὴν προσχώρηση στὸν Ἄξονα τῆς Βουλγαρίας, τάζοντάς της τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἐλληνικῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ καὶ τὴν προσχώρηση τῆς Γιουγκοσλαβίας, τάζοντάς της τὴ Θεσσαλονίκη. Εἶναι χρήσιμο νὰ προσθέσουμε ἐδῶ μία ἀκόμα, ἀποκαλυπτικὴ λεπτομέρεια: Στὸ μυστικὸ ἡμερολόγιο τοῦ ἔμπιστου γραμματέα τοῦ Ἰταλοῦ πρέσβη στὸ Βερολίνο Λεονάρντο Σιμόνι, ποὺ ἐκδόθηκε μεταπολεμικά, τὸν

ἐναντίον τῶν ὁποίων πολεμήσαμε ἐμεῖς τῶρα ποὺ μπόρεσαν νὰ ἀντισταθοῦν στὰ Στούκας, καὶ οὕτω καθεξῆς».

Ἔτσι ἀνατρέπουν οἱ λαοὶ τὶς συμφωνίες τοῦ παρασκηνίου μὲ τὸν ἀγῶνά τους. Καὶ εἶναι χρήσιμο νὰ ἀναλογισθοῦμε ἐδῶ γιὰ ποιὸν ἀγῶνα μιλάμε στὴ συγκεκριμένη περίπτωση, στὸ συγκεκριμένο παράδειγμα ποὺ μόλις παραθέσαμε: Ὅχι γιὰ τὸν ἀγῶνα στὰ βουνὰ τῆς Ἡπείρου, μὲ τὸν ὁποῖο οἱ Ἕλληνες ταπεινώσαν τοὺς ἀλαζόνες Ἰταλούς, ἀλλὰ γιὰ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Γερμανῶν, ἀγῶνα ποὺ ἡ κοινὴ λογικὴ ἔλεγε ὅτι ἦταν καταδικασμένος σὲ ἀποτυχία, ἀγῶνα ποὺ ἡ ἱστορία ἔγραψε ὅτι δὲν ἐστέφθη μὲ ἐπιτυχία. Καὶ ὁμως, αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ ἀγῶνας ἴσως νὰ πέτυχε τελικὰ πολὺ περισσότερα ἀπ’ ὅσα ὑποψιαζόμαστε...

Δρ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

Η ΑΣΚΗΣΗ ΤΟΥ ΙΑΤΡΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΠΠΟΚΡΑΤΙΚΟ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΠΡΟΤΥΠΟ

«*Ἰατρικὴ τέχνη ἐστὶν ἐπιφανεστάτη*»

Ο Ἱπποκράτης γεννήθηκε τὴν ἀνοιξη τοῦ ἔτους 460 π.Χ. στὴν Κω. Ἀπέθανε στὴ Λάρισα εἰς ἡλικίαν ἄνω τῶν 80 ἐτῶν (περὶ τὸ 377 π.Χ.). Ἡ ζωὴ καὶ ἡ δράση του συμπίπτει μὲ τὴ χρονικὴ περίοδο τῆς λάμπης τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ποὺ ἐφώτισε τὴν ἀνθρωπότητα. Τότε ποὺ ὁ Περικλῆς ἔδωσε παρόρμηση στὶς τέχνες καὶ ἔμαθε τοὺς ἀνθρώπους πῶς νὰ κυβερνῶνται,

τότε ποὺ ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Θουκυδίδης ἔγραψαν τὶς ἀθάνατες *Ἱστορίες* τους, ὁ Φειδίας ἐσκόλισε στὸ μάρμαρο τὶς μορφὲς τοῦ ιδεώδους ἑλληνικοῦ κάλλους καὶ ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης ἐδόνησαν τὶς ἀνθρώπινες ψυχὲς μὲ τὰ συγκλονιστικὰ ἔργα τους.

Ἦταν ἡ περίοδος γύρω ἀπὸ τὸν 5^ο αἰῶνα π.Χ., ποὺ ὁ Θεὸς ἀποφάσισε νὰ ἀλλάξει τὴν ἀνθρώπινη πορεία διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στοχασμοῦ. Ἦταν τότε ποὺ

ἐκείνη ἡ θεία λάμψη τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐφώτισε καὶ τὴν ἑλληνικὴ σκέψη, γιὰ νὰ δημιουργήσει τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῆς Ἰατρικῆς, ἀπὸ τὸν γιὸ τοῦ ἱατροῦ Ἡρακλείδου καὶ τῆς Πραξιθέας, κόρης τῆς μαίας Φαιναρέτης: τὸν Ἱπποκράτη.

Ὁ Πλάτων ἐχαράκτηρε τὸν Ἱπποκράτη ισάξιο τοῦ Πολυκλείτου καὶ τοῦ Φειδία. Ὁ Ἀριστοτέλης στὰ

Πολιτικά τὸν ἀποκάλεσε «*Ἱπποκράτης ὁ μέγας*», ὁ Ἑρωτιανὸς ἰσάζιο τοῦ Ὀμήρου, ὁ Γαλινὸς ἀξιοθαύμαστο ἐφευρέτη παντὸς ὥραιο, ὁ διάσημος ἱατρός Ἀλέξανδρος Τρουλινὸς τοῦ 6^{ου} αἰῶνα μ.Χ. «*ἀρχαῖον σοφόν, ἀπολύτως θεῖον*», καὶ ἔκτοτε μέχρι καὶ σήμερα ἀναγνωρίσθηκε ὡς ὁ πατὴρ τῆς Ἱατρικῆς.

Γιατί ὁμως; Ποιὰ ἦταν ἡ προσφορὰ του; Ὁ Ἱπποκράτης ἀναμφισβήτητα ἐπινευρέσθηκε ἀπὸ τὸν μεγάλο ἱατρὸ Πυθαγόρα καὶ τῇ σχολῇ του (580-489 π.Χ.), ὁ ὁποῖος μεταξὺ ἄλλων διατυπώνει τὸ δόγμα ὅτι ὅλα τὰ ζῶντα ὄντα συνδέει μιὰ στενὴ σχέση. Τὸν Ἀλκμαίωνα (500 π.Χ.), τὶς ἀνατομίες καὶ τὰ πειράματα τῶν ζώων καὶ τὴν ἄποψή του ὅτι νόσος εἶναι ἡ διαταραχὴ τῆς ἰσορροπίας τῆς δυνάμεως τῆς ὕλης. Τὸν Ἡράκλειτο, ποὺ διατυπώνει τὴν ἄποψη τῆς ἀένανς ἀλλαγῆς τῆς ὕλης μὲ τὸ ἀπόφθεγμα «*τὰ πάντα ῥεῖ*».

Ὁ διαπρεπὴς ἱστορικὸς τῆς Ἱατρικῆς Henry Sigerist ἔγραψε: «*Οὐδενὸς ἱατροῦ ἡ φήμη ὑπῆρξε μεγαλυτέρα ἐκείνης τοῦ Ἱπποκράτη*». Ἐπὶ δυόμισι χιλιάδες χρόνια διατηρεῖται ἀκμαῖος ὁ Ἱπποκρατικὸς θρύλος, καὶ ἡ διεθνὴς ἐπιστήμη ἀνανεώνει τὸν σεβασμὸ τῆς στὴν κορυφὴ αὐτῆ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Τὸ ἔργο τοῦ Ἱπποκράτη ἔχει μεταφρασθεῖ σὲ ὅλες τὶς ἐπίσημες γλῶσσες, ὁ δὲ περίφημος ὄρκος ἀντανακλᾷ σαφῶς τὴν Ἱπποκρατικὴ ἠθική.

Βασικὴ φιλοσοφία τῆς Ἱπποκρατικῆς σκέψης εἶναι ἡ πίστις στὴν ἐνιαία ψυχοσωματικὴ ὄντοτητα τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος πάσχει ὡς σῶμα καὶ ὡς ψυχὴ. Ὑγεία εἶναι ἡ σωστὴ σχέση τῶν τεσσάρων χυμῶν τοῦ σώματος, αἵματος, φλέγματος, ξανθῆς καὶ μελαίνης χολῆς, καὶ ἡ ἰσορροπία μὲ τὶς δυνάμεις τῆς φύσης.

Στὸ βιβλίον τοῦ *Ἐπιδημιῶν* τὸ πρῶτον ὁ Ἱπποκράτης διατυπώνει τὴ θέση: «*Λέγειν τὰ προγενόμενα. Γινώσκειν τὰ παρῶντα, μελετᾶν ταῦτα. Ἀσκέειν περὶ τὰ*

νοσήματα δύο. Ὡφελεῖν ἢ μὴ βλάπτειν. Ἡ τέχνη διὰ τριῶν. Τὸ νοῦσσημα, ὁ νοσέων, ὁ ἱατρός. Ὁ ἱατρός ὑπηρετῆς τῆς τέχνης. Ὑπεναντιοῦσθαι τῷ νοσήματι τὸν νοσέοντα μετὰ τοῦ ἱατροῦ χρή».

Ὁ διαπρεπὴς ἱστορικὸς τῆς Ἱατρικῆς Henry Sigerist ἔγραψε: «Οὐδενὸς ἱατροῦ ἡ φήμη ὑπῆρξε μεγαλυτέρα ἐκείνης τοῦ Ἱπποκράτη». Ἐπὶ δυόμισι χιλιάδες χρόνια διατηρεῖται ἀκμαῖος ὁ Ἱπποκρατικὸς θρύλος, καὶ ἡ διεθνὴς ἐπιστήμη ἀνανεώνει τὸν σεβασμὸ τῆς στὴν κορυφὴ αὐτῆ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Τὸ ἔργο τοῦ Ἱπποκράτη ἔχει μεταφρασθεῖ σὲ ὅλες τὶς ἐπίσημες γλῶσσες, ὁ δὲ περίφημος ὄρκος ἀντανακλᾷ σαφῶς τὴν Ἱπποκρατικὴ ἠθική.

Στὴν ἱατρικὴ πράξη, λοιπόν, ὑπάρχουν τρεῖς πράγματα: ἡ ἀρρώστια, ὁ ἀρρωστος καὶ ὁ ἱατρός. Γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς νόσου, οὐσιώδη καὶ κορυφαῖο ρόλο παίζει ἡ διαπροσωπικὴ σχέση ἱατροῦ καὶ ἀσθενοῦς. Σχέση πνευματικὴ, συνάντηση ψυχῆς, συναισθηματικὴ σύνδεση μὲ τοὺς ἀσθενεῖς - Ἱατρικὴ τοῦ προσώπου.

«Πολλοὶ ἄρρωστοι, ἂν καὶ γνωρίζουν πὼς ἡ κατάστασή τους εἶναι πολὺ σο-

βαρή, γιατρεύονται επιδεικνύοντας καρτερικότητα, χάρη στην καλοσύνη του γιατροῦ» (Ιπποκράτης).

Σήμερα, δυστυχώς, στην τεχνοκρατούμενη ιατρική, μερικές φορές οἱ ἱατροὶ δίδουν μεγαλύτερη προσοχή στην ἀρρώστια («ἐνδιαφέρον ἐπιστημονικὰ περιστατικό», λένε οἱ ἴδιοι), καὶ ὄχι ὅσο πρέπει στὸν ἴδιο τὸν ἄρρωστο.

Ἡ Ἱπποκρατικὴ θέση εἶναι: ὁ γιατρὸς κοντὰ στὴν κλίνη τοῦ ἄρρωστου. Στὴν ἀντιμετώπιση τῆς νόσου ὁ γιατρὸς πρέ-

*Ὁ Ἱπποκράτης μᾶς ἄφησε
ἓνα μεγάλο ἔργο μὲ πολλά
χρήσιμα καὶ μᾶς ὑπέδειξε
μεταξὺ ἄλλων τὸ ἠθικὸ
πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο
πρέπει νὰ ζοῦμε, καθὼς
καὶ τὴν ἀναζήτηση τῶν
αἰτιῶν τῶν νόσων διὰ τῆς
ἐπιστημονικῆς ἔρευνας,
δηλαδὴ τὸν δρόμο
ποὺ πορεύεται σήμερα
ἡ ιατρικὴ ἐπιστήμη.*

πει πάντα νὰ λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τοῦ τὴν Ἱπποκρατικὴ ἀρχή: «Ἀσκέειν περὶ τὰ νοσήματα δύο, ὠφελέειν ἢ μὴ βλάπτειν». Ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν ἀναφέρεται μόνο στὴν ἐκτέλεση τῆς ιατρικῆς πράξης, ἀλλὰ καὶ στὴν παράλειψη τῆς ἐκτέλεσης ὅπου πρέπει, ποὺ μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει σὲ βλάβη. Ἐπ' αὐτοῦ, ὁ γιατρὸς βασίζεται στὴν ἐπιστημονικὴ γνώση καὶ τὴν πείρα.

Ὁ Ἱπποκράτης στὸ βιβλίον *Νόμος* γράφει:

«3. Ὅποιος σκοπεύει νὰ ἀποκτήσει ἀκριβῆ γνώση τῆς ιατρικῆς πρέπει νὰ διαθέτει τὰ ἀκόλουθα προσόντα: ἰδιοφυΐα,

διδασκαλία, κατάλληλο περιβάλλον, συνεχῆ μάθηση ἀπὸ τὴν παιδικὴ ἡλικία, ἐργατικότητα καὶ χρόνο.

4. Ἐτσι ὁ κόσμος θὰ μᾶς θεωρεῖ γιατροὺς, ὄχι μόνο κατ' ὄνομα, ἀλλὰ καὶ κατ' οὐσίαν. Ἡ ἀπειρία εἶναι δυσάρεστο ἀποκτῆμα καὶ ἐπιζήμιον κεφάλαιο γιὰ ὅσους τὴ σέρνουν μαζί τους νύχτα καὶ μέρα, δὲν προσφέρει καμιά χαρὰν καὶ καμιάν ἀπόλαυση, ἀλλὰ τροφοδοτεῖ τὴ δειλία καὶ τὴ θρασυτέτα μόνο. Γιατὶ ἡ δειλία φανερώνει ἀδυναμία καὶ τὸ θράσος ἔλλειψη πείρας. Δύο πράγματα ὑπάρχουν, ἡ ἐπιστήμη, δηλαδὴ ἡ τέλεια γνώση, καὶ ἡ σοφοφάνεια, ποὺ εἶναι πλήρης ἀγνοία ντυμένη μὲ ἔνδυμα σοφίας».

Στὸν πρώτο ἀφορισμὸ τοῦ Ἱπποκράτη ἀναφέρεται ὅτι ἡ πείρα εἶναι «σφαλερὴ»: «Ὁ βίος βραχύς ἢ δὲ τέχνη μακρὴ ὁ δὲ καιρὸς ὀξύς ἢ δὲ πείρα σφαλερὴ ἢ δὲ κρίσις χαλεπή».

Στὸ *Περὶ κρίσεως* ἡμερῶν ἔργο τοῦ Ἱπποκράτη ἀναφέρεται: «Μέγα μέρος ἡγέομαι τῆς τέχνης τὸ δύνασθαι κατασκοπεῖσθαι περὶ τῶν γεγραμμένων ὀρθῶς. Ὁ γὰρ γνούς καὶ χρεώμενος τούτοιςιν, οὐκ ἂν μοι δοκέει μέγα σφάλεσθαι κατὰ τὴν τέχνην». Δηλαδὴ, «Θεωρῶ σημαντικὸ μέρος τῆς ιατρικῆς τέχνης τὸ νὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐκφέρει ὀρθὴ γνώμη γύρω ἀπὸ ὅσα ἔχουν γραφεῖ. Αὐτὸς ποὺ ἔχει γνώση τῶν πραγμάτων αὐτῶν καὶ ξέρεي νὰ τὰ χρησιμοποιεῖ σωστὰ δὲν θὰ διαπράξει μεγάλα σφάλματα κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἐπαγγέλματός του».

Στὸ βιβλίον *Περὶ ἀρχαίας ιατρικῆς* συμβουλεύει τοὺς μαθητὲς του, «πρέπει στὴν ἀσκηση τῆς ιατρικῆς νὰ ἔχετε ἓνα μέτρο ἐκτιμήσεως τῶν πραγμάτων, καὶ αὐτὸ τὸ μέτρο δὲν εἶναι οὔτε ἀριθμὸς οὔτε σταθμά, ἀλλὰ ἡ αἴσθησις τοῦ σώματος». Ἡ αἴσθησις τοῦ ἀνθρώπινου σώματος εἶναι λοιπὸν τὸ μέτρο τῆς ἀκριβοῦς ἐκτίμησης τῶν πραγμάτων. Αὐτὸ σημαίνει λεπτομερῆ κλινικὴ ἐξέταση. Οἱ καλοὶ κλινικοὶ

δεν βασίζονται μόνο στις παρακλινικές πληροφορίες, αλλά συνεκτιμούν όλα τα δεδομένα.

Για την πρόνοια του γιατρού προς τους ασθενείς ο Ίπποκράτης στο Προγνωστικὸν ἀναφέρει: «Ὁ καλύτερος γιατρός, κατὰ τὴ γνώμη μου, εἶναι ἐκεῖνος ποὺ γνωρίζει ἀπὸ πρὶν τὰ πράγματα. Γνωρίζοντας ἀπὸ πρὶν τὰ πράγματα καὶ ἐκθέτοντας στοὺς ἀρρώστους τὰ παρόντα, τὰ περασμένα καὶ τὰ μέλλοντα νὰ συμβοῦν, ὅσα αὐτοὶ παραλείπουν νὰ ἐκθέσουν σὲ αὐτόν, τοὺς πείθει ὅτι ξέρει τὴν κατάστασή τους καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον, ὥστε δὲν διστάζουν ἐκεῖνοι νὰ ἐμπιστευθοῦν σὲ αὐτὸν τὴ θεραπεία τους. Καὶ ἐκεῖνος τότε θὰ κατορθώσει νὰ τοὺς γιατρέψει μὲ τέλειο τρόπο, γιατί ἀπὸ τὴν παρούσα κατάσταση μπορεῖ νὰ προβλέψει τὴν ἔκβαση τῆς ἀσθενείας τους».

Τὸ νὰ θεραπεύσει ὁ γιατρός ὅλους τοὺς ασθενεῖς εἶναι ἀδύνατον. Ὁ γιατρός δὲν δύναται πάντοτε νὰ θεραπεύει, ὅμως δύναται πάντοτε νὰ παρηγορεῖ(!).

Κανόνες σπουδαίους θεωρεῖ ὁ Ίπποκράτης τὴν ἥρεμν ἀντιμετώπιση τῶν ἀντιρρήσεων τῶν ἀρρώστων, τὴν ὑπομονὴ καὶ τὴν ψυχραιμία στὴν ἀντιμετώπιση τῶν δυσκολιῶν ποὺ προκύπτουν. Προτρέπει τὸν γιατρὸ νὰ συγκαλεῖ συμβούλιο, ὅταν ἀδυνατεῖ νὰ δεῖ τὴν κατάσταση ποὺ ὑπάρχει, εἰς τὰ ὁποῖα ὅμως συμβούλια οἱ γιατροὶ δὲν πρέπει νὰ καταφεύγουν σὲ βίαιες διενέξεις, καὶ τονίζει ὅτι ὁ γιατρός πρέπει νὰ μὴν ξεχνᾷ ὅτι, ὅταν ὑπάρχει ἀγάπη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ὑπάρχει ἀγάπη καὶ γιὰ τὴν τέχνη.

Στὸ 6^ο ἐδάφιο τῶν παραγγελιῶν: «Ἐὰν ὑπάρχει λόγος νὰ βοηθήσετε κάποιον ἄνθρωπο, ξένο ἢ πτωχό, τότε πρέπει νὰ προσφέρετε τὶς ὑπηρεσίες σας μὲ ἐξαιρετικὴ προθυμία. Γιατὶ ἡ ἀγάπη τῶν ἀνθρώπων συνοδοιπορεῖ μὲ τὴν ἀγάπη τῆς ἐπιστήμης («ἦν γὰρ παρῇ φιλανθρωπία, πάρεστι καὶ φιλοτεχνία»).

Μὴ ζητᾶτε, ὅταν καλεῖσθε νὰ ἐξετάσετε ἓναν ἀσθενῆ, νὰ καθορίζετε ἀπὸ πρὶν τὴν ἀμοιβή σας. Εἶναι σωστὸ νὰ ἐνδιαφέρεστε γιὰ τὴ δημιουργία περιουσίας, ἀλλὰ μακρὰν τῆς ἀπληστίας».

Ἄς παρακολουθήσουμε τί λέει ὁ μεγάλος Δάσκαλος γιὰ τὰ προσόντα μὲ τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ κοσμεῖται ὁ γιατρός.

Ὁ γιατρός πρέπει νὰ λαμβάνει ὑπ' ὄψιν του καὶ νὰ σέβεται τὴν ἐλευθερία τοῦ τοῦ δίνει ὁ ἀσθενής, γιατί οἱ ἀσθενεῖς εἶναι ὑποταγμένοι στὸν γιατρό.

Ὁ γιατρός ἔρχεται
νὰ ὑπηρετήσῃ καὶ νὰ
προστατεύσῃ, στὰ μέτρα
τοῦ ἀνθρωπίνως δυνατοῦ,
τὴν ὑγεία, ὡς τὸ πολῦτιμο
ἀγαθὸ τῆς ζωῆς. Ἔρχεται
σάν «Καλὸς Σαμαρείτης»,
ἐπιχέων ἔλαιον καὶ οἶνον
στοὺς πληγωμένους ἀπὸ
τὰ ποικίλα ἀτυχήματα
τῆς ζωῆς.

«Ὁ ἱατρός πρέπει νὰ εἶναι σεμνός, εὐπρεπής, ἀπροσποίητος, νὰ ἔχει πάντοτε πρὸ ὀφθαλμοῦ τὴν ἀγιότητα τοῦ ἐπαγγέλματος, νὰ μὴν εἶναι φθονερός μηδὲ νὰ ζηλοτυπεῖ τοὺς συναδέλφους του. Μακρὰν ἀπ' αὐτὸν ἡ οἴησις, ἡ ἀλαζονεία, ἡ φιλοχρηματία καὶ ἡ αἰσχροκέρδεια. Μακρὰν ὡσαύτως ἀπὸ πάσης πρὸς ἰσχυροὺς κολακείας καὶ δουλοπρεποῦς χαμερπείας.

Νὰ ἀποφεύγει παντὶ τὰς λογομαχίας καὶ ἔριδας. Αἱ ἀντιρρήσεις του νὰ προβάλλονται μετὰ γλυκύτητος καὶ ἀπλότητος.

Ἐν γένει δέ, νὰ σέβεται τὶς γυναῖκες

καὶ νὰ εἶναι πρόθυμος περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑποχρεώσεων αὐτοῦ καὶ νὰ εἶναι θεοσεβής, πλὴν οὐχὶ δεισιδαίμων».

Ἀναφέρομαι στὸν Ἱπποκρατικὸ ὄρκο:

«Νὰ θεωρῶ μὲν τὸν διδάσκαλόν μου εἰς τὴν ἱατρικὴν τέχνην ἴσον πρὸς τοὺς γονεῖς μου καὶ κοινωνὸν τοῦ βίου μου

Τό «θεραπεύειν»
ἀνεγνωρίσθη ἀνέκαθεν
ὡς πράξη ἱερή,
καὶ ἐπιβάλλεται πάντοτε
νὰ ἀσκεῖται μὲ κανόνες
ἀνθρωπιᾶς,
μεγαλοφυχίας,
ἀφοσίωσης, εὐσπλαχνίας
καὶ ἀφιλοκέρδειας. Εἶναι
προσφορὰ θυσιαστικῆς
ἀγάπης, μιᾶς ἀγάπης
σταυρωμένης
καὶ θυσιαστικῆς.
Ὁ γιατρὸς πορεύεται
σὰν σταυροφόρος αὐτῆς
τῆς ἀγάπης, θεραπεύο-
ντας τὰ ἀσθενήματα
τῶν ἀδυνάτων.

καὶ τὰ νενομισμένα νὰ τοῦ ὀφείλω καὶ τοὺς ἄρρενας ἐκγόνους αὐτοῦ ἴσους πρὸς ἀδελφούς μου νὰ θεωρῶ καὶ νὰ τοὺς διδάξω τὴν τέχνην ταύτην, ἐὰν ἀπαιτηθῇ νὰ μάθουν, ἀμισθὶ ἄνευ ἄλλης συμφωνίας».

Ἐπίσης, ὁ Ἱπποκρατικὸς ὄρκος ἀναφέρεται σὲ μεγάλα ἱατρικοκοινωνικά θέματα, ὅπως: ἡ ἁμβλωσις, ἡ εὐθανασία, τὸ ἱατρικὸ ἀπόρρητο, ὁ σεβασμὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἀνεξάρτητα ἂν εἶναι ἄνδρας ἢ γυναῖκα, ἐλεύθερος ἢ δοῦλος, καὶ ἡ

ὑπηρετήσις τοῦ ἀληθοῦς συμφέροντος τοῦ ἀσθενῆ.

Ὁ μέγας Ἱπποκράτης ὀρκίζει τοὺς ἱατρούς:

α) Νὰ μὴ δώσουν φάρμακα εὐθανασίας, ἔστω καὶ ἂν αὐτὰ τοὺς ζητηθοῦν: «Οὐ δώσω δὲ φάρμακον οὐδενὶ αἰτηθεὶς θανάσιμον, οὐδὲ ὑφηνήσομαι ξυμβουλίην τοῖνδ».

β) Νὰ τηροῦν τὸ ἱατρικὸ ἀπόρρητο: «Ἄ δ' ἂν ἐν θεραπιῇ ἢ ἴδω, ἢ ἀκούσω, ἢ καὶ ἄνευ θεραπιῆς κατὰ βίον ἀνθρώπων, ἃ μὴ χρὴ ποτε ἐκλαλέεσθαι ἔξω, σιγήσομαι, ἄρρητα ἠγεύμενος εἶναι τὰ τοιαῦτα».

Ἐπίσης, νὰ μὴν ἐκτελέσουν καμμία πράξη ποὺ ἐνδεχομένως θὰ βλάψει τὴν ὑγεία τοῦ ἀρρώστου. Καὶ τελικά: «Ἀγνῶς δὲ καὶ ὁσίως διατηρήσω βίον τὸν ἐμὸν καὶ τέχνην τὴν ἐμὴν».

Ὁ Ἱπποκράτης μᾶς ἄφησε ἓνα μεγάλο ἔργο μὲ πολλὰ χρήσιμα καὶ μᾶς ὑπέδειξε μεταξὺ ἄλλων τὸ ἠθικὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο πρέπει νὰ ζοῦμε, καθὼς καὶ τὴν ἀναζήτησις τῶν αἰτιῶν τῶν νόσων διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, δηλαδὴ τὸν δρόμο ποὺ πορεύεται σήμερα ἡ ἱατρικὴ ἐπιστήμη.

Χριστιανὸ πρότυπο

Ἡ τιμητικὴ θέσις ποὺ εἶχε τὸ λειτουργημα τοῦ ἱατροῦ στὸν ἀρχαῖο κόσμος ὅχι μόνον ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία, ἀλλὰ καὶ ἀπέκτησε ἰδιαίτερη καταξίωσις.

Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ὁ ἱατρὸς τιμᾶται δεόντως, θεωρούμενος θεῖον πρόσωπον. «Τίμα ἱατροὺς πρὸς τὰς χρείας αὐτοῦ τιμαῖς αὐτοῦ, καὶ γὰρ αὐτὸν ἔκτισεν ὁ Κύριος». Ὁ Θεὸς «ἔδωκεν ἀνθρώποις ἐπιστήμην ἐνδοξάζεσθαι ἐν τοῖς θυμασίοις αὐτοῦ».

Ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἐκτίμηση ποὺ ἀπονέμει ὁ χριστιανισμὸς στὸ πρόσωπο τοῦ ἱατροῦ ἀπορρέει ἀπὸ τὴ σπουδαιότητα ποὺ ἀποδίδει ἡ Ἐκκλησία *στὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ γενικὰ στὴν υἰεία*.

Τὸ σῶμα, κατὰ τὴν Ἀγία Γραφή, ὡς δημιουργημὰ τοῦ Θεοῦ, εἶναι «*καλὸν λίαν*». Εἶναι ἓνα θαυματουργικὸ ἐργαστήριον, ποὺ μέσα του συντελοῦνται οἱ μυστηριώδεις λειτουργίες τῆς ζωῆς. Εἶναι τὸ στοιχεῖο ποὺ παρέλαβε ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν ἐνανθρώπησή του. «*Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο*», μᾶς πληροφορεῖ ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης (Ιω., α' 14). Τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἱερότητα, γιὰ εἶναι ἔργο τοῦ Θεοῦ, ναὸς τοῦ Θεοῦ, κατοικητήριον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅπως γράφει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Α' Κορ., στ' 19).

Ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία εὐλογεῖ καὶ ἀγιάζει κάθε γνώση καὶ ἐπιστήμη ποὺ ἔρχεται νὰ βοηθήσει καὶ νὰ στηρίξει τὸν ἄνθρωπο. Παράλληλα, στέκεται μὲ κριτικὴ στάση, ἐλέγχοντας κάθε κατάχρηση καὶ υπέρβαση ποὺ ἀναιρεῖ τὴν ἀγάπη, αὐτονομεῖ τὴ γνώση καὶ τὴ μετατρέπει σὲ «*ὑβρίν*» κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, μεταβάλλοντας ἔτσι τὸ πρόσωπο σὲ ὄργανο πειραματισμοῦ καὶ ἐκμεταλλεύσεως.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀξίζει νὰ θυμηθοῦμε τὸν Πλάτωνα, ποὺ λέγει: «*Πᾶσα ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς πανουργία, οὐ σοφία φαίνεται*».

Ὁ γιατρὸς ἔρχεται νὰ υπηρετήσῃ καὶ νὰ προστατεύσῃ, στὰ μέτρα τοῦ ἀνθρώπινως δυνατοῦ, τὴν υἰεία, ὡς τὸ πολῦτιμο ἀγαθὸ τῆς ζωῆς. Ἔρχεται σὰν «*Καλὸς Σαμαρεῖτης*», ἐπιχέων ἔλαιον καὶ οἶνον στοὺς πληγωμένους ἀπὸ τὰ ποικίλα ἀτυχήματα τῆς ζωῆς.

Ὁ γιατρός, κατὰ τὴν ἀσκηση καὶ τοῦ λειτουργήματός του πρὸς προστασία ἢ ἀποκατάσταση τῆς υἰείας τοῦ συνανθρώπου του, ἀναδεικνύεται τὸ κατ' ἐξοχὴν

πρόσωπο τῆς ἀγάπης, γιὰ ἀποδέχεται τὸν ἄλλον, τὸν πλησίον, ὅπως εἶναι, καὶ μάλιστα στὸν πόνο καὶ στὴν ἀσθενεία του.

Γι' αὐτὴν τὴν ἔμπρακτε θυσία, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, γράφοντας τὸν ὕμνο τῆς ἀγάπης, μᾶς ἀναφέρει: «*Εὐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἤχων ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. [...] Ἡ ἀγάπη [...] οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς. [...] Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει*».

Ἡ ἱατρική, διακονώντας σωστὰ τὸν ἄνθρωπο, υπηρετεῖ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Ἐκκλησία μας εὐλογεῖ τὸν ἀγῶνα τοῦ ἱατροῦ καὶ προσεύχεται οἱ λειτουργοὶ τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης νὰ ἔχουν νοὺν φωτισμένο, καρδίαν καθαρὰν καὶ χέρια χαριτωμένα, γιὰ νὰ υπηρετήσουν τὴ ζωή, ποὺ ἔχει ἀδιαπραγμάτευτη ἀξία. Ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Ὁρθοδόξου ἀνθρωπολογίας, ἡ ἱατρικὴ πράξη θεωρεῖται ἱεραργία. Ὁ ἱατρὸς λοιπὸν πρέπει νὰ αἰσθάνεται ἱεραργός, καὶ ὄχι παραγωγὸς υἰείας.

Τὸ «*θεραπεύειν*» ἀνεγνωρίσθη ἀνέκαθεν ὡς πράξη ἱερή, καὶ ἐπιβάλλεται πάντοτε νὰ ἀσκεῖται μὲ κανόνες ἀνθρωπιᾶς, μεγαλοφυχίας, ἀφοσίωσης, εὐσπλαχνίας καὶ ἀφιλοκέρδειας. Εἶναι προσφορὰ θυσιαστικῆς ἀγάπης, μᾶς ἀγάπης σταυρωμένης καὶ θυσιαστικῆς. Ὁ γιατρός πορεύεται σὰν σταυροφόρος αὐτῆς τῆς ἀγάπης, θεραπεύοντας τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων. Θλιβόμενος, κακουχούμενος, καὶ πολλὰς φορὲς διωκόμενος.

Ὁ γιατρός μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀληθινός «*Κυρηναῖος*», ποὺ θὰ βοηθήσῃ τὸν ἀσθενῆ στὴν ἄρση τοῦ σταυροῦ του καὶ ποὺ θὰ σταθεῖ δίπλα του συνοδοιπόρος στὸν ὁδυνηρὸ πολλὰς φορὲς δρόμο τῆς ἐξόδου τοῦ ἀπὸ τὴν παροῦσα ζωή.

Ὁ γιατρός, γιὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν ἀσθενῆ, πρέπει νὰ ἔχει συγχρόνως δύο προσόντα: *ἐπιστημονικὴ γνώση*, ἀλλὰ καὶ *ἀγάπη*. Ἄν ἔχει ἐπιστημονικὴ γνώση καὶ

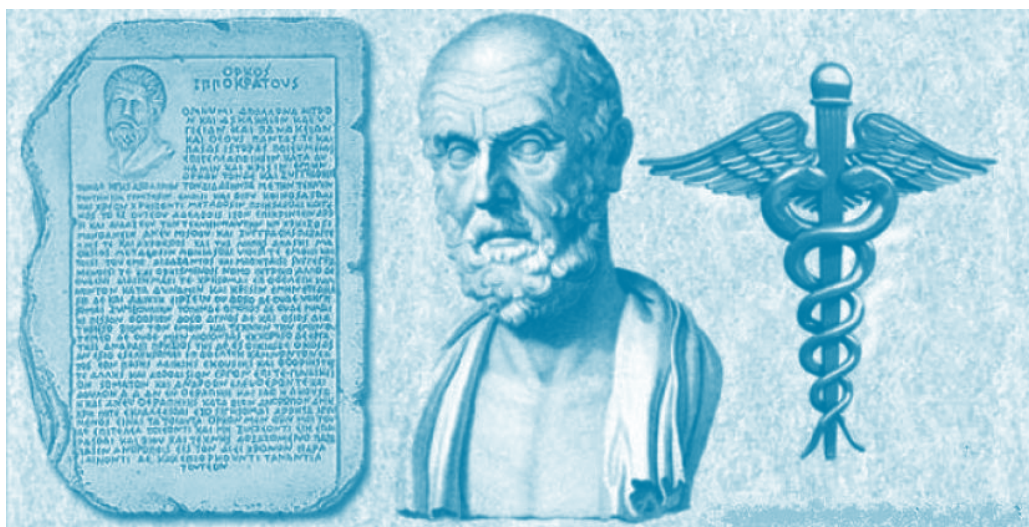
Ὁ γιατρός,
 γιὰ νὰ βοηθήσει τὸν
 ἀσθενῆ, πρέπει νὰ ἔχει
 συγχρόνως δύο προσόντα:
 ἐπιστημονικὴ γνώση,
 ἀλλὰ καὶ ἀγάπη.
 Ἄν ἔχει ἐπιστημονικὴ
 γνώση καὶ δὲν ἔχει ἀγάπη,
 δὲν θὰ βοηθήσει.
 Ἄν ἔχει ἀγάπη καὶ
 δὲν ἔχει ἐπιστημονικὴ
 γνώση, πάλι δὲν μπορεῖ
 νὰ βοηθήσει.

δὲν ἔχει ἀγάπη, δὲν θὰ βοηθήσει. Ἄν ἔχει ἀγάπη καὶ δὲν ἔχει ἐπιστημονικὴ γνώση, πάλι δὲν μπορεῖ νὰ βοηθήσει.

Ἔσκυπα γιὰ πάρα πολλὰ χρόνια στὸ κρεβάτι τοῦ ἀνθρώπινου πόνου. Ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς μάχης μὲ τὴν ἀρρώστια καὶ τὸν θάνατο πολλές φορές ἀποχωροῦσα νικητῆς, ἐνίοτε ὅμως ἀποχωροῦσα νικημένος, καὶ ἤμουν τότε ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος «ἐπ' ἀλλοτρίαις ξυμφοραῖς ἰδίας καρποῦται λύπας».

ΣΕΡΑΦΕΙΜ Γ. ΚΑΣΤΑΝΑΚΗΣ

Ἐπίτιμος Διευθυντῆς
 Ἱατρικῆς Ὑπηρεσίας
 Γενικοῦ Νοσοκομείου Χανίων
 Ἀμ. Ἐπ. Καθηγητῆς
 Παθολογίας ΕΚΠΑ

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΩΝ ΣΤΟΝ ΟΜΗΡΙΚΟ ΚΟΣΜΟ*

Είσαγωγή

Ἀνθρωπομορφισμός ονομάζεται ἡ απόδοση στοὺς θεοὺς ἀνθρωπίνων γνωρισμάτων στὴ μορφή, στὴ συμπεριφορὰ καὶ στὸν τρόπο ζωῆς τους.

Ὁ ἀνθρωπομορφισμός ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῶν θεῶν στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ θρησκεία καὶ μυθολογία. Γενικώτερο χαρακτηριστικὸ τῶν ἐλληνικῶν θεοτήτων εἶναι ἀκριβῶς ὁ ἀνθρωπομορφισμός τους, ἡ τάση δηλαδὴ νὰ ἀποδίδονται στοὺς θεοὺς ἀνθρώπινα χαρακτηριστικά, τόσο ἀδυναμίες, ὅσο καὶ ἀρετές. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ γεγονὸς ὅτι σὲ ὅλες τὶς ἀναπαραστάσεις τῶν ἐλληνικῶν θεοτήτων αὐτοὶ ἐμφανίζονται μὲ ἀνθρώπινη μορφή.

Κατὰ τὸν Κάντ, αἰτία τοῦ ἀνθρωπομορφισμοῦ εἶναι ἡ ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου νὰ φαντασθεῖ λογικὸ ὄν, χωρὶς αὐτὸ νὰ ἔχει τὴν εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι, ὅλες οἱ παλαιότερες θρησκείες ἦταν περίπου ἀνθρωπόμορφες (Αἴγυπτος, Περσία) ἔως πλήρως ἀνθρωπόμορφες (ἐλληνικὴ μυθολογία).

Ἀλλὰ ἀκόμη καὶ σήμερα, ὅλες οἱ θρησκείες ἔχουν τὸ στοιχεῖο τοῦ ἀνθρωπομορφισμοῦ τοῦ «θείου», εἶναι δηλαδὴ ἀνθρωπόμορφες. Τοῦτο τὸ γεγονὸς ἦταν ποὺ ἔκανε τὸν Γάλλο φιλόσοφο Μέγερσον νὰ ὁμολογήσει ὅτι ὁ ὅρος αὐτὸς εἶναι ἀναπόφευκτος, γιὰτὶ διαφορετικὰ εἶναι ἀδύνατον ἡ ἀντίληψη τοῦ «θείου». Μάλιστα, κατὰ τοὺς πρῶτους χρόνους τοῦ χριστιανισμοῦ δημιουργήθηκε ἡ αἵρεση τῶν «Ἀνθρωπομορφιτῶν», ποὺ ὑποστήριζαν ὅτι, ἀφοῦ ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπο κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωση, ἄρα ἔχει μορφή ἀνθρώπου. Πάνω στὸ θέμα αὐτὸ ὑπάρχει μιὰ ἐνδιαφέρουσα ὁμιλία τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ Ἀρχιεπισκόπου Κρημαίας, ποὺ ξεκαθαρίζει τὴν ἔννοια τοῦ ἀνθρωπομορφισμοῦ στὴν Ἁγία Γραφή.

Πολλοὶ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι καταδίκασαν τὸν ἀνθρωπομορφισμό (Ξενοφάνης ὁ Ἐλεάτης κ.ἄ.), καὶ αὐτοὺς ἀκολούθησαν ἀργότερα οἱ Πατέρες τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, γιὰ νὰ φθάσουμε νὰ καταφέρονται γιὰ τὰ πρόσωπα τῆς ἐλληνικῆς μυθολογίας, ἀποκαλώντας τελικὰ καὶ γενικὰ ὅλους αὐθαίρετα τοὺς Ἕλληνες ὡς «εἰδωλολάτρες».

* Οἱ στίχοι τοῦ Ὅμηρου εἶναι παρμένοι ἀπὸ τὴ μετάφραση τῶν Ν. Καζαντζάκη καὶ Γ. Θ. Κακριδῆ.

Ἀνθρωπομορφισμός στὸν Ὅμηρο

Μὰ τώρα καιρὸς εἶναι νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὸν ἀνθρωπομορφισμὸ τῶν θεῶν στὸν ὁμηρικὸ κόσμον.

Ὁ κόσμος καὶ οἱ θεοὶ τοῦ Ὁμήρου ἀκολουθοῦν τὶς παραδόσεις τῶν λαῶν τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου. Ὁ ἄνθρωπος ἀνακαλύπτει τοὺς θεοὺς μέσα ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ του καὶ φτιάχνει ἓνα πάνθεον θεῶν ποὺ προσεγγίζουν τὴ ζωὴ του. Θεοὶ ποὺ μποροῦν νὰ ἐρωτεύονται, νὰ ὀργίζονται, νὰ ὀμιλοῦν, θεοὶ ποὺ δημιουργοῦν καὶ συνδέονται μὲ σχέσεις γάμου καὶ σχέσεις γονέα καὶ τέκνων.

Παρ' ὅλα αὐτά, οἱ Ἕλληνες μπόρεσαν νὰ δημιουργήσουν μοναδικούς θεοὺς, ποὺ τὰ πρότυπα καὶ τὰ ὀνόματά τους δὲν μποροῦν νὰ γίνουν κατανοητά, ἂν κάποιος τὰ προσεγγίσει ἐπιφανειακά. Ἡ λέξη θεὸς εἶναι κατηγορούμενο, τὰ ὀνόματα τοῦ θεοῦ ὑποκείμενο, οἱ ἑλληνικοὶ θεοὶ ἐμφανίζονται ὡς πρόσωπα καὶ ὄχι ὡς ἐτυμολογικὴ ιδέα ἢ ἔννοια. Δὲν μίλησαν ποτὲ οἱ Ἕλληνες στὰ κείμενά τους γιὰ τοὺς θεοὺς μὲ ἐκφράσεις ὅπως, «αὐτὴ ἡ καταγίδα εἶναι ὁ Δίας» ἢ «ἡ ἐμπειρία τοῦ ἐρωτισμοῦ ἦταν ἡ Ἀφροδίτη». Συναντᾶμε ὅμως κατὰ κόρον ἐκφράσεις ὅπως «ὁ Δίας ἀστράφτει» ἢ «ἡ Ἀφροδίτη χαρίζει τὰ κάλλη της». Ἡ δομὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας γιὰ τὰ ἔργα τῶν θεῶν τοὺς διαφοροποιεῖ ἀπὸ κάθε πρωτόγονη μορφή θεῶν τῆς φύσης.

Οἱ μεγάλοι ἀρχαῖοι ποιητές μας, καὶ κατ' ἐξοχὴν ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος, παρουσίασαν τοὺς θεοὺς ὡς σῶμα καὶ πνεῦμα ἓνα, μὲ ἀνθρώπινα χαρακτηριστικὰ καὶ προσωπικότητα, νοῦ ποὺ ὑπερβαίνει τὴ νόηση τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων. Παρ' ὅλα αὐτά, δὲν ἐμφανίζεται οὔτε ὁ Δίας πάντοτε ὡς παντογνώστης, ἀλλὰ ὡς προσωπικότητες οἱ θεοὶ ἐπισκέπτονται τὸν ναό τους καὶ δὲν περιορίζονται μόνο στὰ λατρευτικὰ τους ἀγάλματα. Ἐμφανίζονται στοὺς ἀνθρώπους μὲ διάφορες ἀνθρώπινες μορφές, ὅπως ἡ Ἀφροδίτη παίρνει τὴ μορφή γερόντισσας, γιὰ νὰ δώσει μῖνυμα στὴν Ἑλένη:

«καὶ τῆς μιλάει, μᾶς γνέστρας παίρνοντας
γερόντισσας τὸ θῶρι [...] *Μὲ τούτη μοιάζοντας ἡ ἀρχόντισσα τῆς μίλησε Ἀφροδίτη*». (Γ 386, 389)

Ἡ Ἀθηνᾶ παίρνει τὴ μορφή τοῦ Διήφοβου, γιὰ νὰ ἀλλάξει τὴ γνώμη τοῦ Ἑκτορα καὶ νὰ μονομαχήσει μὲ τὸν Ἀχιλλέα:

«*Κι ἐκεῖνη ἀφίνοντάς τον, ἔτρεξε στὸν Ἑκτορα τὸν γαῦρο, τοῦ Διήφοβου τὸ διῶμα παίρνοντας καὶ τὴν τραπὴ φωνή του*». (Χ 226-227)

Κι ἄλλοῦ ἡ Ἀθηνᾶ, γιὰ νὰ βοηθήσει τοὺς Ἀργεῖτες:

«*Κι ἐκεῖνη μὲς στοὺς Τρῶες ἐχώθηκε, μ' ἓνα θνητὸ παρόμοια, μὲ τὸν Λαόδοκο, τοῦ Ἀντίνορα τὸν γιὸ τὸν πολεμάρχο, κι ὁλοῦθε τὸν ἰσόθεο Πάνταρο ζητοῦσε, ἂν θὰ τὸν ἔβρει*». (Δ 86-88)

Ὁ Ποσειδῶνας ἐνισχύει τοὺς Ἀργεῖτες:

«*Μὰ ὁ κοσμοσείστης, κοσμοκράτορας ὡς φάνη Ποσειδῶνας ἀπ' τὴν βαθιὰ φτασμένος θάλασσα, γκαρδιώνει τοὺς Ἀργεῖτες, τοῦ Κάλχαντα τὸ διῶμα παίρνοντας καὶ τὴν τραπὴ φωνή του*». (Ν 3-45)

Οἱ Ὀλύμπιοι δὲν δίσταζαν νὰ συγκρουστοῦν σῶμα μὲ σῶμα μὲ τὸν ἄνθρωπο, ὅπως:

Ἡ Ἀφροδίτη μὲ τὸν Διομήδη:

«*Κι ὡς κυνηγώντας τὴν ἐπρόφτασε μὲς στὸ πολὺν τ' ἀσκέρι, παίρνοντας φόρα ὁ γιὸς τοῦ ἀντρόκαρδου Τυδέα τὴν κονταρεῖ μ' ἓνα του πῆδημα καὶ ξώδεσμα στὸ χέρι τὴν λαβώνει*». (Ε 334)

Ὁ Ἄρης μὲ τὸν Διομήδη:

«*Κάποιος θεὸς τὸν παραστέκεται καὶ τὸν γλιτώνει πάντα. Καὶ τώρα νάτος ὁ Ἄρης δίπλα του μὲ ἀνθρώπου θῶρι στέκει*». (Ε 603-604)

Καὶ κάποιου ἄλλοῦ ξανανταμώνουν στὴ μάχη:

«Δεύτερος χύθηκε ὁ βροντόφωνος ἀπάνω
του Διομήδης,
καὶ τὸ κοντάρι του τὸ χάλκινο σπρώχνει ἡ
Ἀθηνᾶ Παλλάδα
στὸ κατακοίλι τοῦ Ἄρη ὅπου ἔδενε τρογύρω
του τὸ ζῶμα.

Ἐκεῖ τὸν βρῆκε καὶ τοῦ ξέσκισε τὸν ὄμορφὴ
του σάρκα
καὶ τὸ κοντάρι πίσω ἀνέσπασε κι ὁ σιδερέ-
νιος Ἄρης
ἐμούγκρισε θαρρεῖς καὶ φώναζαν ἐννιά χι-
λιάδες, δέκα
θνητοὶ τρανὸ πού ἀνοίξαν πόλεμο καὶ κο-
νταροχτυπιούνται». (Ε 855-861)

Ὁ Φοῖβος Ἀπόλλωνας παίζει πρωταρ-
χικὸ καὶ καθοριστικὸ ρόλο στὴ μονομαχία
τοῦ Πάτροκλου μὲ τὸν Ἑκτορα:

«Τὶ ὁ Φοῖβος ἦρθε κατεπάνω του στὴν ἄγρια
μέσα μάχη
τρομαχτικός. Καὶ δὲν τὸν ἐνίωσε στὴν τα-
ραχὴ τὴν τόση,
κλεφτάτα ὅπως ἐρχόταν πάνω του μὲς σὲ
πυκνὴν ἀντάρα.

Πίσω του ἐστάθη καὶ τοῦ χτύπησε κι ὦμους
φαρδιούς καὶ πλάτες
μὲ τὴν παλάμη του καὶ σβούριξαν τὰ μάτια
του ἀπ' τὴ ζάλη.

Κι ὁ Φοῖβος τότε ἀπ' τὸ κεφάλι του πετάει
τὸ κράνος χάμω». (Π 788-793)

Οἱ θεοὶμποροῦσαν νὰ ὀργίζονται, ὅπως:

Ἡ Ἥρα στὸν Δία λέγοντας:

«Τῆς Ἥρας ὁμως ἐξεχείλισε στὰ στήθη ἡ
ὀργὴ καὶ τοῦ ἔπε». (Δ 24)

Κι ὁ Δίας ἀνταπάντησε:

«Συχύστη τότε ὁ Δίας κι ἀπῆντησε
ὁ νεφελοστοιβάχτης». (Δ 30)

Κι ἡ Ἀθηνᾶ, πού ἦταν παροῦσα στὴ
διαμάχη:

«Αὐτὰ εἶπε, κι ἡ Ἀθηνᾶ μουρμούρισε, μαζί
της κι ἡ Ἥρα κάτι·

κοντὰ κοντὰ ἐκαθόνταν κι ἔκλωθαν κακὰ
στοὺς Τρῶες κι οἱ δύο τους.

Ἀμίλητη ἡ Ἀθηνᾶ ἐκρατίθηκε καὶ σώπαινε,
κι ἄς τὰ ἔχε
μὲ τὸν πατέρα Δία κι ἄς ἐνιωθε βαρὺ θυμὸ
στὰ φρένα». (Δ 20-23)

Ἄλλοτε οἱ θεοὶμποροῦσαν νὰ τραντά-
ζονται στὰ γέλια:

«Κι ὁ μέγας οὐρανὸς ἐβρόντηξε, κι ὁ Δίας
ἀκούγοντάς τους
ψηλὰ ἀπ' τὸν Ὀλυμπο πού ἐκάθονταν
γελοῦσε ἀπ' τὴ χαρὰ του». (Φ 388-389)

Μὰ καὶ ἡ Ἀθηνᾶ τὸν Ἄρη χτυπώντας
τον κατάσβερα μὲ μιὰ πέτρα θεόρατη κι
ἀγκαθωτὴ καὶ μαύρη:

«Γελώντας τοῦ φώναξε κι ὅλο καμάρι τοῦ
ἔπε:

Ἄμυαλε ἐσί, πού δὲν κατάλαβες ἀκόμα πό-
σο ἐγὼ εἶμαι
πιὸ δυνατὴ σου, μόνο γύρεψες νὰ μετρηθεῖς
μαζί μου». (Φ 409-411)

Κι ἄλλοτεμποροῦσαν οἱ θεοὶ νὰ ὑπο-
φέρουν καὶ νὰ θρηνοῦν, ὅπως ὁ Ἄρης μετὰ
ἀπὸ τὸ κοντάριασμα τοῦ ἀπὸ τὸν Διομήδη:

«Κι εἶπεν ὁ Δίας ταυροκοιτώντας τον ὁ νε-
φελοστοιβάχτης.

Τί μοῦ ὀρχεσαι κοντὰ πεντάγνωμε καὶ κλα-
ψουρίζεις τώρα». (Ε 888-889)

Ὁ ἔρωτας γιὰ τοὺς θεοὺς δὲν ἔχει
ἀνθρώπινους περιορισμούς, ὅπως χαρακτη-
ριστικὰ ὁ Δίας περιγράφει τοὺς ἔρωτές του
στὴν Ἥρα:

«Καὶ τότε ὁ Δίας τῆς ἀποκρίθηκεν ὁ νεφε-
λοστοιβάχτης:

Ἥρα, γιὰ πέρα ἐκεῖ κι ἀργότερα μπορεῖς νὰ
ξεκινήσεις,
μόν' ἔλα τώρα νὰ πλαγιάσουμε, τὸν πόθο
νὰ χαροῦμε.

Ποτὲ θνητῆς γυναῖκάς ἐρωτας γιὰ καὶ θεᾶς
ὥς τώρα

τόσο στὰ στήθη μου δὲ φούντωσε νὰ πνίξει
τὴν καρδιά μου,

μηδὲ καὶ τότε σὰν ἀγάπησα τοῦ Ἰξίονα τὴν
 γυναῖκα,
 ποὺ τὸν Πειρίθοο γιὸ μου ἐχάρισε, θεὸ στὴ
 φρονιμάδα,
 μηδὲ τοῦ κοσμολόητου Φοίνικα τὴν κόρη
 ὡς ἀγαποῦσα,
 ποὺ τὸ Ραδάμανθη μου ἐγέννησε καὶ τὸν
 ἰσόθεο Μίνω,
 μηδὲ καὶ τὴ Σεμέλη ἐπόθησα καὶ τὴν Ἀλκμή-
 νη τόσο,
 ποὺ ἡ πρώτη ἐγέννησε τὸ Διόνυσο, χαρὰ
 στὴν οἰκουμένη,
 τὸν Ἡρακλῆ στὴ Θίβα ἡ δεύτερη, δικό μου
 γιὸ ἀντρειωμένο,
 κι οὐδὲ τὴ ρήγισσα τὴ Λήμπτρα τὴν ὁμορ-
 φομαλλοῦσα,
 γιὰ τὴ Λητὼ τὴν κοσμοξάκουστη γιὰ καὶ τὴν
 ἴδια ἐσένα,
 στὸν ὅσο πόθο κι ὅσον ἔρωτα γιὰ σένα νιώ-
 θω τώρα». (Ξ 312-328)

Ὁ Ὅμηρος γράφει, «κι οἱ ἔρωτες τῶν
 Ἀθανάτων δὲν μένουν ἄκαρποι». Ὁ Ποσει-
 δῶνας εἶχε 39 παιδιὰ ἀπὸ τὶς ἐρωτικές του
 περιπέτειες, ὁ Δίας ἦταν ἰσχυρὸς ἀνταγωνι-
 στής του, καὶ οἱ ὑπόλοιποι Ἀθάνατοι ἦταν
 ἀρκετὰ καρπεροί. Ἔτσι δημιουργεῖται τὸ γέ-
 νος τῶν ἡρώων, καὶ ἀργότερα ὁ λαὸς δὲν δί-
 στασε νὰ ἐγκωμιάσει κάθε νικητὴ σὰν ἥρωα
 ἀπόγονο θεῶν (Ἡρακλῆς-Δίας, Ἀχιλλέας-
 Θέτις, Αἰνείας-Ἀφροδίτη, Σαρπηδόνας-Δίας).

Οἱ θεὸς τῶν Ἀθανάτων δὲν ἀποτελοῦν
 ἐξαίρεση. Ἄλλοτε ὑποτάσσονται «γαμῖναι»,
 ὅπως ἡ Ἀφροδίτη μὲ τὸν Ἀγχίστη, καὶ ἄλλο-
 τε ἐμφανίζονται ὡς ἀδάμαστες παρθένες,
 ὅπως ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ἡ Ἄρτεμις. Στὴν Ἀρκαδία
 ἡ Λήμπτρα ἐμφανίζεται ὡς Λήμπτρα Ἐρινός,
 ὅταν βάσει τοῦ μύθου ἔρχεται σὲ ἐπαφὴ μὲ
 τὸν Ποσειδῶνα παρὰ τὴ θέλησὶς της.

Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ ποὺ ἔχει
 ἀποδοθεῖ στοὺς θεοὺς εἶναι τὸ «αἰὲν ἐόντες»
 δηλαδὴ αἰωνίως ὑπάρχοντες.

«Ἀπάνω στὸν ἀρμὸ καὶ χύνουνταν τὸ ἀθά-
 νατό της αἷμα,
 ὁ ἰχώρας, ποὺ μὲς στὼν τρισεύτυχων θεῶν
 κυλάει τὶς φλέβες»

ψωμὶ δὲν τρῶν μαθές, δὲν πίνουνε κρασί
 φλογάτο ἐκεῖνοι,
 γι' αὐτὸ δὲν ἔχουν κι αἷμα μέσα τους, κι
 ἀθάνατους τοὺς κράζουν». (Ε 339-342)

Σὲ κάθε τραυματισμὸ καὶ αἱμορραγία
 καλεῖτο ὁ Παῖονας, γιατρὸς τῶν Ἀθανάτων,
 καὶ «ἀπειθώντας πὰ στὴν πληγὴ βοτάνια
 μαλαχτικὰ μεμιᾶς τὸν ἔγιανε: Ὀνητὸς μαθές
 δὲν ἦταν» (Ε 900-901).

Ἐχοντας κλείσει τὸν κύκλο τῶν γεννή-
 σεων τους, οἱ θεοὶ ἔχουν ἀποδεδειχθεῖ ἀπὸ
 τὴ μοῖρα καὶ τὸν θάνατο ποὺ συνδέεται μαζὶ
 της, καὶ ἔτσι διαφυλάσσουν πάντα παγιω-
 μένη καὶ ἀμετακίνητη τὴν τελειότητά τους.

Οἱ ποιητικὲς παρεμβάσεις στὴν «οἰκογε-
 νειακὴ ἱστορία» τοῦ Δωδεκαθέου πρωσοπο-
 ποίησαν ἀφηρημένους ἔννοιες, ποὺ συνήθως
 τὶς παρουσίαζαν ὡς νεαρὲς ὁμορφες κοπέλες
 (π.χ. Νηρηίδες). Ἡ Θέμις ὡς προσωποποι-
 ῆμένη «τάξη» καὶ ἡ Μήτις ὡς προσωπο-
 ποιημένη «σοφία» ἔγιναν σύζυγοι τοῦ Δία,
 μητέρες τῆς Δίκης καὶ τῆς Ἀθηνᾶς. Ἡ Ἀθηνᾶ
 ἐμφανίζεται συχνὰ μὲ τὴ Νίκη, ὁ Ἄρης μὲ
 τὸν Φόβο καὶ τὸν Δεῖμο (τρόμο), ἡ Ἀφροδίτη
 μὲ τὸν Ἔρωτα, τὸν Ἥμερο καὶ τὴν Πειθῶ. Ὁ
 Διόνυσος μὲ τὶς Ὠρες, τὴν Τραγωδία, τὴν
 Πομπή καὶ τὸν Κῶμο.

Παλαιότερες θεότητες ἐπίσης διατή-
 ρησαν τὴν προσωποποίησή τους καὶ τὴ
 λατρεία τους, π.χ. ὁ Ἔρως εἶχε ἱερὸ στὶς
 Θεσπιές, ἡ Νέμεσις ναὸ στὴ Ραμνοῦντα, πλάι
 της κτίσθηκε ἀργότερα καὶ ναὸς τῆς Θέμι-
 δος. Ἄλλες ἀφηρημένους ἔννοιες ἐπίσης δια-
 μορφώθηκαν μὲ τὸν καιρὸ σὲ θεὸς δεύτερης
 γενιᾶς, ὅπως ἡ Τύχη, ἡ Εἰρήνη, ἡ Ὁμόνοια,
 ἡ Δημοκρατία.

Βάσει ὅμως τῆς ποιήσεως τοῦ Ὀμήρου,
 οἱ θεοὶ δὲν ἐμφανίζονται ποτὲ ἄμεσα. Οἱ
 πολεμιστὲς ἄκουγαν τὴ φωνὴ τοῦ Ποσειδῶνα
 ποὺ τοὺς ὁδηγοῦσε:

«Στοὺς Δαναοὺς μὲ μιᾶς ἐπὶ ἤδηξε καὶ στοὺς
 προμάχους κράζει
 Ἀργῖτες, τί; ξανὰ θ' ἀφήσουμε στὸν Ἐχτορα
 τὴ νίκη,
 γιὰ νὰ πατήσῃ τὰ καράβια μας, νὰ δοξαστῇ

περίσσια;» (Ξ 363-365)

Ἡ Ἀφροδίτη ἐμφανίσθηκε στὴν Ἑλένη
ὥς ἡ γριὰ ὑπηρέτριά της,

«καὶ τῆς μιλάει, μῆς γνέστρας παίρνοντας
γερόντισσας τὸ θῶρι,
μαλλιά πού τῆς Ἑλένης δούλευε στὴ Σπάρτη
ὥς ζοῦσε ἀκόμα». (Γ 386-388)

Ὁ Ἀχιλλέας γνώρισε τὴν Ἀθηνᾶ ἀπὸ τὴ
λάμψη τῶν ματιῶν της:

«πίσω του ἐστάθη καὶ τὸν ἄρπαξεν ἀπ' τὰ
ξανθὰ μαλλιά του·
ἄλλος κανεὶς δὲν τὴν ξεχώριζε, μόνο ὁ Ἀχιλ-
λέας μποροῦσε,
σάσπισε αὐτός, τὰ πίσω στράφηκε, κι εὐτὺς
ἀναγνωρίζει
τὴν Ἀθηνᾶ Παλλάδα κι ἄστραφταν φριχτὰ
τὰ δύο της μάτια». (Α 197-200)

Παρ' ὅλα αὐτά, ποτὲ οἱ θεοὶ δὲν ἄλλα-
ξαν τὴ μοῖρα καὶ τὸν θάνατο τῶν θνητῶν.
Ὁ Ὅμηρος βάζει τὴν Ἥρα νὰ λέει: «Τὶ τῶν
ἀνθρώπων ὄλων ἡ φύτρα καὶ ἡ γενιὰ δὲν
γίνεται τοῦ Χάρου νὰ γλιτώσει» (Ο 140).

Κάθε θεότητα εἶχε καὶ τὴν ἀντίθετη
πλευρά της. Ἔτσι βλέπουμε καὶ τὴν Ἥρα
καὶ τὴν Ἀθηνᾶ νὰ ἐπιδιώκουν τὴν κατα-
στροφὴ τῆς Τροίας, κι ὁ Δίας συγχυσμένος
νὰ κατσαδιάζει τὴν Ἥρα λέγοντας:

«Δαιμονισμένη, τόσο σοῦ 'καναν κακὸ κι ὁ
Πριάμος τάχα
κι οἱ τοῦ Πριάμου πού ἔτσι ἀλάγιαστα λυσ-
σομανῆς καὶ θέλεις
τῆς Τροίας μαθὲς τὸ καλοτείχιστο νὰ ξεπα-
τώσεις κάστρο». (Δ 31-33)

Βλέπουμε τὸν Ἀπόλλωνα νὰ στέλνει
σαῖτες τὰ βέλη του στοὺς Ἀργῖτες:

«φαρμακερὲς σαγίτες ἔριχνε στοὺς Ἀχαιοὺς,
κι ἐκεῖνοι
πέθαιναν ἀπαντά, καὶ χύνονταν οἱ θεϊκὲς
σαγίτες». (Α 382-383)

Ἡ Ἄρτεμις καὶ ὁ Ἀπόλλωνας θανατώ-
νουν τὰ παιδιὰ τῆς Νιόβης:

«Τοὺς γιόνς ὁ Ἀπόλλωνας τοὺς σκότωσε μὲ
τὸ ἀργυρὸ δοξάρι
θυμώνοντας τῆς Νιόβης, κι ἡ Ἄρτεμις
κόρες ἡ δοξεύτρα,
μὲ τὴ Λητὼ τὴ ροδομάγουλη καθὼς συνε-
ριζόταν.

Τάχα παιδιὰ πολλὰ πὼς γέννησε, καὶ δύο
ἡ Λητὼ μονάχα». (Ω 605-609)

Ὁ θάνατος ἀπὸ τοὺς θεοὺς πολλὲς
φορὲς ἀποτελεῖ θεϊκὸ προορισμό. Ἡ Ἄρτε-
μις ἀπαιτεῖ τὴ ζωὴ τῆς Ἰφιγένειας, ὁ Ἀπόλ-
λωνας φέρνει τὸν θάνατο στὸν Ὑάκινθο, ὁ
Ποσειδῶνας στὸν Ἑρεχθέα.

Οἱ ἄνθρωποι εἶχαν τὴν ἐλπίδα τῆς ἀντα-
ποδοτικῆς φιλίας μὲ τοὺς θεοὺς, ἀλλὰ χωρὶς
νὰ εἶναι βέβαιοι γιὰ αὐτήν. Ὅταν οἱ Ἀθη-
ναῖοι πλῆττονταν ἀπὸ τὸν λοιμὸ πού τοὺς
ἔστειλε ὁ Φοῖβος, ὁ ἱερέας του προσέφερε
θυσία, χάρηκε ὁ Ἀπόλλωνας γι' αὐτὸ καὶ
σταμάτησε τὸν λοιμὸ:

«καὶ τοὺς Ἀργῖτες ἀπὸ τὸν ἄδικο χαμὸ πιὰ
γλίτωσέ τους,
εἶπε, καὶ τὴν εὐκί του ἐπάκουσεν ὁ Ἀπόλ-
λωνας ὁ Φοῖβος». (Α 456-457)

Σὲ ἄλλο σημεῖο, ὁμοῦς, ὁ Ὅμηρος ἀνα-
φέρει ὅτι κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς μάχης, μετὰ
ἀπὸ θυσία τῶν Ἀχαιῶν γιὰ εὐνοϊκὴ ἐξελιγί-
της, οἱ Ἀχαιοὶ εἶπαν: «Ὁ Δίας δέχθηκε τὶς
προσφορὲς, ἀλλὰ ἔκανε πῶς μεγάλο τὸν βα-
σανιστικὸ κόπο τῆς μάχης». Οἱ γυναῖκες τῆς
Τροίας πρόσφεραν στὴν Ἀθηνᾶ ἓνα πέπλο
καὶ τὴν παρακάλεσαν νὰ σπάσει τὸ δόρυ
τοῦ Διομήδη, ἡ Ἀθηνᾶ ὁμοῦς δὲν τὸ δέχθηκε:

«Ἔτσι ἔγινε αὐτή, μὰ τὴν παράκληση δὲν
ἄκουσε ἡ Παλλάδα». (Ζ 311)

Οἱ θεοὶ ἀφίνουν πάντα μὴ ἀπόστα-
ση ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ μὴ ἐλευθερία νὰ
ἐπαναστατήσῃ αὐτὸς κατὰ τοὺς καὶ νὰ πεῖ
«ὄχι» ἢ «ναί». Ἡ Ἀθηνᾶ ἀφίνει στὸν Ἀχιλλεῆα
περιθώριο νὰ ἀρνηθεῖ:

«Τότε ἡ Ἀθηνᾶ ἡ θεὰ ἡ γλαυκόματῃ τοῦ
ἀπελογήθη κι εἶπε:

Ἥρθα νὰ πάψω ἐγὼ τὴν ἄρρητα πού σὲ
κρατεῖ, ἂν μ' ἀκούσεις». (Α 206)

Ὁ Ἀχιλλέας, πάλι, ἐναντιώνεται στὸν Ἀπόλλωνα λέγοντάς του, «θὰ σὲ ἐκδικιόμουν, ἂν εἶχα τὴ δύναμη».

Ποτὲ στοὺς Ἑλληνες θεοὺς δὲν εἶδαμε «θεϊκά» δικαστήρια, καὶ σπάνια προσφωνοῦσαν τὸν θεὸ «Δέσποτα», ὅπως οἱ σκλάβοι μιλοῦσαν στὸν κύριό τους. Πάντοτε στέκονταν ψύχραμοι καὶ σταθεροὶ ἀπέναντι στὰ θεϊκὰ ἀγάλματα. Τὰ ὅρια τῆς ἐλευθερίας, τῆς πνευματικότητας καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης εἶχαν τεθεῖ ἀπὸ πολὺ νωρὶς, χωρὶς ὅμως ποτὲ οἱ ἄνθρωποι νὰ ξεχνοῦν τὴν πραγματικότητα, ὅτι οἱ θεοὶ εἶναι καὶ θὰ παραμένουν πάντα οἱ ἰσχυρότεροι.

Κλείνοντας τὴν ἀναφορά μας στὴν Ἰλιάδα καὶ τὸ ὀμηρικὸ δωδεκάθεο ποὺ ἐπλάσε ὁ ποιητής, βλέπουμε πῶς, μὲ τὸ νὰ γίνουν οἱ θεοὶ ἀνθρώπινοι, ἄρχισαν νὰ δέχονται καὶ τὶς ἀπαιτήσεις ποὺ προϋπέθετε ἡ ἀνθρωπομορφικὴ τους κατάστασις. Οἱ ἄνθρωποι ζητοῦσαν ἀπὸ τοὺς Ὀλύμπιους θεοὺς ἠθική, δικαιοσύνη καὶ ἔλεος. Ἀλλὰ οἱ θεοὶ οἱ ὁποῖοι εἶχαν προέλθει ἀπὸ προσωποποιήσεις φυσικῶν δυνάμεων τέτοιες ἀπαιτήσεις δὲν μπορούσαν νὰ τὶς ἐκπληρώσουν. Καὶ αὐτὸ κατέστη ἡ ἀρχὴ τοῦ τέλους τους!

Τέλος, ἂς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ προσθέσω μερικὲς σκέψεις ἀπὸ τὴν ὁμιλία τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ Ἀρχιεπισκόπου Κρημαίας πάνω στὸν ἀνθρωπομορφισμὸ στὴν Ἀγία Γραφή.

Υπάρχουν ἀρκετοὶ χριστιανοὶ ποὺ σκέπτονται καὶ λένε τὸ ἑξῆς: «Δὲν εἶναι τόσο μεγάλο πάθος ἡ ὀργή, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ὀργίζεται». Πράγματι, υπάρχουν στὴν Ἀγία Γραφή ἀρκετὰ χωρία ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴν ὀργὴ καὶ τὸν θυμὸ τοῦ Θεοῦ. Στὸν ἕκτο ψαλμὸ διαβάζουμε, «Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσης με» (Ψαλμ. 6, 2). Ὅπως βλέπετε, αὐτὸς ὁ ψαλμὸς τοῦ Δαβὶδ πραγματικὰ μιλάει γιὰ τὴν ὀργὴ καὶ τὸν θυμὸ τοῦ Θεοῦ. Ἄραγε, ἔχουν δίκιο αὐτοὶ ποὺ δικαιολογοῦν τὸ πάθος τους, λέγοντας ὅτι καὶ ὁ Θεὸς ὀργίζεται;

Ὁχι, καθόλου δὲν ἔχουν δίκιο, γιατί δὲν κατανοοῦν κάτι ποὺ ἐμεῖς πρέπει νὰ

τὸ ξέρουμε πολὺ καλά: «Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας Αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν» (Ἰω., 8' 24).

Ὁχι μόνο στὸν συγκεκριμένο ψαλμὸ τοῦ Δαβὶδ, ἀλλὰ καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα σημεῖα υπάρχουν στὴν Ἀγία Γραφή οἱ ἀνθρωπομορφικὲς παραστάσεις, ὅπως: «Καὶ ἤκουσαν τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινόν» (Γεν., γ' 8). Καὶ ἐν συνεχείᾳ: «Καὶ ἐποίησεν Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ καὶ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ χιτῶνας δερματίνους καὶ ἐνέδυσεν αὐτούς» (Γεν., γ' 21). Καὶ ἄλλου: «Ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι» (Ἰω., ε' 17).

Ὁ Θεὸς εἶναι ἀπερίγραπτος, ἀκατανόητος. Δὲν ἔχει βέβαια τὴ μορφή ἀνθρώπου. Τότε, ὅμως, γιατί ἡ Ἀγία Γραφή τὸν περιγράφει ἔτσι; Διότι προσαρμόζεται στὴν ἀδυναμία τῆς ἀνθρώπινης διάνοιας. Ἐπειδὴ οἱ δυνατότητες τοῦ νοῦ μας εἶναι πολὺ περιορισμένες καὶ ὁ νοῦς εἶναι πολὺ στενός, γι' αὐτὸ μπορούμε νὰ σκεπτόμαστε μόνον ἀνθρωπομορφικά. Δὲν μπορεῖ ἡ σκέψη μας νὰ εἶναι ἐντελὼς ἐλεύθερη ἀπὸ τὶς ἀνθρωπόμορφες παραστάσεις. Πῶς μπορούμε νὰ φαντασθοῦμε τὸν Θεό, τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, Παντοδύναμο καὶ Παντογνώστη; Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸν λόγο καὶ περιγράφεται ὁ Θεὸς στὴν Ἀγία Γραφή ἀνθρωπομορφικά.

Ὅταν διαβάζουμε γιὰ τὸν βραχίονα τοῦ Θεοῦ, πρέπει νὰ καταλαβαίνομε ὅτι ἡ λέξη αὐτὴ δηλώνει τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ. Ὅπως καὶ γιὰ ἕναν ἄνθρωπο ποὺ ἔχει δυνατὰ χέρια, ἐμεῖς λέμε ὅτι εἶναι δυνατός. Αὐτὸ λοιπὸν νὰ τὸ θυμόμαστε πάντα καὶ νὰ μὴν ὑποκύπτουμε στὸν πειρασμὸ νὰ βλέπουμε τὸν Θεὸ ἀνθρωπομορφικά. Ὁ Θεὸς εἶναι μέγας, ἀκατανόητος καὶ ἀπερίγραπτος. Εἶναι αἰδιος, παντογνώστης, παντοδύναμος, πανάγαθος καὶ δίκαιος. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι ὁ Θεὸς μας εἶναι ἄπειρος καὶ ἀκατανόητος, ὅτι εἶναι Πνεῦμα.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΕΚΗΣ

Ὁμότιμος Καθηγητὴς Χειρουργικῆς

ΚΥΡΙΕ, ΠΟΥ ΜΕΝΕΙΣ;

«Ραββί, ποῦ μένεις;»
(Ιω., α' 37-40)

Ἦ μέρ'* ἀγάλι-ἀγάλι προχωρεῖ,
ὁ ἥλιος χαμπλώνει πρὸς τὴ δύση,
ἀόρατο ἓνα χέρι στὸ στρατὶ
λὲς μύρο μυστικὸ κι ἔχει σκορπίσει.

Διαβαίνει ὅλου τοῦ κόσμου ὁ Ποιτής,
διαβαίνει ὅλου τοῦ κόσμου ὁ Ἡγεμόνας,
σὰν σκέπη μοιάζει ὀλάκερης τῆς γῆς
ὁ ἄρραφος ποὺ ντύνεται χιτώνας.

* Ἡ ὥρα ποὺ συνάντησαν τὸν Κύριο οἱ δύο μαθητές, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Ἀνδρέας, ἦταν 10 ἀπ' τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου, δηλαδὴ 4 τὸ ἀπόγευμα, σημειώνει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης (Ιω., α' 37-40).

Ἀνδρέας καὶ Ἰωάννης περπατᾷ,
ξοπίσω αὐτοί, μπροστὰ ὁ Χριστὸς πηγαίνει.
– Τί θέλετε, ὁ Ἰησοῦς τοὺς ἐρωτᾷ,
κι ἔρχεστε ἀπὸ κοντά μου βουβαμένοι;

Ἀκούω τὸν κάθε χτύπο τῆς καρδιᾶς,
βλέπω καὶ τοὺς κρυφοὺς τοὺς λογισμοὺς σας,
ὁ πετεινὸς τὴν ὥρα τῆς βραδιᾶς
μὲ τὸ σκοπὸ τῇ λέει γνώριμης μούσας.

– Ποῦ μένεις, Κύριε, Σὲ παρακαλῶ,
ποῦ εἶναι ἡ δική Σου κατοικία;
– ὦ, πήρατε τὸ δρόμο τὸν καλὸ,
τὴν ὁμορφὴν διαλέξατε πορεία.

Δὲ σέρνεστε σὲ στράτες μαστροπῶν,
οὔτε σ' ἁμαρτωλῶν, πού 'ναι σὲ πλάνη,
τ' ἀχνάρια μου ἀκλουθήσατε, λοιπόν,
ἔλα νὰ δεῖς, Ἀνδρέα, ἔλα, Ἰωάννη.

Ἐδῶ εἶναι τὸ σπίτι μου, ἐδῶ,
σ' αὐτὴ τῇ στέγῃ ἐγὼ 'μαι ὁ Σαμαρεῖτης,
τῆς ἀρετῆς ἂν πάρεις τὴν ὁδὸ,
στὴν πόρτα θὰ σὲ βγάλει τῇ δική της.

Ἐγὼ ἔχω κατοικία μου ἱερή,
ὅποια καρδιὰ μὲ κλείνει, ὅποια μὲ βλέπει,
αὐτὴ ἐντὸς μου σκέπτην ἔχει βρεῖ,
δὲ μοιάζει σὰν τῇ σκέπῃ μου ἄλλη σκέπῃ.

– Ἐσύ 'σαι ὁ Μεσσίας, ὦ, Χριστέ,
ἡ ὄψη Σου ἀπ' τῇ σκέπῃ μας δὲ λείπει,
δὲ λείπει κι ἀπ' τὰ στήθη μας ποτέ,
καθημερνὸ μας εἶναι καρδιοχτύπι.

Ἐσύ 'σαι ὁ γλυκὸς μας Ἰησοῦς,
φρυγμένου στρατοκόπου ἔχουμε βούλα,
τοὺς λόγους Σου ἡ ψυχὴ μας τοὺς χρυσοὺς,
σὰν οὐρανοῦ τοὺς δέχεται δροσοῦλα.

Οἱ θεϊκὲς οἱ λέξεις Σου γλυκιές,
τὰ ρήματά Σου, μέλ' εἶναι καὶ γάλα,
ὅσο μιλᾷς μας, τὶς καρδιές μας καῖς,
σὰν τὰ λόγια Σου, λόγια δὲν εἶν' ἄλλα.

Πῶς ξεδιπᾶμε, ἀκούγοντάς Σε, πῶς!
Πεντάκρου' ἡ λαλιά Σου νερομάνα,
ξανθὸς θὰ βγεῖ ὁ στάχυς κι ὁ καρπός,
π' ἀγκάλιασε τὸ σπόρο, οὐράνιο μάννα.

– Ἀνδρέα, ἀπ' ἔξω πάει τὸ δειλινό,
 ἄναψε κάθε ἀστέρι τὸ καντήλι,
 θὰ σκάς, Ἰωάννη, τ' ἄστρο τ' ὀρθρινὸ
 καὶ παίρνετε τὰ λόγια μου ἀπ' τὰ χεῖλη.

– Σ' ἐμᾶς μένεις Ἐσὺ κι ἐμεῖς σ' Ἐσέ,
 δὲ νύσταξαν τὰ χοϊκά μας μάτια,
 Ἐσὺ μᾶς φέγγεις, Ἥλιε μας χρυσέ,
 Ἐσὺ τὰ μυστικά φωτᾶς μας πλάτια.

Κι ἂν ἔπεσε στὴν πλάση τὸ σπερνὸ
 κι ἂν τὸ σκοτάδι ἀπλώθηκε τὸ πρᾶο,
 τὴν πόρτα, ἐγὼ ὁ Ἀνδρέας, δὲν περνῶ!

– Οὔτε κι ἐγὼ ἀλλοῦ, ὁ Ἰωάννης, πάω!

Ἄχ, νὰ 'ταν τοῦ σκυλιοῦ ἡ ἀλυχτιά
 κι ὅλα νὰ 'ταν ἀπόψε νὰ σιγήσουν,
 Ἐσὲ μόνο ν' ἀκοῦμε τὴ νυχτιά,
 μὲ κάλλη οἱ ψυχές μας νὰ γεμίσουν.

Ὅλ' ἀπόψε νὰ πάψουν! Ζηλευτὸ
 ποτάμι οὐράνιο φῶς μᾶς ἔχει λούσει,
 καὶ τὸ γλυκὸ τ' ἀηδόνι, ὥς κι αὐτό,
 σῶπασε, τὰ θεϊκὰ λόγια ν' ἀκούσει!

Φτερὸ κι ἂν νυχτερίδας δὲ θροεῖ,
 γιὰτὶ τῆς κονταυγῆς νιώθει τὴ δρόσο,
 μείνε, Χριστέ μας, μείνε ὥς τὸ πρωί,
 πόσο γλυκιὰ μ' Ἐσένα ἡ νύχτα, ὦ, πόσο!

– Τὸ δίχτυ σας, σᾶς θέλει γιὰ ψαριὰ
 καὶ ἡ Γεννησαρέτ, σὲ λίγο, λίμνη.

– Ὁ πόθος μας ἐδῶ ἀναπτερᾷ,
 ἐδῶ τοῦ Πλάστη ὥδες, τοῦ Ὑψίστου ὕμνοι.

– Σ' ἐσᾶς ἔχω ἀγάπη καὶ στοργή,
 ἐγὼ 'μαι ὁ οὐράνιος σας Πατέρας,
 σ' ἐσᾶς θὰ 'μαι τὴ μέρα, τὴν αὐγή,
 μαζί σας καὶ τὸ βράδυ καὶ τὸ ἐσπέρας.

Εἶμαι μὲ τὸν ἐργάτη τὸν φτωχό,
 ποὺ τὸ ψωμί του τρώει μὲ τίμιο ἰδρῶτα,
 γιὰ τὸν ἀδικημένο ἀντιμαχῶ,
 τὰ σωστικά στὸν πλάνο δείχνω φῶτα.

Στὰ πικραμένα μάτια κατοικῶ,
 π' ἀπ' τῆς ἀρρώστιας βρέχονται τὸν πόνο,
 κι ἀνθίζω ἓνα χαμόγελο γλυκὸ
 στὸν καταφρονημένο καὶ τὸν μόνο.

Ἐγὼ ἔμεινεν τὰ δόλφανα παιδιὰ,
στὶς χῆρες, εἶμαι, στοὺς δυστυχισμένους,
κάνω τὸν λυπημένο νὰ μειδιᾷ,
στὰ βουβαμένα χεῖλη ἀνθίζω αἶνους.

Κι εἶναι κάποιες ψυχές, ψυχές ἀγνές,
σὰν φάτνες τὶς θωρῶ χρυσοστρωμένες,
γεννιέμαι καὶ στὴ φάτνη θεῖες φωνές
ἀκούγονται ἀπ' Ἀγγέλους καὶ ποιμένες.

Ὅλα τὰ πλάσματά μου καρτερῶ
στῆς προσευχῆς ν' ἀκούσω τα τὴν ὥρα,
νὰ στείλω τῶν Ἀγγέλων τὸν χορὸ,
νὰ τὰ γεμίσουν δῶρα, πλούσια δῶρα.

- ὦ, Κύριε, μᾶς τιμᾷς τὴν ὥρ' αὐτή,
μ' ἐμᾶς ποὺ καταδέχεσαι νὰ μένεις.
- Καὶ μὲ τοὺς δυὸ ἔμεινεν, ποὺ νὰ στὸ στρατὶ
μὲ σχῆμα κεφαλῆς ταπεινωμένης.

Ἄχ, χιλιομουσκεμένη χάμω ἡ γῆ,
δακρύβρεχτα θωρῶ τὰ μονοπάτια,
τὰ δάκρυα, ὅχι ἀπὸ γάργαρη πηγῇ,
ἀπ' ἄσεμνα τοῦ δρόμου στάξαν μάτια.

Ἀπ' τὰ δάκρυά σας πίσω περπατῶ,
στὰ μονοπάτια, πᾶν στάλα τὴ στάλα,
νὰ σβήσω τὰ πικρὰ δάκρυα ζητῶ,
ἄλλα δάκρυα νὰ βγοῦν, εὐφρόσυν' ἄλλα.

Ὁ ἥλιος ξέρει πότε νὰ βυθῇ
καὶ πότε, τὴν αὐγὴν, στ' ὄρος νὰ κρούει,
ὁ κόσμος ἀπὸ τ' ἄστρα τὰ ξανθὰ
στὸ νόμο τὸ δικό μου ὑπακούει.

Ἐγὼ ἔμεινεν στὸ Ποτήρι τῆς ζωῆς,
Ἐγὼ ἔμεινεν ὁ Πλαστοργὸς καὶ ὁ Θεός σας,
ζητιάνοι, βασιλιάδες, ἀλιεῖς,
λᾶτε στ' ἅγιο Ποτήρι, νὰ ἔμεινεν ἐντός σας.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΝ. ΣΑΝΤΑΡΜΗΣ

Γλωσσάρι

κρούω = ἀγγίζω, πιάνω, φθάνω.

σκάω = ἀνατέλλω, προβάλλω, ὑπερθερμαίνομαι.

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ, ΒΑΤΡΑΧΟΙ

Μία από τις χωρίς βωμο-
λοχίες κωμωδίες του κο-
ρυφαίου αρχαίου Έλληνα
κωμωδιογράφου Αριστο-
φάνη (448-380 π.Χ.), το
έργο *Βάτραχοι*, παρουσιάστηκε σε διά-
φορα μέρη της πατρίδας μας κατά τους
θερινούς μήνες.

Η κωμωδία παίρνει το όνομα από τον
Χορό των Βατράχων που έχει. Και άλλες
κωμωδίες του Αριστοφάνη φέρουν το όνο-
μα των μελών του Χορού, όπως *Όρνιθες*,
Εκκλησιάζουσαι, *Θεσμοφοριάζουσαι* κ.ά.
Και τραγωδίες όπως *Ίκέτιδες*, *Τρωάδες*,
Φοίνισσαι, *Χοηφόροι*, *Τραχίνιαι* κ.ά.

Στην κωμωδία *Βάτραχοι* έχουμε δύο
Χορούς. Τον Χορό των Βατράχων, με τον
όποιο διαλέγεται ο Διόνυσος, καθώς δι-
απλέει με την βάρκα του Χάρωνα την
Άχερουσία (209-268). Και τον Χορό των
Μυστών των μυημένων στα Έλευσίνια Μυ-
στήρια, που μετά τις επικλήσεις του στον
Ίακχο, την Περσεφόνη και τη Δήμητρα,
διαλέγεται με τον Διόνυσο και τον δοῦλό
του Ξανθία και κάνει παρεμβάσεις κατά
τον αγώνα (316-459, 534-548, 590-604,
674-737, 814-829, 895-904, 992-1003, 1099-
1118 και 1482-1499).

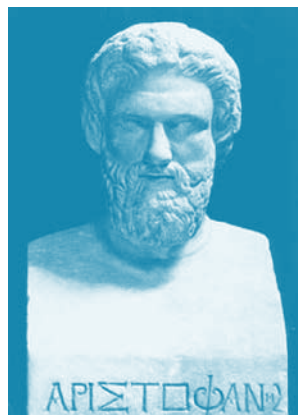
Και γι' αυτήν την μελέτη χρησιμο-
ποιούμε την μετάφραση του φιλόλογου
Θεόδωρου Γ. Μαυρόπουλου. Οί εντός
παρενθέσεως αριθμοί είναι αριθμοί των
στίχων του κειμένου της κωμωδίας.

Σε δρόμο προς την Τίρυνθα πορεύονται
ο θεός Διόνυσος και ο δοῦλός του Ξανθίας
συζητώντας. Διαπιστώνοντας ότι μετά τον
θάνατο του Εὐριπίδη (406 π.Χ.) δεν έχει
μείνει στην Ελλάδα κανένας αξιόλογος
τραγικός ποιητής, ο Διόνυσος αποφασί-
ζει να τον πάρει από τον Άδην και να τον
φέρει στην Αθήνα. Πηγαίνει στην Τίρυνθα,
στον Ἡρακλῆ, που είχε πάρει από τον
Άδην τον Κέρβερο, για να ζητήσει οδηγίες

πώς να μπει
στον Άδην. Ο
Διόνυσος φο-
ράει λεοντή
και κρατάει
ρόπαλο όπως
ο Ἡρακλῆς.
Με έξωτερικά
στοιχεία θέλει
να αναπληρώ-
σει την ἔλλει-
ψη γενναιό-
τητας. Στην
ἐξέλιξη της
ὕποθέσεως του έργου, η δειλία του Διο-
νύσου λάμπει, συνεισφέροντας στο κωμικό
στοιχείο του. Και η ἀμφίεσή του δημιουρ-
γεί πρόσθετα προβλήματα μπροστά στο
παλάτι του Πλούτωνα στον Άδην, όπου
τους ὑποδέχονται διαδοχικά ο Αἰακός, η
παρακόρη της Περσεφόνης και η πανδο-
κεύτρα του Άδην. Διόνυσος και Ξανθίας
αναγκάζονται να ανταλλάσσουν ἐνδυ-
μασίες δερνόμενοι προς διασκέδαση των
θεατῶν.

Ο Αριστοφάνης δεν διστάζει να σχολι-
άσει δυσμενῶς ἢ εὐμενῶς ὁμοτέχνους του,
ἐπωνύμως, με το στόμα προσώπων του
έργου, π.χ. τους ποιητές των κωμωδιῶν
Φρύνιχο, Λύκη και Ἀμειρία. Συνομιλώντας
με τον Ἡρακλῆ, ο Διόνυσος λέει για τον
ἀξιόλογο τραγικό ποιητή Ἀγάθωνα (83):
«Μ' ἄφησε και ἔφυγε, κι εἶναι ποιητῆς
καλὸς και γιὰ τοὺς φίλους του περιπόθη-
τος». Ποῦ ἐπῆγε; «Γιὰ τὸ συμπόσιο τῶν
Μακάρων» (86). Γιὰ τον Ξενοκλῆ (88):
«Μὰ τὸν Δία, μακάρι νὰ χαθεῖ».

Ο Ἡρακλῆς ἐρωτᾷ (89-91): «Λοιπὸν
δὲν ὑπάρχουν ἐδῶ ἄλλα παιδαρέλια ποὺ
συνθέτουν τραγωδίες πιὸ πολλὲς κι ἀπὸ
δέκα χιλιάδες ἀκόμη ποὺ εἶναι πιὸ φλύ-
αρα ἀπ' τὸν Εὐριπίδη περισσότερο ἀπ'
ἓνα στάδιο;». Ο Διόνυσος ἀπαντᾷ: «Αὐτὰ

εἶναι σὰν ὅ,τι ἀπομένει μετὰ τὸν τρυγητό, φλύαρα πλάσματα, τόποι ὅπου τιτιβίζουν χελιδόνια, τῆς τέχνης χαλαστάδες, ποὺ χάνονται γρήγορα, ἂν μόνο τοὺς δοθεῖ ἄδεια νὰ παρουσιάσουν ἓνα χορό».

Ὁ Διόνυσος χαρακτηρίζει τὸν Εὐριπίδη «πονηρὸ ἄνθρωπο» ποὺ μπορεῖ νὰ ἐπιχειρήσει νὰ δραπετεύσει μαζί του ἀπὸ τὸν Ἄδην (80).

Ὁ Πλούτωνας στὸν Αἰσχύλο, ποὺ ἐπιστρέφει στὴ ζωὴ (1500-1503): «Ἐμπρὸς λοιπὸν χαρούμενος προχώρησε, Αἰσχύλε, σῶξε τὴν πόλιν τὴ δική μας μὲ συμβουλὲς καλὲς καὶ βάλε μυαλὸ στοὺς ἄμυαλους· κι εἶναι πολλοὶ τέτοιοι...». Ὁ Αἰσχύλος ἀπαντᾷ (1515-1523): «Θὰ τὰ κάνω αὐτά· ἐσὺ τὸ θρόνο μου παραδώσέ τον στὸ Σοφοκλῆ νὰ τὸν προσέχει καὶ νὰ τὸν διατηρεῖ, ὥσπου κάποτε ἐγὼ γυρίσω ἐδῶ. Γιατί

πτῆς κάνει σατιρικὸ ὑπαινιγμὸ γιὰ Ἀθηναίους ποὺ, γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴ στράτευση, προφασίζονταν ὅτι τοὺς πονοῦν τὰ μάτια. Λίγοι συμπατριῶτές μας ἀποφεύγουν τὴ στράτευση, καὶ σὲ καιρὸ εἰρήνης, μὲ ψευδῆ πιστοποιητικὰ ἀσθενείας;

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς φυγόστρατους, ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία εἶχε καὶ ἀντεθνικὰ στοιχεῖα. Ἕνας ἀπὸ αὐτὰ ἦταν ὁ Θωρυκίωνας, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Ἀριστοφάνης μέσῳ τοῦ Χοροῦ λέει (361-365): «... ἐνῶ ἡ πόλιν βρίσκεται σὲ κατάστασι κακὴ ἢ παραδίνει φρούριο, ἢ καράβια ἢ ἀπαγορευμένα εἶδη βγάξει ἀπὸ τὴν Αἴγινα σὰν τὸν Θωρυκίωνα φορομπήχτης κακορίζικος στέλνοντας δέματα, παλαμάρια καὶ πίσσα στὴν Ἐπίδουρον ἢ πείθει κάποιον νὰ δώσει χρήματα γιὰ τὰ πλοῖα τῶν ἀντιπάλων». Τὰ οἰκονομικὰ συμπερόντα δὲν γνωρίζουν ἠθικὲς ἀναστολές,

Ὁ Εὐριπίδης ἦταν σοφιστής, εἶχε νέες ιδέες. Ἡ κατάσταση ὅμως τῆς Ἀθήνας πρὸς τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου δὲν ἐπέτρεπε πειραματισμούς. Προκρίνοντας τὸν Αἰσχύλο, ὁ Ἀριστοφάνης ἐξέφραζε τὴν ἄποψή του: Ἀσφάλεια παρέχει ἡ προσήλωσις στὶς παραδόσεις, στὶς δοκιμασμένες στὸ καμίνι τοῦ χρόνου ἀξίες.

αὐτὸν ἐγὼ θεωρῶ πὼς εἶναι δεύτερος στὴ σοφία. Καὶ νὰ θυμᾶσαι: ὁ πονηρὸς ἄνθρωπος, ὁ ψευδολόγος κι ὁ βρομόγλωσσος ποτὲ στὸ δικό μου θρόνο νὰ μὴ καθίσει οὔτε κι ἄθελά του».

Πηγαίνοντας πρὸς τὴν Ἀχερουσία, ὁ Διόνυσος καὶ ὁ Ξανθίας συναντοῦν κάποιους ποὺ μεταφέρουν νεκρὸ. Μπαίνει στὴ βάρκα ὁ Διόνυσος. Ὁ Χάρωνας ἀρνεῖται νὰ πάρει τὸν Ξανθία, ἐπειδὴ εἶναι δοῦλος. Τοῦ ὑποδεικνύει νὰ κάνει τὸν γύρο τῆς λίμνης μὲ τὰ πόδια. Θὰ τὸν ἔπαιρνε, ἂν εἶχε πάρει μέρος σὲ ναυμαχία. Οἱ δοῦλοι ποὺ ἔπαιρναν μέρος σὲ ναυμαχία ἀπελευθερώνονταν. Ὁ Ξανθίας λέει (194): «Μὰ τὸν Δία, δὲν ἐπῆρα μέρος, ἐπειδὴ ἔτυχε νὰ μοῦ πονοῦν τὰ μάτια». Ὁ ποι-

δὲν ἔχουν ἐθνικὰ κριτήρια, δὲν δυσκολεύονται νὰ ἐκμεταλλευστοῦν στυγνὰ ἐνδεεῖς, δὲν διστάζουν μπροστὰ στὴν προδοσία.

Ὁ Ἀριστοφάνης ἐπισημαίνει καὶ ἄλλα ἀρνητικὰ στοιχεῖα τῆς κοινωνίας, ἀναφέροντας τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων ποὺ τὰ χαρακτηρίζουν. Στὸν στίχο 709 ἀναφέρει τὸν μικρόσωμο Κλειγένη ὡς «παμπόνηρο λουτρατζῆ». Ὁ μεταφραστὴς μὲ σχόλιό του μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἦταν μέθυσος, συκοφάντης καὶ φιλοπόλεμος. Εἶχε διατελέσει γραμματέας στὸ πρυτανεῖο τῆς Ἀθήνας. Τίς οἶδε πὼς κατέλαβε αὐτὴ τὴ δημόσια θέσι. Ἡ σύγχρονη ἑλληνικὴ πραγματικότητα δὲν εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τέτοιες ἐπιδόσεις!

Δὲν εἶναι σωστὸς πολίτης ὁποῖος «δὲ

σταματᾷ μιὰ ἐμφύλια διαμάχη καὶ δὲν εἶναι φίλος τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ τοὺς ξεσηκώνει κι ἀνάβει διαμάχες προσωπικὰ κέρδη ἐπιθυμώντας» (359-360). Ἔχουμε πείρα στὴν πατρίδα μας ἀπὸ τὸν διχασμὸ τοῦ λαοῦ ποὺ μεθοδεύουν τὰ πολιτικὰ κόμματα. Ἡ δωροδοκία τῶν ἀρχόντων δὲν ἦταν ἄγνωστη (361).

Ὁ ποιητὴς βάζει τὸν Εὐριπίδη νὰ καυχᾶται γιὰ δύο μαθητὲς του, τὸν Κλειτοφῶντα καὶ τὸν Θηραμένη (967). Ὁ πρῶτος ἦταν ἓνας πανοῦργος καὶ ἀργόσχολος Ἀθηναῖος καὶ ὁ δεύτερος ἓνας ἀπὸ τοὺς τριάκοντα τυράννους τῆς Ἀθήνας. Γιὰ τὸν δεύτερο ὁ Διόνυσος διατυπώνει τὸ ἀκόλουθο σχόλιο, μᾶλλον εἰρωνικό (968-970): «Ὁ Θηραμένης; Βέβαια εἶναι σοφὸς ἄνθρωπος καὶ ἱκανὸς σὲ ὅλα, ποὺ ἂν κάποτε πέσει σὲ κακό, δὲ ρίχνει κακὴ, ἀλλὰ πετυχημένη τῇ ζαριά του». Ὁ Ἀριστοφάνης δὲν ἀφίνει στὸ ἀπυρόβλητο πρόσωπα τοῦ κοινωνικοῦ περιθωρίου ὅπως ὁ Κλεισθένης, κίναδος (48), ὁ Μόλωνας, λωποδύτης (55), ὁ Ἑρυξης, κίναδος (934).

Ὁ Διόνυσος ξεμπαρκάρει καὶ καταβάλλει στὸν Χάρωνα τὸν ναῦλο, δύο ὀβολούς. Πεζοπορώντας φθάνει ὁ Ξανθίας καὶ ἀκολουθεῖ μιὰ στιχομυθία γιὰ φοβερά καὶ τρομερά (273-290): «σκοτάδι καὶ βοῦρκο», «πατροκτόνους καὶ ὀρκοπάτες», «φοβερά θηρία», «μεγάλο θηρίο, τρομερό, ποὺ παίρνει διάφορες μορφές, ἄλλοτε βόδι, μουλάρη, πανέμορφη γυναίκα».

Ὁ Διόνυσος γιὰ τὸν Ἡρακλῆ πρὸς θυμηδία τῶν θεατῶν (280-284): «Ἔτσι θὰ σκάσει αὐτός. Ἀλαζονεύοταν, γιὰ νὰ φοβηθῶ ἐγώ, ἀπὸ ζήλια, καθὼς ξέρει πὼς εἶμαι παλικάρας ἐγώ. Γιατὶ δὲν ὑπάρχει πλᾶσμα πιὸ φαντασμένο ἀπ' ὅσο εἶναι ὁ Ἡρακλῆς. Ἐγὼ βέβαια θὰ εὐχόμουν νὰ συναντήσω κάτι καὶ νὰ κάνω κάποιο κατόρθωμα ἀντάξιο τοῦ ταξιδιοῦ μου».

Μιὰ ἄλλη κατηγορία δημόσιων προσώπων τὰ ὀνόματα τῶν ὁποίων ἀναφέρει ὁ ποιητὴς εἶναι οἱ στρατιωτικοί. Ὁ Αἰσχύλος ἐκθέτει τί ἔχει προσφέρει ἢ

τραγικὴ ποίηση (1039-1042): «Δίδαξε πολλὰ ἀντρεωμένους· ἓνας ἦταν ὁ ἥρωας Λάμαχος· ἀπ' αὐτὸν ἡ ἱκανότητά μου σύνθεσε πολλοὺς ἄντρες ἐνάρετους, Πάτροκλους, Τεύκρους λεοντόκαρδους, νὰ ξεσηκώνω ἔτσι κάθε πολίτη νὰ θέλει νὰ παραλληλίσει μ' αὐτοὺς τὸν ἑαυτὸν του, ὅταν ἀκούει τῇ σάλπιγγα». Ὁ Λάμαχος ἦταν Ἀθηναῖος στρατηγὸς ποὺ σκοτώθηκε κατὰ τὴν ἐκστρατεία στὴ Σικελία, στὸν Πελοποννησιακὸ Πόλεμο (431-404 π.Χ.).

Ὁ Διόνυσος στὸν Αἰσχύλο γιὰ τὸν Οἰδίποδα (1195): «Θὰ ἦταν εὐτυχισμένος, ἂν βέβαια εἶχε δράσει σὰν στρατηγὸς μαζὶ μὲ τὸν Ἑρασινίδη». Ὁ Ἑρασινίδης ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους στρατηγούς ποὺ εἶχαν νικήσει τοὺς Σπαρτιάτες στὴ ναυμαχία τῶν Ἀργινουσῶν.

Θὰ ἦταν ἀδιανόητο γιὰ τὸν Ἀριστοφάνη νὰ ἀφήσει ἔξω ἀπὸ τὸ ἔργο του τοὺς σύγχρονους του πολιτικούς. Ὁ Χορὸς λέει πρὸς τὸν Ξανθία (537-541): «... πάντα νὰ γέρνει τὸν ἑαυτὸν του πρὸς τὴν πλευρὰ ποὺ πᾶει καλὰ... τὸ νὰ γέρνει πρὸς τὸ βολικότερο εἶναι χαρακτηριστικὸ ἄντρα ἱκανοῦ ποὺ ἀπὸ τὴ φύση του μοιάζει τὸ Θηραμένη». Ὁ Θηραμένης, ὅπως ἐσημειώσαμε προηγουμένως, ὑπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς τριάκοντα τυράννους, πολιτικὸς μὲ ἄστατες πολιτικὲς ἀπόψεις, πολιτικὰ καιροσκοπός, προσανατολισμένος πρὸς τὴν ὀλιγαρχικὴ παρατάξη. Τὸν πολιτικὸ τῆς δημοκρατικῆς παρατάξεως Ἀρχέδημο ὁ Διόνυσος τὸν χαρακτηρίζει «τσιμπλιάρη» (588). Μιὰ αἰχμὴ γιὰ τὴ φιλοδοξία τοῦ πολιτικοῦ Κλεοφῶντα στὸν στίχο 679 «ποὺ πάνω στὰ δὶγλωσσα χεῖλην του ἄσχημα κελαηδεῖ τὸ θρακιώτικο χελιδόνι». Ἡ μητέρα του καταγόταν ἀπὸ τὴ Θράκη.

Ὁ Χορὸς (686-691): «Εἶναι σωστὸ ὁ ἱερὸς χορὸς μας ὅσα εἶναι γιὰ τὴν πόλιν σωστὰ αὐτὰ νὰ συμβουλευεῖ καὶ νὰ διδάσκει. Λοιπὸν πρῶτα πρῶτα νομίζουμε πὼς πρέπει νὰ φέρουμε στὴν ἴδια γραμμὴ τοὺς πολίτες καὶ νὰ τοὺς βγάλουμε τὸ φόβο κι ἂν κάποιος ἀστόχησε ξεγελασμένος ἀπ'

τις ἀπάτες τοῦ Φρύνιχου, λέω πὼς πρέπει σ' ὅσους τότε ξεστράτισαν νὰ τοὺς δοθεῖ ἡ δυνατότητα νὰ κάνουν τὴν ἀπολογία τους καὶ νὰ ἀπαλλαχτοῦν ἀπὸ τὰ παλιά τους σφάλματα». Ὁ πολιτικὸς Φρύνιχος ἦταν ραδιοῦργος Ἀθηναῖος, ἐχθρὸς τοῦ Ἀλκιβιάδου.

Ἡ πολιτεία τοῦ Ἀλκιβιάδου εἶναι γνωστή. Ὁ Διόνυσος ζητᾷ τὴ γνώμη τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Εὐριπίδου γι' αὐτόν. Ὁ Εὐριπίδης ἀπαντᾷ (1426-1429): «Μισῶ τὸν πολίτη ἐκεῖνον ποὺ γιὰ νὰ ὠφελήσῃ τὴν πατρίδα του εἶναι ἀργοκίνητος, ἀλλὰ γιὰ νὰ τῆς προξενήσῃ μεγάλα κακὰ γοργός, ποὺ στὸν ἑαυτό του εἶναι ὠφέλιμος κι ἀνώφελος στὴν πόλιν του». Καὶ ὁ Αἰσχύλος (1431-1433): «Δὲν πρέπει μέσα στὴν πόλιν ν' ἀνατρέφουμε ἓνα λιονταρόπουλο –προπάτων δὲν πρέπει νὰ τρέφουμε λιοντάρι μὲς στὴν πόλιν–, ἂν ὅμως κάποιος ἀνατραφεῖ, πρέπει νὰ ὑπηρετοῦμε τὴ φύση του».

Ἄν ὁ ἱστορικὸς Κωνσταντῖνος Παπαρηγόπουλος εἶδε τὴ συνέχεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ διχόνοια, μποροῦμε νὰ τὴν ἀναγνωρίσουμε καὶ στὴν πολιτικὴ μας ἱστορία ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα μέχρι τὶς ἡμέρες μας. Σύντομη παρένθεση ἢ διακυβέρνηση τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια, τοῦ μόνου σωστοῦ κυβερνήτη. Ἑλληνικὴ πνευματικὴ καλλιέργεια, ἑλληνικὸ σωστό ἥθους καὶ στὸ πολιτικὸ προσωπικὸ καὶ στὸν λαό, στὴν πλειονότητά μας. Ἡ τρέχουσα πολλαπλὴ κρίση ποὺ ἀντιμετωπίζουμε θὰ μᾶς συνετίσει;

Ὁ θεὸς Πλούτωνας, ποὺ βασιλεύει στὸν Ἄδην, ὀργανώνει δραματικὸ ἀγῶνα, στὸν ὁποῖο παίρνουν μέρος ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Εὐριπίδης. Κριτὴς ὁ θεὸς Διόνυσος. Πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξη τοῦ ἀγῶνα παρακολουθοῦμε μιὰν ἔντονη ἀντιδικία μεταξὺ τῶν δύο τραγικῶν. Διαπιστώνουμε καὶ ἐδῶ ὅτι οἱ λεγόμενοι πνευματικοὶ ἄνθρωποι δὲν χαρακτηρίζονται πάντα ἀπὸ πνευματικὴ ἀνωτερότητα ἥθους. Ὁ Διόνυσος προσπαθεῖ νὰ τοὺς κατευνάσει, τοὺς ἐπιβάλλει νὰ προσευχηθοῦν.

Κατὰ τὸν ἀγῶνα καθένας ὑπεραμύνεται τοῦ δικοῦ του ἔργου καὶ κατηγορεῖ τὸν ἄλλο γιὰ ἐλαττώματα τῶν ἔργων του. Ὁ Αἰσχύλος μάλιστα ἐπισημαίνει τὶς δυσμενεῖς συνέπειες ποὺ ἔχουν τὰ ἔργα τοῦ Εὐριπίδου στὴν κοινωνία. Εἶναι γνωστὸ τὸ φαινόμενο ὁ κάθε δημιουργὸς νὰ θεωρεῖ τὰ δικά του ἔργα καλύτερα τῶν ὁμοτέχνων του. Παρὰ τὶς διαφορὲς τους καὶ τὴ μεταξὺ τους ἀντιδικία, οἱ δύο τραγικοὶ ποιητὲς συμφωνοῦν στὴν ἀναγνώριση τῆς σημασίας τῆς τραγωδίας, τῆς παιδευτικῆς τῆς ἀξίας. Ὁ Διόνυσος «ζυγίζει» τὴν ποιήσῃ τους, βρίσκει ὅτι οἱ στίχοι τοῦ Αἰσχύλου βαραίνουν περισσότερο, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἐκφέρει τελικὴ κρίση. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἀναγνωρίζει τὴν ἀξία τῶν ἔργων τοῦ Εὐριπίδου.

Στὸν ἀγῶνα αὐτὸν διεξάγεται μιὰ σύγκρουση ἀνάμεσα στὴν παλιὰ τέχνη (Αἰσχύλος) καὶ στὴ νέα τέχνη (Εὐριπίδης). Ἐπιχειρεῖται συγκριτικὴ ἀξιολόγηση τῆς παλαιότερης καὶ νεώτερης τέχνης. Ὁ Αἰσχύλος ἀρθρώνει μιὰ βαρυσήμαντη ρήση, ὅτι ἡ ἔκφραση πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογη μὲ τὸ περιεχόμενο (1058): «ἀνάγκη μεγάλων γνωμῶν καὶ διανοιῶν ἴσα καὶ τὰ ρήματα τίκτειν».

Τελικὰ ὁ Διόνυσος προκρίνει τὸν Αἰσχύλο, γιὰ νὰ ἐπιστρέφῃ στὴν Ἀθήνα, ἀφοῦ ἔχει ἀκούσει καὶ τὶς συμβουλὲς ποὺ θὰ ἔδιναν γιὰ τὴν πόλιν. Ἡ πρόκριση βέβαια εἶναι τοῦ Ἀριστοφάνη, ποὺ θέλει τὸν τραγικὸ ποιητὴ σοφὸ σύμβουλο τοῦ λαοῦ. Ὁ Εὐριπίδης ἦταν σοφιστής, εἶχε νέες ιδέες. Ἡ κατάσταση ὅμως τῆς Ἀθήνας πρὸς τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου δὲν ἐπέτρεπε πειραματισμούς. Προκρίνοντας τὸν Αἰσχύλο, ὁ Ἀριστοφάνης ἐξέφραζε τὴν ἄποψή του: Ἀσφάλεια παρέχει ἡ προσήλωσις στὶς παραδόσεις, στὶς δοκιμασμένες στὸ καμῖνι τοῦ χρόνου ἀξίες.

ΝΙΚΟΣ ΤΣΙΡΩΝΗΣ

ΣΥΡΡΙΚΝΩΣΙΣ Ἡ ΕΠΕΚΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ;

Στὴν ἐφημερίδα *Guardian* ἐδημοσιεύθη πρὸς διετίας (26.5.2106) ἓνα ἐνδιαφέρον ἄρθρο, ὑπὸ τὸν τίτλο: «Ὁ κόσμος γίνεται πῦρ θρησκός, γιατί οἱ φτωχοὶ πάνε μετὰ τὸν Θεό» ("The world is getting more religious, because the poor go for God" τοῦ Giles Fraser), τὸ ὁποῖο προσφάτως μετεφράσθη καὶ ἀνεδημοσιεύθη στὸ φοιτητικὸ περιοδικὸ *Παρεμβολή*. Στὸ ἄρθρο αὐτὸ ἐπισημαίνεται ὅτι, ἐνῶ στὸν προηγούμενο δυτικὸ κόσμῳ φαίνεται ὅτι ἡ θρησκευτικὴ πίστις ὑποχωρεῖ, στὴν πραγματικότητά παγκοσμίως αὐξάνεται καὶ μὲ θαυμαστὸ τρόπο ἐξαπλώνεται σὲ παραδοσιακῶς μὴ χριστιανικὰ χώρες, ὅπως στὴν Ἀσία καὶ στὴν ὑποσαχάριο Ἀφρική.

Ἀντιγράφουμε ἀπὸ τὸ ἀξιόλογο αὐτὸ δημοσίευμα ὠρισμένα ἀποσπάσματα: «Οἱ ἀποκαλούμενοι "εἰδικοί τῆς ὑποψίας", Νίτσε, Μάρξ καὶ Φρόυντ, ὅλοι πίστευαν ὅτι ἡ θρησκεία θὰ μαραθῇ καὶ θὰ πεθάνει μέσα στὸν 20^ο αἰῶνα. Ἄλλοι μὲ ἐνθουσιασμὸ στήριξαν τὴ θεωρία τῆς ἐκκοσμίκευσης. Διανοητικά, ὁ Διαφωτισμὸς τὴν εἶχε χτυπήσει κάτω ἀπὸ τὸν ἴσαλο καὶ βυθιζόταν. Ἡ θρησκεία εἶχε πεθάνει. Βέβαια, ἐγίνε ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο: ἡ θρησκεία ἀνθίσε. Τὸ 1900, τὴ χρονιά τοῦ θανάτου τοῦ Νίτσε, ὑπῆρχαν 8 ἑκατομμύρια χριστιανοὶ στὴν Ἀφρική. Τώρα ὑπάρχουν 335 ἑκατομμύρια. Καὶ ὁ ρυθμὸς ἀνάπτυξης ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπιταχύνεται. Ὁ Θεὸς δὲν εἶχε πεθάνει. Ὁ Θεὸς ξαναγεννήθηκε. Πράγματι, μακρὰν ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι ὁ αἰῶνας ὅπου ἡ θρησκεία θὰ ἐξαφανισό-

ταν, ὁ 20^{ος} αἰῶνας ἦταν ἀριθμητικὰ ὁ πῦρ ἐπιτυχημένος αἰῶνας ἀπὸ τότε ποὺ ὁ Χριστὸς σταυρώθηκε καὶ ὁ Μωάμεθ ἔκανε τὸ ἀποχαιρετιστήριό κήρυγμα στὸ ὄρος Ἀραφάτ. Μέχρι τὸ 2010, ὑπῆρχαν 2,2 δισεκατομμύρια χριστιανοὶ καὶ 1,6 δισεκατομμύρια μουσουλμάνοι στὸν κόσμῳ, 31 % καὶ 23 % τοῦ παγκόσμιου πληθυσμοῦ ἀντίστοιχα. Ἡ θεωρία τῆς ἐκκοσμίκευσης εἶναι ἓνας εὐρωπαϊκὸς μῦθος, ἓνα κομμάτι διανοητικῆς στενότητος ποὺ δείχνει πόσο περιορισμένη συνεχίζει νὰ εἶναι (αὐτὴ) ἡ κοσμοθεωρία μας. [...] Αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικὴ σύγκρουση τῶν πολιτισμῶν: τὸ ἀγοραστικὸ κέντρο (μετακινούμενο πλέον στὸ διαδίκτυο) ἐναντὶ στὸ ναό, μὴ μάχη ἀνάμεσα σὲ αὐτοὺς ποὺ εἶναι ἀρκετὰ πλούσιοι, γιὰ νὰ σκεφτοῦν σὲ πρῶτο πρόσωπο ἐνικοῦ, καὶ σὲ αὐτοὺς ποὺ ἀναγκάζονται νὰ σκεφτοῦν ὅσον ἀφορᾷ τὸ συλλογικὸ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

πληθυντικό. Υπάρχουν μόνο δύο παγκοσμιοποιήσεις: ο Θεός και ο μαμμωνᾶς. Καὶ δὲ θὰ συμφιλιωθοῦν ποτὲ πλήρως. [...] Στὴν πραγματικότητα, ἡ προοπτι-

Ἐνῶ στὸν προηγμένο
δυτικὸ κόσμον φαίνεται
ὅτι ἡ θρησκευτικὴ πί-
στις ὑποχωρεῖ,
στὴν πραγματικότητα
παγκοσμίως αὐξάνεται
καὶ μὲ θαυμαστὸ τρόπο
ἐξαπλώνεται
σὲ παραδοσιακῶς
μὴ χριστιανικὲς χώρες,
ὅπως στὴν Ἀσία
καὶ στὴν ὑποσαχάριο
Ἀφρική.

κή τοῦ Θεοῦ μοιάζει πολὺ καλύτερη ἀπὸ αὐτὴ τοῦ μαμμωνᾶ. Στοιχεῖα ἀπὸ τὸ Pew Research Center δείχνουν ὅτι μέχρι τὸ 2050 οἱ χριστιανοὶ θὰ ἔχουν αὐξηθεῖ περίπου κοντὰ στὰ 2,9 δισεκατομμύρια καὶ οἱ μουσουλμάνοι στὰ 2,8 δισεκατομμύρια. [...] Ἀπὸ τίς φαβέλες τῆς Βραζιλίας, μέχρι τὴν Ἑνωση Μπότερων τῆς ὑποσαχάριας βιβλικῆς ζώνης, καὶ μέχρι τὸ ἰσλαμικὸ ἀρχιπέλαγος τῆς Ἰνδονησίας, οἱ φτωχοὶ καταφεύγουν στὸ Θεό ... Ἡ χριστιανοσύνη πεθαίνει στὴν Εὐρώπη καὶ ἴσως ἀκολουθήσουν καὶ οἱ ΗΠΑ. Ἐκτιμήσεις ἐρευνῶν θέλουν τὴ χριστιανοσύνη στὶς ΗΠΑ νὰ μειώνεται ἀπὸ τὰ 3/4 στὰ 2/3 ἀπὸ σήμερα στὸ 2050. Ἀλλὰ ἡ χριστιανοσύνη ὑπῆρχε γιὰ αἰῶνες καὶ παραμένει κατ' ἐξοχὴν ἡ μεγαλύτερη συλλογικὴ ἰδεολογία ποὺ ἔχει γνωρίσει ποτὲ ὁ κόσμος. Δὲν ἔχει πεθάνει. Ἔχει ἀπλᾶ μετατοπίσει τὸ παγκόσμιο κέντρο βάρους τῆς νό-

τια καὶ ἀνατολικά. Καὶ τὸ μέλλον εἶναι ἡ Κίνα. Αὐτὸ ποὺ ἔχει πεθάνει στὴν Εὐρώπη εἶναι ὁ ἄνετος δεσμὸς ἀνάμεσα στὴν ἐκκλησία καὶ τὸ κράτος, ποὺ ἐγκαθιδρύθηκε πρῶτα ἀπὸ τὸν Μέγα Κωνσταντῖνο. Καλὴ ἀποδέσμευση, γιατί ἡ σύνδεση αὐτὴ δημιουργοῦσε σύγχυση, συνδέοντας ἐπὶ μακρὸν τὸν Θεὸ μὲ τὴν ἄρχουσα τάξη. Μὲ αὐτὸ νὰ ἔχει παρέλθει, γιὰ μία ἀκόμα φορὰ ὁ Θεὸς ἀποδεσμεύεται νὰ ἔχει προτίμηση στοὺς φτωχοὺς. Μὴν ἀφίσεις αὐτὴ τὴν ἀθεϊστικὴ ὕφεση τῆς πίστεως νὰ σοῦ δημιουργήσει ἐσφαλμένη ἐντύπωση. Ἡ θρησκεία παραμένει τὸ μέλλον» (Παρεμβολή, τεύχος 125/2018, σσ. 12-13).

Ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἀρθρογράφου γιὰ τὴν ἀνάπτυξη καὶ ἐπέκτασι τῆς θρησκευτικῆς πίστεως εἶναι ὅτι «οἱ φτωχοὶ πᾶνε μὲ τὸν Θεό». Ἡ θέσις αὐτὴ μπορεῖ κάπως νὰ μᾶς ξενίσει, ἀλλὰ εἶναι διατυπωμένη καὶ στὸ Εὐαγγέλιο. Ἄς ἐνθυμηθοῦμε τὸ περιστατικὸ μὲ τὸν πλούσιο νεανίσκο, ὁ ὁποῖος «ἀκούσας ταῦτα περίλυπος ἐγένετο· ἦν γὰρ πλούσιος σφόδρα». Καὶ τὴν ρῆσι τοῦ Κυρίου μας: «πὼς δυσκόλως οἱ τὰ χρήματα ἔχοντες εἰσελεύσονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ! εὐκοπώτερον γάρ ἐστι κάμψαι διὰ τρυμαλιᾶς ῥαφίδος εἰσελθεῖν ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν» (Λουκ. 18:23-25). Ἄς ἐνθυμηθοῦμε καὶ τὸ ἀντίστροφο περιστατικὸ μὲ τὴν μετάνοια τοῦ ἀρχιτελώνου Ζακχαίου: «ἰδοὺ τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μου δίδωμι τοῖς πτωχοῖς ...» (Λουκ. 19:8).

Οἱ στατιστικὲς σίγουρα εἶναι ψυχροὶ ἀριθμοί. Τὸ γεγονὸς, ὅμως, παραμένει ὅτι ὑπάρχει ἐξάπλωση τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ περιοχὲς στὶς ὁποῖες πρὸ 50 ἢ 100 ἐτῶν δὲν ὑπῆρχαν χριστιανικὲς κοινότητες. Οἱ πληροφορίες γιὰ τὴν ἐξάπλωση - διάδοσι τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Ἀσία (κυρίως στὴν Κίνα) καὶ Ἀφρική εἶναι λίαν ἐλπιδοφόρες.

Ἄλλὰ καὶ στὶς παραδοσιακῶς χρι-

στιανικές χώρες έχουμε μία επανανακάλυψη του αὐθεντικού Χριστιανισμού, τῆς Ὁρθοδόξιας, σὲ μικρὲς κοινότητες πιστῶν. Στὴν Γαλλία, ἐπὶ παραδείγματι, ἐκκλησιαστικὲς κοινότητες γηγενῶν Γάλλων δημιουργοῦνται πέριξ μικρῶν ὀρθόδοξων Μοναστηρίων. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὶς Η.Π.Α. μὲ τὸν Γέροντα Ἐφραίμ τὸν Φιλοθεῖτη νὰ ἰδρῦῃ ὀρθόδοξα Μοναστήρια στὴν Ἀριζόνα καὶ ἀλλαχοῦ καὶ πέριξ αὐτῶν νὰ συγκεντρώνονται καὶ νὰ ἐγκαθίστανται ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ διαφορῶν ἐθνικοτήτων μὲ σκοπὸ τὴν βίωσι

*Οἱ στατιστικὲς σίγουρα
εἶναι ψυχροὶ ἀριθμοί.
Τὸ γεγονός, ὅμως,
παραμένει ὅτι ὑπάρχει
ἐξάπλωσις
τοῦ Χριστιανισμοῦ
σὲ περιοχὲς στὶς ὁποῖες
πρὸ 50 ἢ 100 ἔτη δὲν
ὕπῃρχαν χριστιανικὲς
κοινότητες.
Οἱ πληροφορίες
γιὰ τὴν ἐξάπλωσι -
διάδοσι τοῦ Χριστιανι-
σμοῦ στὴν Ἀσία
(κυρίως στὴν Κίνα)
καὶ Ἀφρικὴ εἶναι λίαν
ἐλπιδοφόρες.*

τοῦ αὐθεντικοῦ Χριστιανισμοῦ σήμερα. (Βλ. τὰ ντοκυμανταῖρ «Γέρων Ἐφραίμ τῆς Ἀριζόνα» ρωσικὸ ντοκυμανταῖρ, καὶ «Εἰς ὄρος μικρόν», προσβάσιμα στὸ διαδίκτυο).

Στὴν χώρα μας, λόγῳ τῆς συστη-
ματικῆς ἀντιχριστιανικῆς προπαγάν-

δας, τὴν ὁποία ἐπιτελοῦν ἄτομα καὶ ὁμάδες ἀτόμων αὐτοαποκαλούμενοι «ἐκσυγχρονιστές» καὶ «ἀνανεωτές», οἱ ὁποῖοι στὴν πραγματικότητα ἐνεργοῦν ὡς «ἀποδομπετές» τῆς ἑλληνορθόδοξου παραδόσεως τοῦ λαοῦ μας, δὲν μεταδίδονται οἱ ἀνωτέρω πληροφορίες γιὰ τὴν ἐξάπλωσι τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἀνὰ τὴν οἰκουμένη ἀπὸ τὰ περισσότερα Μέσα Ἐνημερώσεως. Ὅπως καὶ ἄλλοτε ἔχομε ἐπισημάνῃ, ἡ ἐπικρατοῦσα ἀντίληψις στὰ Μέσα Ἐνημερώσεως εἶναι ὅτι ἡ χριστιανικὴ πίστις θεωρεῖται αὐστηρῶς ἀτομικὴ ὑπόθεσις καὶ δὲν θὰ πρέπει νὰ προβάλλεται στὴν δημοσίᾳ σφαῖρα. Γι' αὐτὸ καὶ ἐξορίζονται, ἐκτὸς κάποιων λαμπρῶν ἐξαιρέσεων, ὁ ἐκκλησιαστικὸς λόγος καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ πραγματικότης τῶν ἡμερῶν μας ἀπὸ τὰ Μέσα Ἐνημερώσεως.

Ἡ χριστιανικὴ πίστις καθίσταται τὸ «κάρφος» στὸν ὀφθαλμὸ καὶ τὸ «κέντρον» πρὸς τὸ ὁποῖο λακτίζουν οἱ αἰεῖποτε πολέμοί της («σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζεις», Πράξ. 26:14). Καὶ ἡ πρόσφατος ἱστορία τῆς Ρωσσίας μᾶς διδάσκει ὅτι ὕστερα ἀπὸ 70 σχεδὸν χρόνια ἀθεϊστικῆς καὶ ἀντιχριστιανικῆς προπαγάνδας, ἡ Ρωσικὴ Πολιτεία (σὲ συνεργασία μὲ τὴν Ἐκκλησία) σήμερα παράγει ταινίες χριστιανικοῦ περιεχομένου πρὸς διάδοσι τοῦ θείου λόγου καὶ κατήχησι τῶν πολιτῶν της.

Τὸ συμπέρασμα ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω ἀναφερθέντα εἶναι ὅτι «ζῇ Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων» (Γ' Βασ. 17:1), καὶ ὅταν ἀπελπιζόμαστε ἀπὸ τὴν φαινομενικὴ ἐπικράτησι τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἀθεΐας, νὰ ἐνθυμόμαστε τὴν ἀπάντησι τοῦ Κυρίου στὸν ἀπογοητευμένο προφῆτη Ἠλία, ὅταν ἀναφωνοῦσε ὅτι «κάγῳ ὑπελείφθην μόνος»: «κατέλιπον ἐμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ» (Ρωμ. 11:4)!

Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Πίνακας Όνομάτων 2018

AKKUYU, 21, 23	HEEREN VICTOR VON, 204	ROSSINI GIOACCHINO, 64	ΑΑΜΗΤΟΣ, 156
ALFIERI VITTORIO, 74, 76	HIMMLER HEINRICH, 32, 33	ROSTAND JEAN, 100	ΑΔΡΑΙΤΟΣ, 153
AL-MAMOUN, 128	HITLER ADOLF, 204	ROUSSEAU JEAN-JACQUES, 73	ΑΔΡΙΑΝΟΣ, 75
ALOPO LORENZO DE, 15	HOFFA ALBERT, 54	SAUERBRUCH ERNST FERDINAND, 53, 55	ΑΔΡΙΑΝΟΠΟΛΗ, 124, 131
ANASTOS M. V., 131	HONIGMANN ERNEST, 130, 131	SCHEBEST AGNES, 56-65	ΑΖΕΡΜΠΑΙΤΖΑΝ, 22
ANDERSON KATHRIN, 100	HORGAN JOHN, 87	SCHEID JOHN, 130	ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ Ο ΜΕΓΑΣ,
ARGYRIOU ASTERIOS, 27	HOXHA ENVER, 171	SCHRÖDINGER ERWIN, 90	189
"ATLANTIS", 187, 188	HULSE RUSSELL ALAN, 46	SEPHERD WILLIAM, 187	ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 71
"ATV", 179	HUNGER HERBERT, 131	SHAKESPEARE WILLIAM, 111-115	ΑΘΗΝΑ (Ἀθή), 150, 152, 218, 219-221
BALLI KOMBETAR, 171	JAOUREK WAGNER VON, 99	SHERWOOD POLYCARP, 27	ΑΘΗΝΑ, 30, 51-54, 93-98, 101, 118-120, 150,
BARISH BARRY C., 48	"JEM", 179	SIGERIST HENRY, 211	155, 160, 164, 175, 207, 208, 227-230
BEDJAN, 140	KANT IMMANUEL, 216	SILK JOSEPH, 86	ΑΘΗΝΑΙΟΙ, 101, 152, 221, 229
BEETHOVEN LUDWIG VAN, 64	KERSTEN FELIX, 32	SIMONI LEONARDO, 209	ΑΘΗΝΟΔΡΟΣ, 139
BEKENSTEIN JOSEPH, 84	"KIBO", 183, 185	SIMONYI CHARLES, 188	ΑΘΩΣ, 131
BELLINI VINCENZO, 64	KIP THORNE, 49	SIMOVIC DUŠAN, 205	ΑΙΑΚΟΣ, 227
BOHM DAVID, 90	KRIKALEV SERGEI, 187	SMOLIN LEE, 86	ΑΙΑΣ, 152, 155
BONIS KONSTANTIN, 131	KUHN FRANZ, 53	STALIN JOSEPH, 176, 208	ΑΙΓΑΙΟ, 23, 24, 74, 152, 171-173, 204, 205,
BORDEAUX, 54, 195	KUIPERS ANDRÉ, 187	STANILLOAE DUMITRU, 27	208, 228
BRÉMOND É., 135	KYRIAKIDIS S., 131	STATIGRAD, 124	ΑΙΓΥΠΤΟΣ, 5, 22, 24, 128, 216
CAMARIANO-CIORAN ARIADNA, 70, 72	LACEY J. H., 133	STIERNON D., 196	ΑΙΘΙΟΠΙΑ, 97
CAMBRIDGE, 83, 84	LADOSCI S., 196	"STRATEGICUS", 205	ΑΙΜΙΛΙΑ, 115
CARRIE JEAN MICHEL, 130	LAING RONALD DAVID, 135	STUDER B., 130	ΑΙΜΩΝΑΣ, 153
CAVALLO GUGLIELMO, 8, 196	LAKOMME, 93	TALMA FRANÇOIS-JOSEPH, 76	ΑΙΜΩΣ, 126, 129-131
CHERNOBYL, 20	LANGERBECK H., 136	TAYLOR JOSEPH H., 46	ΑΙΝΕΙΑΣ, 220
CHERUBINI LUIGI, 64	LATSCU CONSTANTIN, 71	TELLINI ENRICO, 164	ΑΙΝΟΒΑΡΟΣ, 115
CHURCHILL WINSTON, 172, 206, 207	LEIBNIZ GOTTFRIED WILHELM, 72	THIERRY, 54	ΑΙΝΣΤΑΙΝ ΑΔΜΠΕΡΤ, 43, 45, 49, 87, 92
CIANO GALEAZZO, 169	"LEONARDO", 180, 182	THORNE KIP, 48	ΑΙΝΤΡΑΙΟΝ, 124
CLINTON BILL, 199	LIST WILHELM, 207	THREE GORGES DAM, 20	ΑΙΣΧΥΛΟΣ, 150-154, 156, 228-230
"COLUMBUS", 178, 183	LOHER FRANZ VON, 141	THREE-MILE ISLAND, 20	ΑΚΑΚΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, 191
CONWAY JOHN, 92	MALEBRANCHE NICOLAS, 72	THUNBERG LARS, 27	ΑΚΑΝΘΟΣ, 124
"CUPOLA", 188	MALONE K. M., 133	"TRANQUILITY", 188	ΑΚΙΒΙΑΔΗΣ, 152
CVETKOVIC DRAGISA, 204, 205	MANN J. J., 133	TRUETA JOSEF, 98	ΑΚΟΝΤΙΣΜΑ, 124
DAIN ALPHONSE, 12	MARCEL GABRIEL, 2	TRUMP DONALD, 19	ΑΚΡΙΝΗ, 194
DALMAIS IRENEE-HENRI, 27	MARIE PIERRE, 93, 99	"UNITY", 180, 182	ΑΚΡΟΠΟΛΗ, 101
DAVIES PAUL, 87	MARIGLIANO, 51	VARTON MICHEL, 79	ΑΛ ΓΚΟΡ, 178
DE BROGLIE LOUIS, 90	MARKOVIC, 204	VITTORIO EMMANUELE III, 167	ΑΛΑΡΙΧΟΣ, 126
DE GAULLE CHARLES, 207	MARONE P., 196	VOLTAIRE, 74, 76	ΑΛΒΑΝΙΑ, 95, 165-167, 169-171, 173, 203, 205
DELEHAYE, 195	MARX KARL, 231	WATERNAUX C., 133	ΑΛΒΑΝΟΙ, 166-171
DENDIC MILAN, 205	MATHIEU G., 135	WEBER CARL MARIA VON, 64	ΑΛΓΕΡΙ, 113
DESCARTES RENÉ, 72	"MATROSHKA", 181	WEBER FRANK, 206-208	ΑΛΕΚΤΡΥΠΟΠΟΙΣ, 130
"DESTINY", 180-183, 187	MAVROMMATIS KONSTANTINOS, 49	WEBER JOHN, 46	ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, 8, 127
"DEXTRE", 182	MEHUL ETIENNE-NICOLAS, 64	WEIGL KARL, 64	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Α' ΡΩΣΙΑΣ, 58, 72
"DISCOVERY", 182	MERCATI GIOVANNI, 6	WEISS REINER, 48	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑΣ, 203
DOENS I., 131	METASTASIO PIETRO, 74, 75	WILDE JANE, 84	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΥΣ, 189, 196
DUCE, 169	METTERNICH KLEMENS VON, 77	WITTEN E., 90	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 189,
DUVAL MATHIAS-MARIE, 54	MEYERBEER GIACOMO, 64	WOIT PETER, 87	190, 196
ECONOMOU CONSTANTIN VON, 99	MICHAEL MULLEN, 208	YURCHIKHIN FYODOR, 187, 188	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΨΗΦΑΝΤΗΣ Ο ΕΞ ΑΠΟΡ-
EINSTEIN ALBERT, 43, 45, 49, 87, 92	MIGNE J.-P., 130, 136, 137, 141	"ZARYA", 180, 181	ΡΗΤΟΝ, 57, 58
ELLIS GEORGE, 88	MINKS JOHANN ALOIS, 63	ZOG AHMET, 166	ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ, 54
"ENDEAVOUR", 180, 181	MLODINOV LEONARD, 83, 86, 89	"ZVEZDA", 180, 181, 183, 185	ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Π., 94, 95
ESA, 178, 181	MODESTINUS ERENNIUS, 146	A.I.I., 118-119	ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΝΙΚ., 55
ESBROECK M. VAN, 196	MOLIERE, 74	«ABAAA», 203	ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ Κ., 55
EVANS C., 133	MONTPELLIER, 54, 99	ΑΒΑΡΟΙ, 126, 191	ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΠ., 54, 96, 98
FALLMERAYER JAKOB PHILIP, 95	MUSSOLINI BENITO, 164-166, 169, 174	ΑΒΑΡΟΣ-ΑΒΟΙ, 126	ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ ΠΕΤΡΟΣ, 55
FERRARY JEAN LOUIS, 130	NACHSTADT W., 139	ΑΒΒΑΚΟΥΜ, 108	ΑΛΚΑΛΙΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ, 75, 77
FEST J., 38-39	NAFFIELD LORD, 98	ΑΒΕΝΤΙΝΟΣ ΛΟΦΟΣ, 69	ΑΛΚΑΙΟΥ ΜΑΡΙΤΩ, 76
FEYNMAN RICHARD, 49, 90	NASA, 178, 182	ΑΒΡΑΑΜ, 74	ΑΛΚΗΤΗ, 156, 157
FILOV BOGDAN, 172, 173	NEWTON ISAAC, 45, 84, 92	ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Β., 142-149	ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ, 230
FLOROVSKY GEORGES, 27	NICOL DONALD, 131	ΑΓΑΘΑ, 64	ΑΛΚΜΑΓΝ, 21
FRASER GILES, 231	NIETZSCHE FRIEDRICH, 231	ΑΓΑΘΟΝ, 227	ΑΛΚΜΗΝΗ, 220
"FREEDOM", 178	OBAMA BARACK, 19	ΑΓΑΜΕΜΝΟΝ, 152, 154, 157	ΑΛΜΟΠΙΑ, 124
FREUD SIGMUND, 99, 231	OCKELS WUBBO, 187	ΑΙΤΕΛΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Κ., 38-40, 78-80, 116-117,	ΑΛΝΤΕΜΠΑΡΑΝ, 187
FUKUSHIMA, 20	OLSEN GREGORY, 187	158-160, 199-200, 231-233	ΑΛΦΙΕΡΙ ΒΙΤΤΟΡΙΟ, 74, 76
GASSEND PIERRE, 72	OXFORD, 86	ΑΙΤΕΛΟΣ, 114	ΑΛΦΟΝΣΟ, 113, 114
GEORGIEV KIMON, 176	PARAVICINI ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ, 15	ΑΓΓΑΙΑ, 96, 114, 115, 194	ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ ΜΕΔΙΟΛΑΝΟΝ, 128, 131,
GESSNER SALOMON, 76	PARINI PIERO, 164	ΑΓΓΑΙΟΙ, 208	146, 190
GIDZENKO YURY, 187	PAULI WOLFGANG, 87	ΑΓΙΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΑΤΤΙΚΗΣ, 118	ΑΜΕΡΩΙΑΣ, 227
GIET S., 134	PAVELIC ANTE, 205	ΑΓΙΑ ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΗ, 58, 72	ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΙ, 81, 178, 199
GILMORE ROBERT, 49	PEGON JOSEPH, 27	ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ Ι.Μ. ΡΩΣΙΑΣ, 71	ΑΜΕΡΙΚΗ, 21, 23, 46, 177
GOLDONI CARLO, 74, 77	PENROSE ROGER, 84, 85, 87, 89	ΑΓΙΑ-ΣΟΦΙΑ, 69	ΑΜΗΡΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 75
GOUFFIER CHOISEUL, 72	PEQUET THOMAS, 188	ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ, 116, 117, 129, 131	ΑΜΑΕΤ, 114, 115
GREGORIC DANILO, 203, 204	PETTIT L., 189, 196	ΑΓΙΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ, 171	ΑΜΠΕΛΑΚΙΑ, 74
GRIFFIN JOHN, 49	PRINZIVALLI E., 196	ΑΓΙΟΥ ΣΑΒΒΑ ΓΥΜΝΑΣΙΟ, 76	ΑΜΠΕΛΟΚΗΠΟΙ, 94, 119
GRUMEL V., 131	PUCHNER WALTER, 77	ΑΓΚΥΡΑ, 206, 208	ΑΜΦΙΠΟΛΗ, 123, 124, 126, 194
GUARINI GIOVANNI BATTISTA, 75	RACINE JEAN, 74	ΑΓΡΑΦΑ, 66	ΑΜΦΙΤΡΥΟΝ, 153
GUIDONI UMBERTO, 186	REAGAN RONALD, 178	ΑΓΧΙΣΤΗΣ, 220	ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 190, 196
HAAS G. L., 133	REHN OLLI, 100	ΑΔΑΜ, 222	ΑΝΔΡΕΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 191, 196
HANFORD, 49	REITZE DAVID, 44	ΑΔΑΜΑΝΤΙΑΔΗΣ ΑΧΙΛΛΕΑΣ Γ., 17-24	ΑΝΔΡΕΑΣ, 223-225
HAWKING STEPHEN, 49, 83-88, 89-92	RIBBENTROP JOACHIM VON, 204	ΑΔΗΣ, 227, 228, 230	ΑΝΑΡΟΜΑΧΗ, 152, 156

- ANTANIA, 124
 ANTHONP, 218
 ANTONIHI, 147, 155-157
 ANTONIOS, 113, 114
 ANTONIOPOULOS NEKTARIOS, 158
 ANYSIA, 189
 ANYSIOS ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 125, 130, 190, 196
 ΑΣΙΟΣ, 205
 ΑΣΟΝΑΣ, 172, 173, 204-206, 209
 ΑΠΑΜΕΙΑ, 190
 ΑΠΟΛΛΩΝ, 156, 219, 221, 222
 ΑΠΟΛΛΩΝΙΑ, 124
 ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΙΩ., 93
 ΑΡΑΒΕΣ, 6, 127
 ΑΡΑΛΟΣ, 124
 ΑΡΑΣ ΤΡΕΦΗΚ ΡΟΥΣΑΗ, 206
 ΑΡΑΦΑΤ ΟΡΟΣ, 231
 ΑΡΑΧΘΟΣ, 169, 170
 ΑΡΓΕΙΟΙ, 153, 155, 156
 ΑΡΓΙΝΟΥΣΣΕΣ, 229
 ΑΡΙΤΤΕΣ, 218, 220
 ΑΡΙΟΣ, 124, 153
 ΑΡΙΟΣΤΟΙ, 52, 54, 55, 94, 96, 98, 99
 ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ Κ., 76
 ΑΡΓΥΡΟΥΠΟΛΗ, 53
 ΑΡΕΘΑΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, 14
 ΑΡΕΙΑΝΟΙ, 189
 ΑΡΕΙΟΣ ΠΑΓΟΣ, 101
 ΑΡΗΣ (ῥέος), 218-220
 ΑΡΗΣ (πλάνητης), 178, 179, 184
 ΑΡΙΖΟΝΑ, 233
 ΑΡΙΣΤΕΑΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ, 76, 77
 ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, 144, 210
 ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ, 227-229
 ΑΡΚΑΔΙΑ, 220
 ΑΡΚΑΔΙΟΣ, 126
 ΑΡΚΑΔΙΔΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 99
 ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 129, 195
 ΑΡΜΟΝΙΑ, 124
 ΑΡΝΑΙΑ, 124, 162
 ΑΡΝΤΑΧΑΝ, 208
 ΑΡΤΑ, 169, 170
 ΑΡΤΑΣΕΡΕΣ, 75
 ΑΡΤΕΜΙΣ, 147, 154, 155, 157, 220, 221
 ΑΣΙΑ, 21, 23, 232
 ΑΣΚΑΝΗΠΙΟΣ, 153
 ΑΣΠΑΣΙΑ, 75
 ΑΣΠΗΡ ΘΑΛΑΣΣΑ, 173
 ΑΣΣΟΣ, 93, 94
 ΑΣΤΥΝΑΚΤΑΣ, 152
 ΑΣΧΟΛΙΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 190, 196
 «ΑΤΑΛΑΝΤΕΣ», 181
 ΑΤΟΣΣΑ, 151
 ΑΤΡΕΙΔΕΣ, 152, 153, 155
 ΑΤΤΙΚΗ, 118, 159
 ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΣ, 146
 ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ ΟΚΤΑΒΙΑΝΟΣ, 6, 139, 140
 ΑΥΛΑΜΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 55
 ΑΥΛΙΑ, 152, 154, 157
 ΑΥΝΑΝ, 144
 ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ, 118
 ΑΥΣΤΡΙΑ, 50, 61, 77
 ΑΥΣΤΡΙΑΚΟΙ, 61, 64
 ΑΥΣΟΝΙΟΣ, 195
 ΑΦΓΑΝΙΣΤΑΝ, 79
 ΑΦΡΙΚΗ, 19, 231, 232
 ΑΦΡΟΔΙΤΗ (ἠέα), 155, 220, 221
 ΑΦΡΟΔΙΤΗ, 147, 218
 ΑΧΑΙΑ, 127
 ΑΧΑΙΟΙ, 221
 ΑΧΕΡΟΥΣΙΑ, 227, 228
 ΑΧΙΛΛΕΥΣ, 75, 152, 156, 157, 218, 220-222
 ΑΧΟΛΙΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 190, 196
 ΑΧΡΙΑ, 124, 126, 127, 158
 ΒΑΑΑ, 233
 ΒΑΒΥΛΩΝΑ, 27, 28
 ΒΑΓΔΑΤΗ, 128
 ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Ε., 131
 ΒΑΚΥΛΙΑΝΗΣ, 7
 ΒΑΛΕΝΤΙΝΗ, 64
 ΒΑΛΕΝΤΙΝΟΣ, 111, 112
 ΒΑΛΚΑΝΙΑ, 70, 99, 203, 206, 207
 ΒΑΛΛΙΑΝΟΣ ΜΑΡΙΝΟΣ, 51, 95
 ΒΑΛΕΑΣ Μ., 77
 ΒΑΛΤΙΜΟΡΗ, 94
 ΒΑΡΓΑΛΑ, 124
 ΒΑΡΤΟΝ ΜΙΣΕΛ, 79
 ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Β' ΒΟΥΛΓΑΡΟΚΤΟΝΟΣ, 126, 127
 ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ Ο ΜΕΓΑΣ, 30, 104, 134, 190
 ΒΑΣΣΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 131
 ΒΕΓΙΑΣ ΠΛΑΤΩΝ, 99
 ΒΕΚΚΙΑΡΕΛΙ, 166
 ΒΕΛΑΡΙΟΣ, 113
 ΒΕΛΑΚΕΙΑ, 130
 ΒΕΛΕΣΤΙΝΑΗΣ ΡΗΓΑΣ, 75
 ΒΕΛΙΓΡΑΔΙ, 159, 203, 205
 ΒΕΛΙΜΠΟΡΙΤΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 158
 ΒΕΜΠΕΡ ΤΖΩΝ, 46
 ΒΕΜΠΕΡ ΦΡΑΝΚ, 206-208
 ΒΕΝΕΤΙΑ, 15, 64, 73, 115
 BENIAMIN, 64
 ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ, 54
 ΒΕΡΓΗ, 124
 ΒΕΡΟΙΑ, 124-126, 130, 175, 194
 ΒΕΡΟΛΙΝΟ, 51, 54, 55, 93, 175, 209
 ΒΕΡΟΝΑ, 64, 111
 ΒΕΡΘΑΛΑ, 72
 ΒΗΘΣΕΔΑ, 109
 ΒΗΘΛΕΕΜ, 202
 ΒΗΣΠΟΤΩΟΙ, 126
 ΒΗΣΣΑΡΙΩΝ ΕΚ ΡΑΨΑΝΗΣ, 71
 ΒΙΠΛΙΟΣ ΠΑΠΑΣ ΡΩΜΗΣ, 128, 195
 BIENNH, 54, 58, 61, 64, 65, 73, 75, 98, 99, 114, 204
 ΒΙΘΥΝΙΑ, 126, 190
 ΒΙΚΤΩΡ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Γ' ΠΑΛΙΑΣ, 167
 ΒΙΛΑΑ ΚΑΖΟΥΑΗ, 98
 ΒΙΡΤΛΙΟΣ, 195, 196
 ΒΙΕΥ, 207
 ΒΛΑΣΤΑΡΙΣ ΜΑΤΘΑΙΟΣ, 195
 ΒΛΑΣΤΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 15
 ΒΛΑΧΕΡΝΕΣ, 193
 ΒΛΑΧΙΑ, 58, 59, 70-72, 77
 ΒΟΖΑΤΖΙ, 124
 ΒΟΗΜΙΑ, 62
 ΒΟΙΒΟΝΤΙΝΑ, 205
 ΒΟΪΤ ΠΙΕΤΕΡ, 87
 ΒΟΙΩΠΤΑ, 151
 ΒΟΛΑΤΙΡΟΣ, 74, 76
 ΒΟΝΙΦΑΤΙΟΣ ΜΟΜΦΕΡΑΤΤΟΥ, 127
 ΒΟΝΟΣΟΣ ΣΕΡΑΚΗΣ, 190
 ΒΟΡΕΙΟΣ ΗΠΕΙΡΟΣ, 167
 ΒΟΣΚΟΧΩΡΙΟ, 194
 ΒΟΥΛΕΡΙΚΟΣ, 128
 ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙ, 70-73, 76, 77
 ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 72
 ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ, 126, 127, 171, 173, 176, 206, 209
 ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ, 127, 171-176, 203
 ΒΟΥΛΓΕ, 41, 42
 ΒΡΑΓΥΛΟΣ, 124
 ΒΡΑΖΙΛΙΑ, 20, 117
 ΒΡΕΤΑΝΙΑ, 112, 113
 ΒΡΕΤΑΝΟΙ, 172, 205
 ΒΡΟΥΤΟΣ, 76
 ΒΡΥΖΑΚΗΣ ΕΥΘΥΜΙΟΣ, 142, 149
 ΒΡΥΩΝΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 97
 ΒΡΥΩΝΗΣ ΣΠΥΡΟΣ, 130, 131
 ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ, 6, 123
 ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ, 131
 ΒΥΖΑΝΤΙΟ, 16, 42, 123, 124, 127-130, 143
 Γ.Β.Μ., 1-2, 41-42, 81-82, 121-122, 161-162, 201-202
 ΓΑΖΑ, 194
 ΓΑΖΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ, 70
 ΓΑΛΛΑΒΑΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 196
 ΓΑΛΛΑΔΑΣ ΑΛΚΗΣ, 83
 ΓΑΛΗΝΟΣ, 32, 211
 ΓΑΛΛΙΑ, 23, 24, 50, 79, 195, 207, 233
 ΓΑΛΛΟΙ, 128, 207, 233
 ΓΑΜΑΛΙΑΗ, 101
 ΓΑΝΥΜΗΝΑΣ (δορυφόρος Δία), 178, 179
 ΓΕΛΑΣΙΟΣ Α' ΠΑΠΑΣ ΡΩΜΗΣ, 191
 ΓΕΜΙΝΑΟΣ, 124
 ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 175
 ΓΕΝΝΗΣΑΡΕΤ, 225
 ΓΕΝΟΒΑ, 51, 97
 ΓΕΡΑΛΔΙΝΗ ΑΛΒΑΝΙΑΣ, 166
 ΓΕΡΜΑΝΙΑ, 24, 50, 53, 71, 98, 166, 172, 173, 176, 204-208
 ΓΕΡΜΑΝΟΙ, 96, 163, 165, 166, 170-176, 203-206, 208, 209
 ΓΕΡΟΝΤΙΟΣ ΔΟΒΕΡΟΥ, 125
 ΓΕΡΟΝΤΙΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ, 125
 ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΣ ΜΑΡΙΝΟΣ, 51-53, 96, 98
 ΓΕΡΤΡΟΥΔΗ, 114, 115
 ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΥΠΡΟΥ, 130
 ΓΗ, 43-46, 86, 91, 177-183, 185-188
 ΠΑΛΑΤΑΝ, 206
 ΠΑΝΝΙΤΣΑ, 175
 ΠΟΡΚ, 115
 ΠΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ, 124, 169, 170, 172, 203-206, 209
 ΠΟΥΡΤΣΙΧΙΝ ΘΕΟΔΩΡΟΣ, 187, 188
 ΓΚΕΟΡΓΚΙΕΦ ΚΙΜΟΝ, 176
 ΓΚΕΣΝΕΡ ΣΑΛΟΜΑΝ, 76
 ΓΚΙΝΤΖΕΝΚΟ ΠΟΥΡΙ, 187
 ΓΚΟΡΝΤΣΟΒΟ, 124
 ΓΚΟΥΙΝΤΟΝΙ ΟΥΜΠΕΡΤΟ, 186
 ΓΚΡΕΚΟΡΙΤΣ ΝΤΑΝΙΟ, 203, 204
 ΓΛΑΒΑΣ ΣΙΔΩΡΟΣ, 129
 ΓΟΛΙΑΘ, 68
 ΓΟΑΝΤΟΝΙ ΚΑΡΑΟ, 74, 77
 ΓΟΥΑΡΙΝΙ ΤΖΙΟΒΑΝΙ ΜΠΛΑΤΣΕΤΑ, 75
 ΓΟΥΛΙ, 51, 95
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Α' ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΠΑΠΑΣ ΡΩ-ΜΗΣ, 191
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΓΡΕΒΕΝΩΝ, 73
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΔΙΑΚΟΝΟΣ, 189
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ, βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ, 37, 105, 141
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΥΣΣΗΣ, 30, 31, 136
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ, 128, 195
 ΓΥΔΑΝΕΣΤΕΡΝ, 114
 ΔΑΒΙΑ ΟΣΙΟΣ, 192
 ΔΑΒΙΑ, 222
 ΔΑΚΙΑ, 123
 ΔΑΛΜΑΤΙΑ, 205
 ΔΑΜΑΡΙΣ, 107
 ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΘΗ-ΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, 94
 ΔΑΜΑΣΟΣ ΠΑΠΑΣ ΡΩΜΗΣ, 190
 ΔΑΝΑΟΙ, 220
 ΔΑΝΑΟΣ, 150
 ΔΑΝΕΖΗΣ ΜΑΝΟΣ, 49
 ΔΑΝΙΑ, 114
 ΔΑΝΟΠΟΥΛΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ, 51
 ΔΑΡΒΑΡΙΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 71, 73
 ΔΑΡΕΙΟΣ, 154
 ΔΑΥΙΑ, 68
 ΔΕΙΜΟΣ, 220
 ΔΕΛΦΟΙ, 75
 ΔΕΡΒΕΝΙ, 5
 ΔΗΛΙΑΝΕΙΡΑ, 154
 ΔΗΙΦΟΒΟΣ, 218
 ΔΗΜΗΤΡΑ ΕΡΙΝΥΣ, 220
 ΔΗΜΗΤΡΑ, 220, 227
 ΔΗΜΗΤΡΕΙΑ, 127
 ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΓΙΟΣ, 124, 127, 130, 189, 191-193, 196
 ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΡΗΣ, 15
 ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, 220
 ΔΗΜΟΝΙΚΟΣ, 135
 ΔΙΑΣ (πλανήτης), 178, 179
 ΔΕΘΩΝΗΣ ΔΙΑΣΤΗΜΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ, 177-188
 ΔΙΚΗ, 220
 ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΚΥΝΙΚΟΣ, 107
 ΔΙΟΚΑΝΤΙΑΝΟΣ, 123
 ΔΙΟΜΗΝΗΣ, 218, 219, 221
 ΔΙΟΝ, 124, 194
 ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΗΣ, 107
 ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΚΟΜΗΣ, 190
 ΔΙΟΝΥΣΟΣ, 220, 227-230
 ΔΙΩΝΗ, 147
 ΔΟΒΗΡΟΣ, 124, 125, 130
 ΔΟΪΡΑΝΗ, 124, 125
 ΔΟΝΤΑΣ ΣΠΥΡΟΣ, 99
 ΔΟΥΚΑΣ ΜΙΧΑΗΛ, 71
 ΔΟΥΣΑΝ ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΣΕΡΒΙΑΣ, 127
 ΔΡΑΓΑΤΣΑΝΙ, 61, 77
 ΔΡΑΓΟΥΒΙΤΙΑ, 130
 ΔΡΑΚΟΥΛΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ, 77
 ΔΡΑΜΑ, 173
 ΔΡΕΣΗ, 58, 63, 64
 ΔΡΟΣΗΣ ΔΕΩΝΙΑΣ, 65
 ΔΥΣΣΑΙΜΟΝΑ, 115
 ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ, 164-166, 207
 ΔΩΔΩΝΗ, 157
 ΔΩΡΟΘΕΟΣ ΑΒΒΑΣ, 137
 ΔΩΡΟΘΕΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 191, 196
 ΕΒΡΑΙΟΙ, 27, 33, 142
 ΕΒΡΟΣ, 126, 173
 ΕΓΚΕΛΑΔΟΣ (δορυφόρος Δία), 178, 179
 ΕΔΕΣ, 170
 ΕΔΕΣΣΑ, 124, 126, 175
 ΕΖΝΕΠΕΚΙΑΝΗΣ ΠΑΙΣΙΟΣ, 159
 ΕΙΡΗΝΗ, 220
 ΕΚΑΒΗ, 76, 152, 155, 156
 ΕΚΤΟΡΑΣ, 152, 156, 218-220
 ΕΛΕΝΗ, 152, 218, 221
 ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΓΑΛΛΟΙ, 207
 ΕΛΕΦΑΝΤΙΝΗ, 5
 ΕΛΛΑΔΑ, 17, 19-24, 41, 51, 52, 54, 55, 64, 65, 72, 77, 93, 94, 96-99, 118, 125, 130, 131, 143, 151, 152, 157-159, 163-176, 203-209, 227, 230
 «ΕΛΛΗ», 164, 168
 ΕΛΛΗΝΕΣ, 14-16, 41, 58-63, 65, 69, 70, 73-76, 95, 98, 100, 119, 150, 152-154, 157, 163, 167-170, 172-175, 195, 205, 208, 209, 216, 222
 ΕΛΛΗΝΟΠΟΥΛΑ, 66
 ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ, 154
 ΕΛΛΙΣ ΤΖΩΡΙΤΖ, 87
 ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩΑΝΝΗΣ, 71, 73
 ΕΜΜΕΛΙΝΑ, 64
 ΕΝΕΠΕΚΙΑΝΗΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΗΣ, 65
 ΕΝΤΑΕΡ, 175
 ΕΟΑ, 178, 181
 ΕΟΡΑΙΑ, 124
 ΕΠΙΔΑΥΡΟΣ, 150, 228
 ΕΠΙΚΟΥΡΕΙΟΙ, 107
 ΕΠΙΤΑΝΗΣΑ, 74, 164, 165, 166
 ΕΡΑΣΙΝΙΑΝΗΣ, 229
 ΕΡΕΧΘΕΑΣ, 221
 ΕΡΙΣΣΟΣ, 97, 98
 ΕΡΜΙΟΝΗ, 156
 ΕΡΡΙΚΟΣ Α' ΑΓΓΛΙΑΣ, 115
 ΕΡΡΙΚΟΣ ΣΤ' ΑΓΓΛΙΑΣ, 115
 ΕΡΡΙΧΣ, 229
 ΕΡΟΣ, 146, 147, 220
 ΕΡΩΤΙΑΝΟΣ, 211
 ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ, 74
 ΕΡΩΦΙΛΙΑ, 74
 ΕΣ ΕΣ, 65
 ΕΣΚΥΛΙΝΟΣ ΛΟΦΟΣ, 69
 ΕΤΕΟΚΛΗΣ, 153, 157
 ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ ΣΠΥΡΟΣ, 75
 ΕΥΒΟΙΑ, 154
 ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ, 125
 ΕΥΔΟΣΙΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 190
 ΕΥΔΥΣΙΟΣ ΑΠΑΜΕΙΑΣ, 190
 ΕΥΖΕΙΝΟΣ ΠΟΝΤΟΣ, 21
 ΕΥΣΕΒΙΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 190
 ΕΥΡΥΠΙΑΝΗΣ, 76, 147, 150, 152-157, 210, 227-230
 ΕΥΡΥΔΙΚΗ, 155
 ΕΥΡΥΣΘΕΑΣ, 153
 ΕΥΡΥΤΟΣ, 154
 ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ, 24
 ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ, 60, 101, 178, 186
 ΕΥΡΩΠΗ, 21, 23, 46, 49, 61, 64, 71, 86, 98, 107, 124, 125, 128, 141, 143, 158, 166, 177, 178, 204, 205, 232
 ΕΥΡΩΠΗ (δορυφόρος Δία), 178, 179
 ΕΥΣΤΡΟΣ, 124
 ΕΥΣΕΒΙΑ ΦΑΒΙΑ ΑΥΡΑΙΑ, 194
 ΕΥΣΕΒΙΑ, 196
 ΕΥΣΕΒΙΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ, 125

ΕΥΣΕΒΙΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 196
ΕΥΣΕΒΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, 191
ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 125, 127, 128, 131
ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΚΑΤΑΦΩΡΟΣ, 131
ΕΥΤΡΟΠΙΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ, 125
ΕΥΦΡΑΤΗΣ, 6
ΕΦΕΣΙΟΙ, 29
ΕΦΡΑΙΜ ΦΙΛΟΘΕΪΤΗΣ, 233
ΖΑΒΙΡΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 71
ΖΑΒΙΡΑΣ ΘΩΜΑΣ, 71
ΖΑΒΟΡΑΣ, 72
ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α., 130, 131
ΖΑΚΧΑΙΟΣ, 232
ΖΑΛΥΚΗΣ (ΖΑΛΥΚΟΓΛΟΥΣ) ΓΡΗΓΟΡΙ-
ΟΣ, 71-73
ΖΑΜΠΕΛΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 75-77
ΖΑΠΟΡΑ, 124
ΖΒΕΤΚΟΒΙΤΣ ΝΤΡΑΓΚΙΣΙΑ, 204, 205
ΖΕΜΟΝΑ, 73
ΖΕΥΣ, 147, 153-156, 218-221, 228
ΖΕΥΣ ΚΑΒΕΙΡΟΣ, 193
ΖΥΧΝΗ, 126
ΖΩΓΟΥ ΑΧΜΕΤ ΑΛΒΑΝΙΑΣ, 166
Η.Π.Α., 18-20, 24, 49, 158, 178, 199, 208, 232, 233
ΗΛΕΚΤΡΑ, 150, 154, 156
ΗΛΙΑΔΗΣ ΜΑΝΑΣΣΗΣ, 71, 72
ΗΛΙΑΣ, 233
ΗΛΙΟΣ, 44, 46-49, 178, 186
ΗΠΕΙΡΟΣ, 127, 163, 165, 167, 170, 171, 203, 208, 209
ΗΡΑ, 219, 221
ΗΡΑΚΛΕΙΑ ΛΥΤΚΟΥ, 124
ΗΡΑΚΛΕΙΑ ΣΤΡΥΜΟΝΟΣ, 124
ΗΡΑΚΛΕΙΑ, 125, 126, 130
ΗΡΑΚΛΕΙΔΗΣ, 210
ΗΡΑΚΛΕΪΤΟΣ, 211
ΗΡΑΚΛΗΣ, 153, 156, 220, 227, 229
ΗΡΟΔΟΤΟΣ, 5, 210
ΗΣΙΟΔΟΣ, 218
ΘΑΛΛΑΛΕΥΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 191
ΘΑΛΛΑΣΙΟΣ, 27, 28, 30
ΘΑΛΛΕΛΑΙΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 191, 196
ΘΑΣΟΣ, 124, 194
ΘΕΜΙΣ, 220
ΘΕΟΔΩΣΙΟΣ Α' Ο ΜΕΓΑΣ, 123, 125, 128, 190, 193
ΘΕΟΔΩΣΙΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ, 125
ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΣ ΚΥΡΡΟΥ, 29, 127, 128, 131
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ ΗΠΕΙΡΟΥ, 127
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΣΤΟΥΔΙΤΗΣ, 194
ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 71
ΘΕΟΤΟΚΗΣ ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ, 71
ΘΕΟΤΟΚΟΣ, 190
ΘΕΟΦΑΝΗΣ ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΣ, 189, 194
ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 131
ΘΕΟΦΙΛΟΣ, 128
ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ, 42, 75
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΥΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 70
ΘΕΣΠΕΣ, 220
ΘΕΣΠΡΩΤΑ, 163, 167, 170
ΘΕΣΣΑΛΙΑ, 74, 127, 151, 165
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΣ, 128, 192, 194
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 24, 51, 70, 73, 96, 97, 120, 123-131, 159, 171, 172, 175, 176, 189, 191-196, 204, 205, 207, 209
ΘΕΤΙΣ, 156, 220
ΘΗΒΑ, 153, 154, 156, 220
ΘΗΒΑΙΟΙ, 155
ΘΗΡΑΜΕΝΗΣ, 229
ΘΗΣΕΑΣ, 150, 155
ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, 210
ΘΟΥΡΟΣ, 111, 122
ΘΡΑΚΗ, 22, 124, 125, 151, 154, 171, 172, 174, 176, 203, 229
ΘΡΑΚΙΚΗ ΧΕΡΩΝΗΣΟΣ, 155, 156
ΘΥΑΜΙΣ, 167
ΘΥΡΕΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ, 125
ΘΥΣΙ ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ, 61
ΘΩΜΑΣ ΚΕΜΠΗΣΙΟΣ, 104
ΘΩΜΑΣ ΜΑΓΙΣΤΡΟΣ, 195
ΘΩΡΥΚΙΩΝΑΣ, 228

ΙΑΓΟΣ, 115
ΙΑΚΙΜΟΣ, 112, 113
ΙΑΚΧΟΣ, 227
ΙΑΚΩΒΟΣ, 11
ΙΑΝΙΚΟΥΛΟΣ ΛΟΦΟΣ, 69
ΙΑΠΟΝΙΑ, 20, 46, 177, 178
ΙΑΣΙΟΝ, 70, 73, 75, 76
ΙΑΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Κ., 76
ΙΒΗΡΙΑ, 127
ΙΔΟΜΕΝΗ, 124
ΙΕΡΙΣΣΟΣ, 124
ΙΕΡΟΚΑΝΗΣ, 124-126, 130
ΙΕΡΟΣ ΛΟΧΟΣ, 77
ΙΕΡΟΣΛΥΜΑ, 201
ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ Β' ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΘΗ-
ΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, 101
ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ, 146
ΙΗΣΟΥΣ, 78, 80, 101, 102, 105, 106, 111, 158, 224
ΙΘΑΚΗ, 53, 54
ΙΔΑΥΡΙΑ, 190
ΙΔΑΥΡΙΚΟ, 123, 125, 126, 131, 190, 192, 193
ΙΔΑΥΡΙΟΙ, 127, 128
ΙΜΕΡΟΣ, 220
ΙΜΟΓΕΝΗΣ, 112, 113
ΙΝΟΚΕΝΤΙΣΙΑ, 232
ΙΝΝΟΚΕΝΤΙΟΣ Α' ΠΑΠΑΣ ΡΩΜΗΣ, 125, 130, 190
ΙΞΙΩΝ, 220
ΙΟΚΑΣΤΗ, 153, 154
ΙΟΥΔΗ, 154
ΙΟΝΙΟ, 23
ΙΟΥΔΑΙΟΙ, 201
ΙΟΥΔΑΙΟΣ ΠΑΡΑΒΑΤΗΣ, 194
-ΙΟΥΔΑΙΟΣ ΒΕΡΝ-, 185
ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ Α' Ο ΜΕΓΑΣ, 124, 127, 128, 131, 192, 195
ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ Β', 126
ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ, 32, 210-214
ΙΠΠΟΛΥΤΗ, 155
ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ, 155
ΙΡΑΝ, 21
ΙΣΑΑΚ ΣΥΡΟΣ, 36, 140
ΙΣΑΒΕΛΑ, 114
ΙΣΗΜΕΡΙΝΟΣ, 186
ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ, 135
ΙΣΠΑΝΟΙ, 128
ΙΣΡΑΗΛ, 22, 24
ΙΤΑΛΙΑ, 15, 49, 50, 58, 71, 75, 77, 163, 165-171, 173, 174, 203, 204, 205
ΙΤΑΛΟΙ, 128, 163-170, 203, 209
ΙΤΥΚΗ, 75
ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ, 152, 154, 156, 157, 221
ΙΩ, 150
ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΣ, 14
ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, 31, 193, 202
ΙΩΑΝΝΗΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ, 30
ΙΩΑΝΝΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗΣ, 40, 223-225
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΙΜΑΚΟΣ, 26
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΣΧΟΣ, 192
ΙΩΑΝΝΗΣ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ, 191
ΙΩΑΝΝΗΣ ΞΙΦΛΙΝΟΣ, 194
ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ, 125
ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ, 109
ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΤΑΒΡΑΚΟΣ, 195
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, 33, 34, 102, 105, 106, 125, 158, 190
ΙΩΑΝΝΙΝΑ, 23, 168-170
ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΑΡΙΑ-ΠΑΠΑ, 76
ΙΩΝΕΣ, 151
ΙΩΣΗΦ Β' ΑΥΣΤΡΙΑΣ, 62
ΙΩΣΗΦ ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΣ, 192, 195
ΙΩΣΗΦ, 64
ΚΑΒΑΖΑΡΑΚΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 96
ΚΑΒΑΛΑ, 124, 173, 176
ΚΑΒΑΛΕΡΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 62
ΚΑΒΑΛΙΩΤΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ, 71, 72
ΚΑΒΑΣΙΛΑΣ ΝΕΙΛΟΣ, 129
ΚΑΒΑΣΙΛΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 129
ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ ΑΔΕΞΑΝΑΡΟΣ, 96
ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ, 98
ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΑΣ, 96
ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ ΠΑΝΑΓΗΣ, 96

ΚΑΖΑΚΕΣΤΑΝ, 180, 181
ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ ΝΙΚΟΣ, 216
ΚΑΙΛΙΟΣ ΛΟΦΟΣ, 69
ΚΑΪΡΟ, 24
ΚΑΙΣΑΡΕΙΑ, 191
ΚΑΙΣΑΡΟΠΟΛΙΣ, 130
ΚΑΚΑΒΟΥΛΗΣ ΑΔΕΞΑΝΑΡΟΣ, 111
ΚΑΚΡΙΑΝΗΣ Ι. Θ., 216
ΚΑΛΑΒΡΙΑ, 131
ΚΑΛΑΜΑΣ, 167
ΚΑΛΙΜΠΑΝ, 113
ΚΑΛΙΦΟΡΝΙΑ, 48
ΚΑΛΙΕΡΓΗΣ ΖΑΧΑΡΙΑΣ, 15
ΚΑΛΙΕΡΓΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 15
ΚΑΛΙΘΕΑ ΡΟΔΟΥ, 52
ΚΑΛΙΜΑΧΗΣ ΣΚΑΡΑΛΤΟΣ, 72
ΚΑΛΙΝΙΚΟΣ ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΟΣ, 70, 73
ΚΑΛΙΠΟΛΗ, 127
ΚΑΛΙΣΤΟΣ ΑΝΑΡΟΝΙΚΟΣ, 70
ΚΑΛΟΜΟΙΡΑΚΗΣ, 14
ΚΑΛΧΑΣ, 218
ΚΑΜΑΡΙΩΤΗΣ ΜΑΤΘΑΙΟΣ, 70
ΚΑΜΕΝΑ ΒΟΥΡΛΑ, 52
ΚΑΜΠΑΝΟΙ, 128
ΚΑΝΑΔΑΣ, 177, 178
ΚΑΝΑΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 77
ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, 120
ΚΑΝΤ ΙΜΜΑΝΟΥΕΛ, 216
ΚΑΠΑΝΕΑΣ, 154
ΚΑΠΙΤΑΙΝΟΣ ΛΟΦΟΣ, 69
ΚΑΠΝΙΚΑΡΕΑ, 118
ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 58, 64, 65, 230
ΚΑΠΟΥΛΕΤΟΙ, 64
ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑ, 125
ΚΑΠΥΗ, 190
ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗΣ ΜΙΧ. Α., 119
ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 97
ΚΑΡΑΚΑΣΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 71, 73
ΚΑΡΑΤΖΑ ΡΑΔΔΟΥ, 76
ΚΑΡΑΤΖΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 58, 76, 77
ΚΑΡΣ, 208
ΚΑΡΤΕΣΙΟΣ, 72
ΚΑΣΑΝΑΡΕΑ, 130
ΚΑΣΙΟΣ, 115
ΚΑΣΣΑΝΑΡΑ, 126, 152
ΚΑΣΤΑΝΑΚΗΣ ΣΕΡΑΦΕΙΜ Γ., 210-216
ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΙΖΟ, 22
ΚΑΣΤΟΡΙΑ, 71, 73, 126
ΚΑΣΤΡΙΩΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 75
ΚΑΣΤΩΡ, 154
ΚΑΤΑΚΟΛΟ, 23
ΚΑΤΑΡ, 21
ΚΑΤΖΟΥΡΜΠΟΣ, 74
ΚΑΤΣΑΡΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 51
ΚΑΤΣΟΥΦΗΣ ΗΛΙΑΣ ΚΩΝ., 83-88
ΚΑΤΩΝ, 75
ΚΕΪΜΠΡΙΤΖ, 83, 84
ΚΕΚΗΣ ΒΑΣΙΛΗΣ, 216-222
ΚΕΛΑΙΝΑΙΟΝ, 124
ΚΕΛΑΛΙ, 124
ΚΕΛΛΗ, 124
ΚΕΛΤΕΣ, 128
ΚΕΡΒΕΡΟΣ, 227
ΚΕΡΚΥΡΑ, 93, 164
ΚΕΡΣΤΕΝ ΦΕΛΙΞ, 32
ΚΕΦΑΛΛΗΝΕΣ, 50, 51, 93, 96, 100
ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ / ΚΕΦΑΛΛΟΝΙΑ, 51, 53, 54, 96, 93, 95-99, 166
ΚΗΦΩΣΙΑ, 98
ΚΙΕΒΟ, 58
ΚΙΕΖΑ ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ, 62, 63
ΚΙΑΚΙΣ, 98, 175
ΚΙΝΑ, 20, 21, 23, 78, 79, 232
ΚΙΝΕΖΟΙ, 6, 78
ΚΙΣΝΟΦ, 59
ΚΙΤΡΟΣ, 126, 130
ΚΛΑΥΔΙΟΣ, 114, 115
ΚΛΕΠΤΗΝΗΣ, 228
ΚΛΕΙΔΙ, 126
ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ, 229
ΚΛΕΙΣΟΥΡΑ, 781, 73, 169
ΚΛΕΙΤΟΦΩΝΤΑΣ, 229
ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ, 115

ΚΛΕΟΦΩΝΤΑΣ, 229
ΚΛΗΜΗΣ ΑΔΕΞΑΝΑΡΕΥΣ, 145
ΚΛΙΜΑ ΜΕΤΙΚΟΝ, 124
ΚΛΙΝΤΟΝ ΜΠΛΑ, 199
ΚΛΟΤΕΝ, 112, 113
ΚΛΥΤΑΙΜΝΗΣΤΡΑ, 154, 157
ΚΟΖΑΝΗ, 71, 73, 175, 194
ΚΟΖΝΙΤΣΑ, 59
ΚΟΪΠΕΡ ΑΝΤΡΕ, 187
ΚΟΚΚΙΝΑΚΗΣ Κ., 74
ΚΟΚΚΙΝΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ, 176
ΚΟΛΙΑΣ ΤΑΣΙΑΡΧΗΣ, 131
ΚΟΛΩΝΟΣ, 150, 156
ΚΟΝΤΟΥΑΪ ΤΩΝ, 92
ΚΟΝΣΠΟΛΗ, 168
ΚΟΝΤΟΦΩΝΤΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 49, 83, 87, 89-92
ΚΟΠΑΤΣΙ, 124
ΚΟΠΤΕΣ, 8
ΚΟΡΑΗΣ ΑΛΑΜΑΝΤΙΟΣ, 77, 128
ΚΟΡΕΑ ΒΟΡΕΙΟΣ, 79
ΚΟΡΕΑ, 23
ΚΟΡΝΑΡΟΣ ΒΙΤΣΕΝΤΖΟΣ, 74
ΚΟΡΩΝΑΙΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ, 75
ΚΟΣΜΕΤΑΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΕΡ., 54
ΚΟΣΣΥΦΩΠΕΔΟ, 124, 170, 205
ΚΟΤΣΕΜΠΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ, 74
ΚΟΥΚΟΥΣΟΥ, 125
ΚΟΥΡΒΙΣΙΑΝΟΣ ΠΕΤΡΟΣ, 99
ΚΡΑΪΟΒΑ, 73
ΚΡΕΩΝ, 150, 155, 157
ΚΡΗΤΗ, 23, 24, 123, 126, 163, 203, 208
ΚΡΙΚΑΛΕΦ ΣΕΡΤΚΕΪ, 187
ΚΡΙΜΑΙΑ, 216, 222
ΚΡΙΣΤΟΦ ΓΚΑΛΦΑΡ, 49
ΚΡΟΑΤΙΑ, 205
ΚΥΜΒΕΛΙΝΟΣ, 112, 113
ΚΥΠΡΟΣ, 17, 21-24, 150
ΚΥΡΗΝΑΙΟ, 69
ΚΥΡΙΑΛΟΣ, 129, 131
ΚΥΡΟΣ, 190
ΚΩΜΟΣ, 220
ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ ΒΟΥΖΑΙΟΥ, 76
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΑΝΟΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Ι., 130
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΑΝΟΣ Ι. Χ., 196
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΟΣ (ΚΥΡΙΑΛΟΣ), 129
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α' Ο ΜΕΓΑΣ, 232
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΑ' ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, 69, 75
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ, 9, 11, 14-16, 57-59, 69, 73, 125-127, 131, 191-193
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ, 194
ΚΩΣ, 210
ΚΩΣΤΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 49
ΛΑΓΚΑΔΑΣ, 175
ΛΑΕΡΤΗΣ, 114, 115
ΛΑΙΟΣ, 153
ΛΑΪΟΥ ΑΓΓΕΛΙΚΗ, 131
ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΟΙ, 41
ΛΑΜΑΧΟΣ, 229
ΛΑΜΠΑΔΑΣ, 187
ΛΑΜΠΡΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ, 10
ΛΑΝΤΚΕΡ, 62, 63
ΛΑΟΔΟΚΟΣ, 218
ΛΑΟΝΙΚΟΣ, 75
ΛΑΡΙΣΑ, 72, 124, 210
ΛΑΣΚΑΡΙΣ ΙΑΝΟΣ, 15
ΛΑΣΚΑΡΙΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 15
ΛΑΣΣΑΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 59, 62, 64
ΛΑΥΜΠΑΧ, 60
ΛΕΙΒΑΘΟΥ, 95
ΛΕΪΦΙΑ, 203
ΛΕΟΝΤΙΑΔΗΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ, 71
ΛΕΟΝΤΙΟΣ ΕΠΑΡΧΟΣ ΙΔΑΥΡΙΚΟΥ, 193
ΛΕΩΝ Α' ΠΑΠΑΣ ΡΩΜΗΣ, 190
ΛΕΩΝ Γ', 126, 192
ΛΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 128
ΛΕΩΝ ΣΤ' ΣΩΦΟΣ, 130
ΛΕΩΝ ΤΡΙΠΟΛΙΤΗΣ, 126
ΛΕΩΝ ΧΟΙΡΟΣΦΑΚΤΗΣ, 126
ΛΕΩΝΙΔΑΣ, 15
ΛΗΜΝΟΣ, 153
ΛΗΣΟΥΡΙ, 51, 53, 93

- ΛΗΤΩ, 220, 221
 ΛΙΑΡΟΜΜΑΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 144, 149
 ΛΙΒΑΝΟΣ, 22
 ΛΙΒΕΡΑΤΟΣ ΠΑΝΑΓΗΣ, 51
 ΛΙΒΕΡΑΤΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΕΥ., 51, 95, 96
 ΛΙΛΗ, 32
 ΛΙΟΥΜΠΑΙΑΝΑ, 60
 ΛΙΣΤ ΒΙΑΧΕΛΜ, 207
 ΛΟΓΓΟΣ, 76
 ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 96
 ΛΟΝΔΙΝΟ, 96, 207
 ΛΟΥΖΙΑΝΑ, 47, 49
 ΛΟΥΚΑΣ ΣΥΜΦΕΡΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΡΙΜΑΙΑΣ, 158, 216, 222
 ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, 189, 196
 ΛΟΥΚΙΟΣ, 114
 ΛΟΥΡΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 93
 ΛΥΔΙΟΣ, 192
 ΛΥΚΗΣ, 227
 ΛΥΚΟΣ, 153
 ΛΩΖΑΝΝΗ, 167
 ΜΑΚΑΡΕΣ, 227
 ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ, 70, 73, 127, 189
 ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 98, 123-127, 129, 130, 151, 163, 169-176, 189, 190, 193-196, 203, 206, 209
 ΜΑΚΡΗΣ Γ. Χ., 131
 ΜΑΚΡΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ, 192
 ΜΑΚΡΗΣ ΣΠΥΡΟΣ, 97
 ΜΑΚΡΗΣ-ΚΟΥΤΙΑΝΟΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ, 96
 ΜΑΛΑΘΡΙΑ, 124
 ΜΑΛΤΑ, 64
 ΜΑΛΤΕΖΟΥ ΧΡΥΣΑ, 131
 ΜΑΝΑΚΑΣΗΣ ΘΩΜΑΣ, 71
 ΜΑΝΙΧΑΙΟΙ, 31
 ΜΑΣΕΙΜΙΑΝΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ, 125
 ΜΑΣΕΙΜΙΑΝΟΣ ΣΕΡΡΩΝ, 125
 ΜΑΣΕΙΜΙΑΝΟΣ, 189
 ΜΑΣΕΙΜΙΝΟΣ, 130
 ΜΑΣΤΡΟΣ ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ, 26-31, 34, 103
 ΜΑΡΓΑΡΩΝΗΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ, 119
 ΜΑΡΙΑ ΘΗΡΕΙΑ ΑΥΣΤΡΙΑΣ, 62
 ΜΑΡΙΑΝΑ, 114
 ΜΑΡΙΟΣ ΒΙΚΤΩΡ, 195
 ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ, 125
 ΜΑΡΚΟΒΙΤΣ, 204
 ΜΑΡΚΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ, 115
 ΜΑΡΚΟΣ ΑΥΡΗΛΙΟΣ, 162
 ΜΑΡΚΟΣ ΔΙΑΚΟΝΟΣ, 195
 ΜΑΡΣ ΚΑΡΑ, 231
 ΜΑΣΧΟΥΣΕΤΗ, 48
 ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΗΣ ΗΛΙΑΣ, 119
 ΜΑΤΘΑΙΟΣ, 40
 ΜΑΤΡΑΠΕΔΟΠΟΥΛΟΣ ΝΕΡΑΝΤΖΙΟΣ, 71
 ΜΑΤΣΑΣ ΑΡΤΕΜΗΣ, 65
 ΜΑΥΡΙΚΙΟΣ, 191
 ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΟ, 205
 ΜΑΥΡΟΚΟΥΡΑΤΟΙ, 70
 ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ., 43-49, 177-188
 ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ Γ., 227
 ΜΕΓΑΛΑ ΔΙΟΝΥΣΙΑ, 152
 ΜΕΓΑΛΗ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΣΧΟΛΗ, 73
 ΜΕΓΑΛΗ (σύντομος Ηρακλής), 153
 ΜΕΓΑΛΗΣ (ΜΕΓΑΛΑΝΟΣ) ΧΑΡΙΣΙΟΣ, 71
 ΜΕΓΕΡΣΩΝ, 216
 ΜΕΔΙΟΛΑΝΟ, 15, 128
 ΜΕΘΟΔΙΟΣ, 129, 131
 ΜΕΚΚΑ, 97
 ΜΕΛΕΚΙΝΟ, 71
 ΜΕΛΕΝΙΚΟ, 126
 ΜΕΝΑΝΑΡΟΣ, 107
 ΜΕΝΕΛΑΟΣ, 152, 156
 ΜΕΝΙΝΑ, 170
 ΜΕΝΟΙΚΕΑΣ, 157
 ΜΕΝΤΖΟΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, 130
 ΜΕΡΜΗΚΑΣ, 95
 ΜΕΡΣΙΝΗ, 21
 ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ, 17, 98, 207
 ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ, 17, 24, 218
 ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑ, 192
 ΜΕΤΑΛΛΙΝΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 196
 ΜΕΤΑΞΑ ΓΡΑΜΜΗ, 172, 205
 ΜΕΤΑΞΑΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ, 50-55, 93-100
 ΜΕΤΑΞΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 94
 ΜΕΤΑΞΑΣ ΜΑΡΙΝΟΣ, 98, 99
 ΜΕΤΑΞΑΣ ΠΑΝΟΣ, 97
 ΜΕΤΑΣΤΑΣΙΟ ΠΙΕΤΡΟ, 74, 75
 ΜΕΤΤΕΡΝΙΧ ΚΛΕΜΕΝΤ, 61, 77
 ΜΗΔΕΙΑ, 150
 ΜΗΔΕΙΑ, 164
 ΜΗΔΕΣΙ, 159
 ΜΗΛΟΣ, 152, 162
 ΜΗΤΗΣ, 220
 ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, 173
 ΜΙΛΑΝΟ, 15, 111, 113
 ΜΙΝΚΣ ΓΙΟΧΑΝ ΑΛΟΥΣ, 63
 ΜΙΝΩΣ, 220
 «ΜΙΡ», 179, 183
 ΜΙΡΑΝΤΑ, 113, 114
 ΜΙΧΑΗΛ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 71
 ΜΙΧΑΙΛΑΣ, 202
 ΜΑΟΝΤΙΝΟΟΥ ΛΕΟΝΑΡΝΤ, 83, 86, 89
 ΜΟΓΛΕΝΑ, 124
 ΜΟΔΕΣΤΙΝΟΣ ΕΡΕΝΝΙΟΣ, 146
 ΜΟΙΡΕΣ, 156
 ΜΟΙΣΙΑ, 123
 ΜΟΛΔΑΒΙΑ, 58, 70
 ΜΟΛΙΕΡΟΣ, 74
 ΜΟΛΩΝΑΣ, 229
 ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΝ, 124, 126, 205
 ΜΟΝΑΧΟ, 53-55, 94, 95
 ΜΟΝΤΕΚΟΙ, 64
 ΜΟΡΑΒΙΑ, 129
 ΜΟΞΟΠΟΛΗ, 72
 ΜΟΥΚΑΤΣΕΒΟ, 61
 ΜΟΥΛΕΝ ΜΑΚ, 208
 ΜΟΥΝΕΡΙΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ, 125
 ΜΟΥΝΚΑΤ, 61, 63, 64
 ΜΟΥΡΟΥΖΗΣ ΑΔΕΛΦΑΝΔΡΟΣ, 73, 75
 ΜΟΥΣΧΟΛΙΝΙ ΜΠΕΝΙΤΟ, 164-166, 169, 174
 ΜΠΑΚΟΝΟΥΡ, 180, 181, 187
 ΜΠΑΡΑΚΤΑΡΗΣ ΠΟΡΦΥΡΙΟΣ, 160
 ΜΠΕΚΕΝΣΤΑΙΝ ΓΙΟΖΕΦ, 84
 ΜΠΕΛΒΕΝΤΕΡΕ, 204
 ΜΠΕΛΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο ΜΑΚΕ-ΔΩΝ, 71
 ΜΠΕΛΟΜΟΡΙΕ, 173
 ΜΠΕΛΦΑΣΤ, 97
 ΜΠΕΡΚΑΕΥ, 86
 ΜΠΙΖΑΝΙ, 99
 ΜΠΟΓΔΑΝΕΣΚΟΥ ΜΑΡΙΩΡΑ, 76
 ΜΠΟΖΩΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 147-149
 ΜΠΟΖΩΝΗΣ ΠΕΤΡΟΣ Α., 119-120
 ΜΠΟΛΙΝΜΠΡΟΚ, 115
 ΜΠΟΜ ΝΤΑΙΝΒΙΝΤ, 90
 ΜΠΟΝΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 131
 ΜΠΟΥΔΟΒΙΤΣ ΕΙΡΗΝΑΙΟΣ, 159
 ΜΠΡΑΝΤΑΙΣ, 86
 ΜΩΔΑΜΕΘ, 231
 ΝΑΟΥΣΑ, 71
 ΝΑΟΥΣΑΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 71, 73
 ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΒΟΝΑΠΑΡΤΗΣ Ο ΜΕΓΑΣ, 58
 ΝΑΠΟΛΗ, 113, 114
 ΝΕΑ ΡΩΜΗ, 69
 ΝΕΑΠΟΛΙΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, 124
 ΝΕΙΛΟΣ, 5
 ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΑΡΓΟΛΙΑΣ, 158
 ΝΕΜΕΣΙΣ, 220
 ΝΕΟΚΑΣΤΡΟ, 194
 ΝΕΟΠΤΟΛΕΜΟΣ, 152, 153, 155, 156
 ΝΕΣΣΟΣ, 154
 ΝΕΣΤΟΣ, 124
 ΝΕΥΤΩΝ ΙΣΑΑΚ, 45, 84, 92
 ΝΗΡΗΛΕΣ, 220
 ΝΙΓΗΡΙΑ, 79
 ΝΙΓΡΙΤΑ, 124, 130, 175
 ΝΙΚΑΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, 124
 ΝΙΚΗ, 220
 ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΞΙΦΙΑΣ, 126
 ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΟΥΡΑΝΟΣ, 126
 ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΡΩΜΑΝΟΣ, 70
 ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΧΟΥΜΝΟΣ, 195
 ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ, 195
 ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 189
 ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΤΟΥΔΙΤΗΣ, 11-13
 ΝΙΚΟΛΑΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 73
 ΝΙΚΟΛΑΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Γ., 3-16, 123-131, 189-196
 ΝΙΚΟΛΑΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, 144
 ΝΙΟΒΗ, 221
 ΝΙΣ, 94
 ΝΙΤΣΕ ΦΡΙΕΔΡΙΚΟΣ, 231
 ΝΟΡΜΑ, 64
 ΝΟΡΜΑΝΔΟΙ, 127, 131
 ΝΟΤΑΡΑ ΑΝΝΑ, 15
 ΝΟΤΑΡΑΣ ΔΟΥΚΑΣ, 15
 ΝΟΤΙΑ ΚΑΡΟΛΙΝΑ, 21
 ΝΟΤΙΟΣΛΑΒΙΑ, 94
 ΝΤΑ ΒΙΝΤΣ ΛΕΟΝΑΡΝΤΟ, 182
 ΝΤΑΙΝΒΙΣ ΠΩΛ, 87
 ΝΤΕ ΓΚΩΛ ΣΑΡΑ, 207
 ΝΤΕΝΤΙΤΣ ΜΙΛΑΝ, 205
 ΝΤΙΝΟ ΝΟΥΡΗ, 170
 «ΝΤΟΝΑΤΕΛΟ», 182
 ΝΤΟΥΜΠΡΟΒΝΙΚ, 205
 ΝΤΟΥΤΣΕ, 169
 ΝΥΜΦΩΝ ΛΟΦΟΣ, 101
 ΝΥΡΕΜΒΕΡΓΗ, 33
 ΞΑΝΘΗ, 173
 ΞΑΝΘΙΑΣ, 227-229
 ΞΑΝΘΙΠΠΗ, 75
 ΞΑΝΘΟΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ, 58, 59
 ΞΕΝΟΚΛΗΣ, 227
 ΞΕΝΟΦΑΝΗΣ ΕΛΕΑΤΗΣ, 216
 ΞΕΡΞΗΣ, 151, 154
 ΟΤΟΥΑ ΧΑΡΗΣ ΙΑΚ., 55, 98
 ΟΔΗΣΣΟΣ, 77
 ΟΔΥΣΣΕΑΣ, 152, 153, 155
 ΘΕΛΑΟΣ, 115
 ΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ, 74, 141, 164, 171, 172
 ΘΩΜΑΝΟΙ, 10, 127
 ΟΔΙΠΠΟΔΑΣ, 150, 153, 155, 156, 229
 ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 55
 ΟΙΚΑΛΙΑ, 154
 ΟΚΕΑΣ, 187
 ΟΚΤΑΒΙΑΝΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ, 6, 139, 140
 ΟΚΤΑΒΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡΑΣ, 115
 ΟΛΓΑ ΕΛΛΑΔΑΣ, 53
 ΟΛΣΕΝ ΓΚΡΕΓΚΟΡΥ, 187
 ΟΛΥΜΠΙΟΙ, 218, 222
 ΟΛΥΜΠΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΚΗΣ, 76
 ΟΛΥΜΠΟΣ, 219
 «ΟΛΥΜΠΟΣ», 188
 ΟΜΗΡΟΣ, 211, 218, 220, 221
 ΟΜΟΝΟΙΑ, 160
 ΟΜΟΝΟΙΑ, 220
 ΟΜΦΡΟΥΑ, 207
 ΟΞΟΦΟΡΗ, 83
 ΟΡΕΣΤΗΣ, 76, 150, 156
 ΟΡΜΙΣΛΑΣ ΡΩΜΗΣ, 191
 ΟΥΑΙΑΝΤ ΤΖΕΙΝ, 84
 ΟΥΑΛΗΣ, 131
 ΟΥΑΣΙΝΓΚΤΟΝ, 47, 49
 ΟΥΤΤΑΡΙΑ, 73, 205
 ΟΥΤΕΝΟΤΟΙ, 64
 ΟΥΤΤΕΝ Ε., 90
 ΟΥΚΡΑΝΙΑ, 20, 61
 ΟΥΡΒΑΝΟΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, 195
 ΟΥΣΑΚ, 53
 ΟΥΣΤΑΣΙ, 205
 ΟΦΗΛΙΑ, 114
 ΟΧΦΟΡΑΗ, 86
 ΠΑΒΕΛΙΤΣ ΑΝΤΕ, 205
 ΠΑΙΘΟΝΑΣ, 220
 ΠΑΙΣΙΟΣ ΑΓΙΟΣ, 159, 160
 ΠΑΚΙΣΤΑΝ, 79
 ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ, 191, 194
 ΠΑΛΑΤΙΝΟΣ ΛΟΦΟΣ, 69
 ΠΑΛΛΑΔΑ, 219, 221
 ΠΑΛΛΑΔΙΟΣ ΜΟΝΑΧΟΣ, 190, 192
 ΠΑΝΑΓΙΑ, 190, 202
 ΠΑΝΑΣ ΦΩΤΕΙΝΟΣ, 54
 ΠΑΝΤΑΡΟΣ, 218
 ΠΑΟΥΛΙ ΒΟΛΦΓΑΝΓΚ, 87
 ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΙΧΑΗΛ, 71
 ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ, 196
 ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Θ., 72
 ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Ι., 74
 ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Σ. Γ., 196
 ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ, 160
 ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΣΩΤΗΡΙΑ, 196
 ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ ΒΑΓΓΟΣ, 196
 ΠΑΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΙΩΑΝΝΑΚΗΣ, 71
 ΠΑΠΑΝΑΡΕΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 171
 ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ ΖΑΧΑΡΙΑΣ, 93
 ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 230
 ΠΑΠΑΣ Π. Ν., 196
 ΠΑΠΑ-ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΚΑΜΠΙΤΗΣ, 71
 ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑΣ, 77
 ΠΑΡΑΘΟΥΝΑΒΙΕΣ ΗΓΕΜΟΝΙΕΣ, 58-60, 70, 72-74, 76, 77
 ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ, 160
 ΠΑΡΑΝΙΚΑΣ Μ., 71
 ΠΑΡΘΕΝΩΝΑΣ, 101
 ΠΑΡΙΝΙ ΠΙΕΡΟ, 164
 ΠΑΡΙΣΙ, 18, 19, 51-55, 72, 73, 76, 93, 96, 97, 99, 194
 ΠΑΤΡΑ, 23, 53
 ΠΑΤΡΙΚΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 93, 94
 ΠΑΤΡΟΚΛΑΟΣ, 219, 229
 ΠΑΥΛΑΤΟΣ ΦΩΤΗΣ, 100
 ΠΑΥΛΙΝΟΣ, 195
 ΠΑΥΛΟΣ Α' ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, 194
 ΠΑΥΛΟΣ ΔΙΑΚΟΝΟΣ, 125
 ΠΑΥΛΟΣ ΕΛΛΑΔΑΣ, 97
 ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΕΒΙΤΣ ΓΙΟΥΤΚΟΣ-ΛΑΒΙΑΣ, 203, 205
 ΠΑΥΛΟΣ, 29, 40, 80, 101-107, 124, 125, 145, 146, 158, 200, 215
 ΠΑΥΛΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 71, 73
 ΠΕΔΙΟΝ ΤΟΥ ΑΡΕΩΣ, 65
 ΠΕΙΘΩ, 220
 ΠΕΡΑΙΑΣ, 98, 119
 ΠΕΡΙΘΩΟΣ, 220
 ΠΕΛΑΓΟΝΙΑ, 123, 124
 ΠΕΛΑΑ, 123, 195
 ΠΕΛΑΗ, 124
 ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ, 59, 61
 ΠΕΝΡΟΥΤΖ ΡΟΤΣΕΡ, 84, 85, 87, 89
 ΠΕΝΤΟΓΑΛΟΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ, 99
 ΠΕΡΙΚΛΗΣ, 107, 210
 ΠΕΡΟΚΟΠΟΛΙΣ, 124
 ΠΕΡΡΑΙΝΟΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ, 71
 ΠΕΡΣΕΣ, 128, 151, 152, 154
 ΠΕΡΣΕΦΟΝΗ, 147, 227
 ΠΕΡΣΙΑ, 41, 151, 216
 ΠΕΡΣΥ ΛΟΡΑΙΝ, 206
 ΠΕΣΚΕΤ ΤΟΜΑ, 188
 ΠΕΣΤΗ, 64, 73
 ΠΕΤΡΟΣ Β' ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΕΒΙΤΣ, 205
 ΠΕΤΡΟΣ ΙΔΑΥΡΙΟΣ, 128, 195
 ΠΕΤΡΟΣ, 38, 101
 ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΗ ΑΓΙΑ, βλ. ΑΓΙΑ ΠΕΤΡΟΥ-ΠΟΛΗ
 ΠΗΛΕΑΣ, 156
 ΠΕΡΙΑ, 194
 ΠΙΖΑ, 49
 ΠΙΝΔΟΣ, 165
 ΠΙΣΑΝΙΟ, 112, 113
 ΠΛΑΚΑ, 51
 ΠΛΑΝΟΥΔΗΣ ΜΑΣΙΜΟΣ, 15
 ΠΛΑΤΩΝ, 26, 29, 32-34, 107, 144, 210, 215
 ΠΛΑΟΥΤΑΡΧΟΣ, 139
 ΠΛΑΟΥΤΩΝ, 227, 228, 230
 ΠΝΥΚΑ, 101
 ΠΟΖΕΝ, 32
 ΠΟΛΟΝΙΟΣ, 114
 ΠΟΛΥΒΙΟΣ, 5
 ΠΟΛΥΔΕΥΚΗΣ, 154
 ΠΟΛΥΔΩΡΟΣ, 156
 ΠΟΛΥΚΑΕΙΤΟΣ, 210
 ΠΟΛΥΜΗΤΟΡΑΣ, 156
 ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ, 153-156
 ΠΟΛΥΞΕΝΗ, 75, 152
 ΠΟΛΥΣΤΥΛΟΣ, 130
 ΠΟΛΩΝΙΑ, 32, 114
 ΠΟΜΠΗ, 220
 ΠΟΝΤΟΣ, 65
 ΠΟΠΟΒΙΤΣ ΙΟΥΣΤΙΝΟΣ, 159

- ΠΟΡΤΟΓΑΛΟΙ, 128
 ΠΟΡΦΥΡΙΟΣ ΑΓΙΟΣ, 159, 160
 ΠΟΡΦΥΡΙΟΣ ΓΑΖΗΣ, 194, 196
 ΠΟΣΕΙΔΩΝ, 152, 154, 218, 220
 ΠΟΣΤΟΥΜΟ, 112, 113
 ΠΟΥΧΝΕΡ ΒΑΛΤΕΡ, 77
 ΠΡΑΓΑ, 62
 ΠΡΑΣΙΘΕΑ, 210
 ΠΡΕΒΕΖΑ, 168-170
 ΠΡΙΑΜΟΣ, 152, 156, 221
 ΠΡΙΑΠΟΣ, 124
 ΠΡΙΑΠΠΟ, 124
 ΠΡΙΜΑΝΑ, 124
 ΠΡΙΜΕΝΤΑ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ, 118
 ΠΡΙΜΕΝΤΑ ΜΑΡΙΑ, 118
 ΠΡΙΜΕΝΤΑΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ, 118
 ΠΡΙΜΕΝΤΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 118
 ΠΡΙΜΕΝΤΑΣ ΜΑΝΘΟΣ, 118
 ΠΡΙΜΕΝΤΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 118, 119
 ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, 128, 131, 195
 ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ, 150
 «ΠΡΟΔΟΣ», 181, 185, 187
 ΠΡΟΣΠΕΡΟΣ, 113, 114
 ΠΡΟΥΘΟΣ, 60
 ΠΡΩΤΕΟΣ, 111, 112
 «ΠΡΩΤΟΝ», 80, 181
 ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ, 187
 ΠΥΛΑΔΗΣ, 150, 156
 ΠΥΛΑΡΟΣ, 96
 ΡΑΓΚΑΒΗΣ ΙΑΚΩΒΟΣ ΡΙΖΟΣ, 74
 ΡΑΔΑΜΑΝΘΗΣ, 220
 ΡΑΚΙΝΑΣ ΖΑΝ, 74
 ΡΑΔΛΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 171
 ΡΑΜΝΟΥΤΑ, 220
 ΡΑΝΤΟΒΙΤΣ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΣ, 159
 ΡΑΝΤΟΣΑΒΛΙΕΒΙΤΣ, 159
 ΡΑΠΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 78
 ΡΑΤΙΣΛΑΒΟΣ, 129
 «ΡΑΦΑΕΛΟ», 182
 ΡΑΨΑΝΗ, 71
 ΡΕΞΙΝΑ, 71, 73
 ΡΗΓΑΝ ΡΟΝΑΛΝΤ, 178
 ΡΙΖΟΣ ΝΕΡΟΥΛΟΣ ΙΑΚΩΒΟΣ, 75, 76
 RIMINI, 98
 ΡΙΜΠΕΝΤΡΟΠ ΓΙΟΑΚΙΜ ΦΟΝ, 204
 ΡΙΧΑΡΔΟΣ Β' ΑΓΓΛΙΑΣ, 115
 ΡΟΔΟΠΗ, 173
 ΡΟΔΟΣ, 52
 ROZINA, 64
 ΡΟΤΟΝΤΑ (ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ), 193
 ΡΟΥΜΑΝΙΑ, 76, 130
 ΡΟΥΜΑΝΟΙ, 73, 77
 ΡΟΥΣΣΩ ΖΑΝ-ΖΑΚ, 73
 ΡΟΥΦΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 190
 ΡΥΤΕΝΙΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ, 125
 ΡΩΜΑΙΟΙ, 128
 ΡΩΜΑΝΙΑ, 127
 ΡΩΜΑΝΟΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, 195, 196
 ΡΩΜΑΝΟΣ ΜΕΛΩΔΟΣ, 192, 196
 ΡΩΜΗ, 15, 112, 113, 125, 130, 162, 169, 170, 190-192
 ΡΩΜΙΟΙ, 75
 ΡΩΜΥΛΙΑ, 124
 ΡΩΣΙΑ, 20-23, 58-60, 71, 177, 178, 208, 233
 ΡΩΣΟΙ, 58, 178, 181, 187
 ΣΑΙΞΠΗΡ ΟΥΙΛΙΑΜ, 111-115
 ΣΑΚΑΔΗΣ, 27
 ΣΑΚΕΔΑΛΑΡΙΟΣ Π., 75
 ΣΑΚΕΔΑΛΑΡΙΟΥ ΜΗΤΡΩ, 75
 ΣΑΛΑΜΙΝΑ, 151
 ΣΑΜΗ, 51
 ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ, 124
 ΣΑΜΟΥΝΑ ΒΟΥΓΑΡΙΑΣ, 126
 ΣΑΝΤΑΡΜΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΝ., 37, 66-69, 108-110, 197-198, 223-226
 ΣΑΞΟΝΙΑ, 73
 ΣΑΟΥΔΙΚΗ ΑΡΑΒΙΑ, 78
 ΣΕΡΑΚΗΝΟΙ, 126
 ΣΕΡΑΙΚΗ, 130
 ΣΑΧΑΡΟΦ ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ, 117
 ΣΕΒΟΡΝΟΦ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 131
 ΣΕΒΑΣΤΙΑΝΟΣ, 114
 ΣΕΛΗΝΗ, 179
 ΣΕΛΙΜ Γ., 58
 ΣΕΜΕΛΗ, 220
 ΣΕΜΠΕΤ ΑΓΙΝΗ, 56-65
 ΣΕΡΑΠΙΩΝ, 130
 ΣΕΡΒΙΑ, 126, 127, 130, 158, 205
 ΣΕΡΒΟΙ, 131
 ΣΕΡΒΟΧΩΡΙ, 124
 ΣΕΡΟΥΤΙΟΣ Γ., 74
 ΣΕΡΡΕΣ, 124-126, 130, 173
 ΣΕΦΕΡΝΤ ΟΥΙΛΙΑΜ, 187
 ΣΘΑΛΒΟΙ, 126
 ΣΙΑΤΙΣΤΑ, 71, 73
 ΣΙΒΗΡΙΑ, 2
 ΣΙΔΕΡΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, 75, 77
 ΣΙΚΕΛΙΑ, 131, 152, 174, 175, 229
 ΣΙΛΑΒΙΑ, 111, 112
 ΣΙΑΚ ΤΖΟΖΕΦ, 86
 ΣΙΔΟΛΑΥΟΣ ΑΘΩΝΙΤΗΣ, 117
 ΣΙΜΟΒΙΤΣ ΝΤΟΥΣΑΝ, 205
 ΣΙΜΟΝΙ ΛΕΟΝΑΡΝΤΟ, 209
 ΣΙΜΟΝΙ ΤΕΑΡΑΣ, 188
 ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΣ ΔΙΟΝΥΣΗΣ, 83
 ΣΙΝΑ ΟΔΟΣ, 54
 ΣΙΝΑ, 10, 11, 13, 16
 ΣΙΝΟΠΗ, 21
 ΣΙΣΤΟΣ Γ' ΠΑΠΑΣ ΡΩΜΗΣ, 190
 ΣΙΡΙΚΙΟΣ ΠΑΠΑΣ ΡΩΜΗΣ, 190
 ΣΙΡΟΝΗΣ, 75
 ΣΚΑΡΒΕΛΗ-ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΓΓΕΛΙ-
 ΚΗ, 70-73
 ΣΚΑΡΑΛΤΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 71, 73
 ΣΚΛΑΒΗΝΟΙ, 126
 ΣΚΛΑΒΗΤΣΙΑΝΟΙ, 126
 ΣΚΛΑΒΟΙ, 126
 ΣΚΛΑΒΟΥΝΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 51, 54
 ΣΚΟΠΛΙΑ, 123, 127, 170, 173, 205
 ΣΚΟΥΠΟΙ, 123
 ΣΚΟΥΦΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 76
 ΣΛΑΒΟΙ, 126, 129, 131, 191
 ΣΛΟΒΕΝΙΑ, 60, 205
 ΣΜΟΛΑΙΝΑ, 130
 ΣΜΟΛΕΝΣΚ, 205
 ΣΜΟΛΙΝ ΑΗ, 86
 ΣΜΠΑΡΟΥΝΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΡΙΚΟΡΦΟΣ, 53
 ΣΜΥΡΝΗ, 98
 ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ, 21, 23
 ΣΟΒΙΕΤΙΚΟΙ, 176, 208
 «ΣΟΠΟΥΖ», 181, 187, 188
 ΣΟΛΟΜΩΝ, 147
 ΣΟΛΟΥΝ, 171, 172
 ΣΟΜΑΛΙΑ, 73
 ΣΟΥΗΔΙΑ, 20
 ΣΟΥΛΙ, 66
 ΣΟΥΡΜΕΝΑ, 53
 ΣΟΥΡΩΤΗ, 159
 ΣΟΥΖΑ, 151
 ΣΟΥΤΖΟΣ ΜΙΧΑΗΛ ΒΟΔΑΣ, 60
 ΣΟΥΤΣΟΣ Γ. Ν., 74, 75
 ΣΟΥΦΙΑ, 190
 ΣΟΦΟΚΛΗΣ, 75, 150, 152-157, 210, 228
 ΣΠΑΘΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΣ, 77
 ΣΠΑΡΤΗ, 152, 221
 ΣΠΑΡΤΙΑ, 95
 ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ, 229
 ΣΠΕΡΘΙΑΣ, 41, 42
 ΣΠΙΛΤ, 205
 ΣΡΑΙΝΤΙΝΚΕΡ ΕΡΒΙΝ, 90
 ΣΤΑΙΝ ΓΙΟΖΕΦ, 176, 208
 ΣΤΑΝΟΣ, 162
 ΣΤΕΦΑΝΙ ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΟ ΕΙΛΗΣΕΩΝ, 168
 ΣΤΕΦΑΝΙΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΥΣ, 193
 ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΑΟΥΣΑΝ ΣΕΡΒΙΑΣ, 127
 ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΠΑΛΙΩΤΗΣ, 193
 ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΑΛΑΒΡΟΣ, 193
 ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΣΑΒΒΑΙΤΗΣ, 193
 ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΣΤΟΥΔΙΤΗΣ, 193
 ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΣ, 193
 ΣΤΕΛΙΧΩΝ, 126
 ΣΤΟΒΟΙ, 124, 195
 ΣΤΟΠΟΓΛΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΧ., 130
 ΣΤΟΥΔΙΟΥ ΜΟΝΗ, 11-13, 16
 ΣΤΟΥΔΙΤΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, 70
 ΣΤΟΥΤΤΓΑΡΔΗ, 56
 ΣΤΡΑΣΒΟΥΡΓΟ, 97
 «ΣΤΡΑΤΗΤΙΚΟΥΣ», 205
 ΣΤΡΑΤΟΣ ΘΕΟΔΩΣΙΟΣ, 49
 ΣΤΡΥΜΟΝΑΣ, 124, 126, 173, 174, 176
 ΣΥΚΟΡΑΣ, 113
 ΣΥΜΕΩΝ ΒΟΥΓΑΡΙΑΣ, 126
 ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 129
 ΣΥΝΕΛΛΗ ΚΑΤΕΡΙΝΑ, 131
 ΣΥΡΙΑ, 24, 126, 127
 ΣΥΡΙΚΙΟΣ ΡΩΜΗΣ, 190
 ΣΩΖΟΜΕΝΟΣ, 128, 131
 ΣΩΚΡΑΤΗΣ, 107
 ΣΩΤΗΡΙΟΥ Γ. Α., 196
 ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ, 27
 ΤΑΛΜΑ ΦΡΑΝΣΟΥΑ-ΖΟΖΕΦ, 76
 ΤΑΝΤΑΛΟΣ, 154
 ΤΑΣΙΑΡΧΩΝ Ι.Ν. (ΠΕΔΙΟΝ ΤΟΥ ΑΡΕΩΣ), 65
 ΤΑΥΡΟΥ ΑΣΤΕΡΙΣΜΟΣ, 187
 ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ, 157
 ΤΕΚΜΗΣΣΑ, 152
 ΤΕΑ ΑΒΙΒ, 24
 ΤΕΛΙΝΙ ΕΝΡΙΚΟ, 164
 ΤΕΝΕΔΟΣ, 153
 ΤΕΡΕΖΙΕΝΣΤΑΤ, 56, 57, 62, 63
 ΤΕΡΕΖΙΝ, 62
 ΤΕΡΤΥΛΛΙΑΝΟΣ, 146
 ΤΕΥΚΡΟΣ, 155, 229
 ΤΖΟΥΛΙΑ, 111, 112
 ΤΗΝΟΣ, 164, 168
 ΤΙΜΟΘΕΟΣ, 5, 40
 ΤΙΜΟΛΕΩΝ, 75, 76
 ΤΙΡΥΝΘΑ, 227
 ΤΠΟΣ, 75
 ΤΟΜΠΡΟΥΚ, 205
 ΤΟΥΡΚΙΑ, 17, 21-24, 167, 203, 206-208
 ΤΟΥΡΚΟΙ, 58-60, 66, 69, 73, 77, 127, 141, 173, 208
 ΤΡΑΓΩΔΙΑ, 220
 ΤΡΑΝΣΥΒΑΝΙΑ, 71, 72
 ΤΡΑΥΛΑΝΤΩΝΗΣ, 93
 ΤΡΑΧΙΝΑ, 154
 ΤΡΑΧΩΝΕΣ, 53
 ΤΡΙΚΑΙΝΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 195
 ΤΡΙΠΟΛΗ ΣΥΡΙΑΣ, 126
 ΤΡΙΧΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 95
 ΤΡΟΙΑ, 152-154, 156, 157, 221
 ΤΡΟΙΖΗΝΑ, 155
 ΤΡΟΥΑΙΝΟΣ, 211
 ΤΡΟΦΟΣ, 155
 ΤΡΩΔΕΑΣ, 152, 156, 227
 ΤΡΩΕΣ, 155, 218, 219
 ΤΣΑΛΔΑΡΗΣ ΠΑΝΑΓΗΣ, 51
 ΤΣΑΛΙΚΗΣ ΙΑΚΩΒΟΣ, 160
 ΤΣΑΜΗΔΕΣ, 167, 170, 171
 ΤΣΑΜΟΥΡΙΑ, 168-170
 ΤΣΕΝΤΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ., 25-36, 56-65, 132-141, 163-176, 203-209
 ΤΣΕΧΙΑ, 62
 ΤΣΙΑΝΟ ΓΚΑΛΕΑΣΤΟ, 169
 ΤΣΙΡΙΝΤΑΝΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, 120, 148, 149
 ΤΣΙΡΩΝΗΣ ΝΙΚΟΣ, 74-77, 111-115, 150-157, 227-230
 ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 171
 ΤΣΟΡΤΣΙΑ ΟΥΙΝΣΤΟΝ, 172, 206, 207
 ΤΥΔΕΥΣ, 218
 ΤΥΝΔΑΡΕΩΣ, 154
 ΤΥΠΑΛΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 59
 ΤΥΡΝΑΒΙΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, 71
 ΤΥΡΟΣ, 189
 ΤΥΧΗ, 220
 ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 192, 196
 ΥΑΚΙΝΘΟΣ, 221
 ΥΔΑΡΝΗΣ, 41
 ΥΔΑΡΝΗΣ, 42
 ΥΔΡΑΣ ΑΣΤΕΡΙΣΜΟΣ, 49
 ΥΛΑΟΣ, 154
 ΥΠΑΤΗ, 52
 ΥΨΗΛΑΝΤΗ ΕΛΙΣΑΒΕΤ, 59, 60
 ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ, 58-60
 ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, 56-65, 77
 ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 59, 62
 ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ, 59
 ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 59, 64
 ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 58, 60
 ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 59, 62
 ΥΨΗΛΗ ΠΥΛΗ, 74
 «ΥΨΩΜΑ 731», 169, 170
 ΦΑΙΔΡΑ, 155
 ΦΑΙΔΡΟΣ, 32, 33
 ΦΑΝΑΡΙΩΤΕΣ, 60, 70, 74
 ΦΑΡΣΑΛΑ, 156
 ΦΕΙΔΙΑΣ, 210
 ΦΕΡΑΙΟΣ ΡΗΓΑΣ, 75-77
 ΦΕΡΑΙΝΑΝΔΟΣ, 114
 ΦΕΡΕΣ, 156
 ΦΕΥΝΜΑΝ ΡΙΤΣΑΡΝΤ, 90
 ΦΙΛΑΓΡΙΟΣ, 37
 ΦΙΑΝΚΗΤΑΤΗ, 162
 ΦΙΑΛΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ, 59, 72, 76
 ΦΙΑΠΠΟΙ, 124-126, 130, 194
 ΦΙΑΠΠΟΣ Β' ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, 76
 ΦΙΑΘΕΩΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, 189
 ΦΙΛΟΚΤΗΤΗΣ, 153, 155
 ΦΙΛΩΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, 29
 ΦΙΛΟΦ ΜΠΟΓΚΝΤΑΝ, 172, 173
 ΦΙΝΤΕΛΙΟ, 64
 ΦΛΑΡΕΝΤΙΑ, 15
 ΦΛΟΡΠΙΝΑ, 124, 175
 ΦΟΒΟΣ, 220
 ΦΟΙΒΟΣ, 219, 221
 ΦΟΙΝΙΚΑΣ, 220
 ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 196
 ΦΡΙΠΛΑΣ, 130
 ΦΡΟΥΝΤ ΖΗΚΜΟΥΝΤ, 99, 231
 ΦΡΥΝΙΧΟΣ, 227, 230
 ΦΩΚΑΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΝΙΚ., 52
 ΦΩΚΑΣ ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΑΝΑΣΤ., 51
 ΦΩΚΙΩΝ, 76, 77
 ΦΩΤΙΑΔΗΣ ΛΑΜΠΡΟΣ, 72
 ΦΩΤΙΑΝΗΣ, 77
 ΦΩΤΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ Ο ΜΕ-
 ΓΑΣ, 14, 191
 ΧΑΛΗ, 73
 ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ, 162
 ΧΑΝΔΑΚΑΣ, 126
 ΧΑΝΙΑ, 160
 ΧΑΡΑΚΙΑΔΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, 119-120
 ΧΑΡΑΚΙΑΔΟΥ ΕΡΑΤΩ, 120
 ΧΑΡΟΚΟΠΟΣ ΣΠΥΡΟΣ ΑΝΑΡ., 97
 ΧΑΡΟΣ, 156
 ΧΑΡΩΝ, 227, 229
 ΧΑΣΙΩΤΗΣ Ι. Κ., 131
 ΧΑΤΖΗΝΑΚΗΣ ΜΑΝΩΛΗΣ, 131
 ΧΑΤΖΗΜΟΣΧΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ, 72
 ΧΑΤΖΗΣ ΜΙΧΑΗΛ, 118
 ΧΕΡΡΕΝ ΒΙΚΤΟΡ ΦΟΝ, 204
 ΧΙΜΜΑΕΡ ΧΑΙΝΡΙΧ, 32, 33
 ΧΙΤΛΕΡ ΔΟΔΩΦΟΣ, 204
 ΧΟΚΙΝΓΚ ΣΤΕΦΕΝ, 83-92
 ΧΟΛΑΥΤΟΥΝΤ, 64
 ΧΟΡΤΚΑΝ ΤΖΩΝ, 87
 ΧΟΡΝΟΒΕΚΥ, 62
 ΧΟΡΩΝΗΣ Α', 128, 195
 ΧΟΤΖΑ ΕΝΒΕΡ, 171
 ΧΟΤΖΑ ΝΤΑΟΥΤ, 167, 168
 ΧΟΥΜΝΟΣ ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ, 195
 ΧΡΗΣΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ., 130
 ΧΡΙΣΤΑΡΗΣ Μ., 74
 ΧΡΙΣΤΙΑΝΗ Π. Ε., 196
 ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ, 71, 73
 ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Α., 75, 84
 ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ΘΩΑΝΑΣΙΟΣ, 71, 73, 75
 ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ, 73
 ΧΡΙΣΤΟΣ, 25, 35, 37, 38, 40-42, 78, 80, 101-107, 122, 137, 140, 145, 146, 148, 149, 158, 162, 197, 224, 225, 231
 ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ, 48, 62, 63, 130
 ΧΡΙΣΤΟΥΠΟΛΙΣ, 126, 130
 ΧΡΥΣΑ, 153
 ΧΡΥΣΗ ΠΥΛΗ, 69
 ΧΡΥΣΘΕΜΗ, 150
 ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Γ' ΜΑΝΗΣ, 101-107
 ΧΡΥΣΟΥΧΟΥ ΘΩΑΝΑΣΙΟΣ, 171
 ΧΩΚΙΝΓΚ ΣΤΕΦΕΝ, 49
 ΩΡΕΣ, 220

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΟΓΔΟΗΚΟΣΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ (2018)

ΕΠΙΚΑΙΡΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Γ.Β.Μ., «Άγνώστου πατρός», σελ. 1-2 – «Ξέρεις τί θα πεί έλευθερία;», σελ. 41-42 – «Προσοχή στις ρυτίδες της καρδιάς», σελ. 81-82 – «Καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ...», σελ. 121-122 – «Εἶσθε οἱ πιὸ δυνατοί», σελ. 161-162 – «Τὸ ὁδοιπορικὸ τῶν μάγων», σελ. 201-202 – **Γιάννης Κ. Τσέντος**, «Πῶς ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ ἀλλάζει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο βλέπουμε τὸν ἄνθρωπο», Μέρους Β', σελ. 25-36 – **Χρυσόστομος Γ' Μάνης**, «Ἡ χριστοκεντρικότητα τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἑθνῶν Παύλου», σελ. 101-107.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Παναγιώτης Η. Νικολόπουλος, «Πνευματικὴ ζωὴ καὶ γραφή. Ὁ θρίαμβος τῆς μικρογραμμίου γραφῆς», σελ. 3-16 – «Ἡ πνευματικὴ ζωὴ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην κατὰ τὴν πρώιμον βυζαντινὴν περίοδον», Μέρους Α', σελ. 123-131 – «Ἡ πνευματικὴ ζωὴ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην κατὰ τὴν πρώιμον βυζαντινὴν περίοδον», Μέρους Β', σελ. 189-196 – **Ἀχιλλέας Γ. Ἀδαμαντιάδης**, «Τὸ ραγδαῖα μεταβαλλόμενο σκηνικὸ τῆς ἐνέργειας στὸν κόσμον καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο», σελ. 17-24 – **Κωνσταντῖνος Δ. Μαυρομαμάτης**, «Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ αἰῶνα. Τὰ βαρυτικὰ κύματα», σελ. 43-49 – «Ἐνα μεγαλειώδες ἐπίτευγμα τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Διεθνὴς Διαστημικὸς Σταθμὸς», σελ. 177-188 – **Γεράσιμος Μεταξάς**, «Ἡ συμβολὴ τῶν Κεφαλλήνων ἱατρῶν εἰς τὴν ἐξέλιξη τῆς Ἱατρικῆς τὸν 20^{ον} αἰῶνα», Μέρους Α', σελ. 50-55 – «Ἡ συμβολὴ τῶν

Κεφαλλήνων ἱατρῶν εἰς τὴν ἐξέλιξη τῆς Ἱατρικῆς τὸν 20^{ον} αἰῶνα», Μέρους Β', σελ. 93-100 – **Ἡλίας Κων. Κατσούφης**, «Οἱ διάφορες ἀπόψεις τοῦ Hawking», σελ. 83-88 – **Γεώργιος Κοντόπουλος**, «Τὸ τελευταῖο βιβλίον τοῦ Hawking», σελ. 89-92 – **Σεραφεῖμ Γ. Καστανάκης**, «Ἡ ἄσκηση τοῦ ἱατρικοῦ λειτουργήματος κατὰ τὸ ἱπποκρατικὸ καὶ χριστιανικὸ πρότυπο», σελ. 210-216.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Γιάννης Κ. Τσέντος, «Ἡ προμαντόνα καὶ ὁ πρίγκιπας», σελ. 56-65 – «1940-44. Τὸ μεγάλο παζάρι», Μέρους Α', σελ. 163-176 – «1940-44. Τὸ μεγάλο παζάρι», Μέρους Β', σελ. 203-209 – **Ἀγγελικὴ Σκαρβέλη-Νικολοπούλου**, «Μακεδόνες σπουδαστὲς καὶ δάσκαλοι στὴς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες», σελ. 70-73.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ

Ἀθανάσιος Β. Ἀβραμίδης, «Ὁ γάμος καὶ ὁ ἔρως σὲ βαθιὰ “κρίση” στὴν ἐποχή μας», σελ. 142-149 – **Γ.Β.Μ.**, «Εἶσθε οἱ πιὸ δυνατοί», σελ. 161-162.

ΤΕΧΝΗ – ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Νίκος Τσιρώνης, «Τὸ θέατρο στὴς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες», σελ. 74-77 – «Ἡ δυσχώρηση στὴ δραματοποιία τοῦ Σαίξπηρ», σελ. 111-115 – «Πνευματικὰ μνύματα ἀπὸ τὴν ἀρχαία τραγωδία», σελ. 150-157 – **Ἀριστοφάνης, Βάτραχοι**, σελ. 227-230.

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ι. Κ. Ἀγγελόπουλος, «Υπερασπιζόμενοι τὶς ἠθικὲς μας ἀρχές», σελ. 38-40 – «Διωκόμενοι χριστιανοὶ σήμερα», σελ. 78-80 – «Ἀθωνικὸ μάνατζεμεντ», σελ. 116-117 – «Σύγχρονοι Ἅγιοι στὸ διαδίκτυο», σελ. 158-160 – «Πολιτικὴ ἢ ἠθικὴ ὁρθότης;», σελ. 199-200 – «Συρρίκνωσις ἢ ἐπέκτασις τῆς πίστεως;», σελ. 231-233.

ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Γιάννης Ἀν. Σαντάρης, «Δὲν ταξιθεύω μ' ἄναστρο οὐρανό», σελ. 37 – «Τὸ κλώσιμο τῆς λευτεριάς», σελ. 66-69 –

«Ἡ θεία προσμονή», σελ. 108-110 – «Ὁ οὐράνιος σποριάς», σελ. 197-198 – «Κύριε, ποῦ μένεις;», σελ. 223-226.

ΔΙΑΦΟΡΑ

Γιάννης Κ. Τσέντος, «Παρορμητικότητα. Ὁ ὕπουλος ἐχθρός», σελ. 132-141 – **Βασίλης Κέκης**, «Ὁ ἀνθρωπομορφισμὸς τῶν θεῶν στὸν ὁμηρικὸ κόσμο», σελ. 217-222.

ΕΙΣ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ

Α.Π., «Νικόλαος Πριμέντας», σελ. 118-119 – **Πέτρος Α. Μποζώνης**, «Παναγιώτης Χαρακιάδης», σελ. 119-120.

Ἡ ἀνανέωση τῆς συνδρομῆς μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τοὺς ἑξῆς τρόπους:

Γιὰ συνδρομὴ Ἑσωτερικοῦ

- α) Μὲ κατάθεση στὴν τράπεζα Eurobank, στὸν λογαριασμὸ ποὺ διατηρεῖ ἡ Χριστιανικὴ Ἑνωσις Ἀκτίνων ὑπ' ἀριθμ.: 0026-0201-94-0100366081 (IBAN: GR1102602010000940100366081). Νὰ ζητᾶτε νὰ σημειώνετε ρητῶς τὸ ὀνοματεπώνυμό σας στὴν Αἰτιολογία.
- β) Στὰ ΕΛΤΑ μὲ ταχυδρομικὴ ἐπιταγὴ στὴ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ (Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήνα). Προβλέπεται ἐπιβάρυνση μὲ ταχυδρομικὰ τέλη.
- γ) Στὰ ΕΛΤΑ μὲ ἔντυπο ταχυπληρωμῆς ποὺ συναποστέλλεται μὲ τὸ τελευταῖο τεύχος κάθε χρονιάς γιὰ ὅσους ἔχουν ὀφειλή. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσι δὲν προβλέπεται ἐπιβάρυνση μὲ ταχυδρομικὰ τέλη.

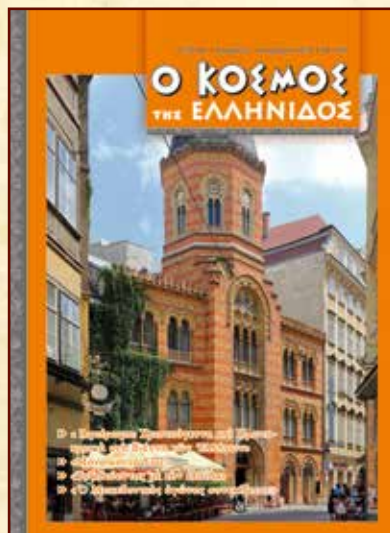
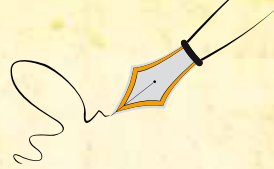
- δ) Στὰ Βιβλιοπωλεῖα «ΖΩΗ» καὶ συνεργαζόμενα βιβλιοπωλεῖα.
- ε) Σὲ κατὰ τόπους συνεργάτες καὶ ἀντιπροσώπους, οἱ ὅποιοι καὶ θὰ κόβουν σχετικὲς ἀποδείξεις.

Γιὰ συνδρομὴ Ἑξωτερικοῦ

Παρακαλοῦμε μὴν ἀποστέλλετε ἐπιταγές, γιατί ἀδυνατοῦμε νὰ τὶς εἰσπράξουμε. Ἡ συνδρομὴ μπορεῖ νὰ κατατεθεῖ μὲ τραπεζικὸ ἔμβασμα. Τὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ χρειαστεῖτε εἶναι:

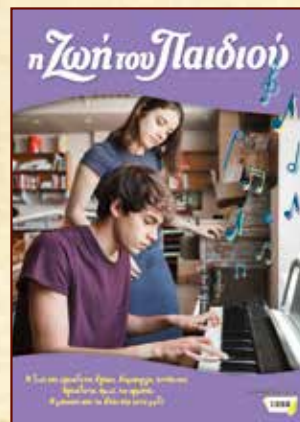
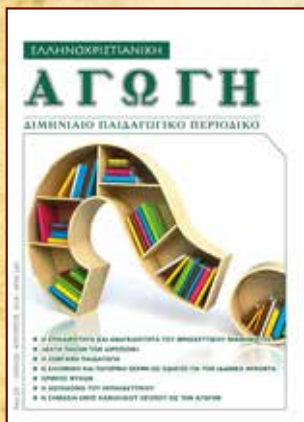
– IBAN: GR1102602010000940100366081
– BIC/Swift Code: ERBKGRAA

‘Αξίζει νά διαβάσετε

Το μηνιαίο Ὁρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με την ιστορία τῶν 100 χρόνων του κοντά στὸν ἑλληνικὸ λαό.

Περιοδικό με ἱστορία 60 ἐτῶν, πού ἀπευθύνεται στὴ γυναῖκα, στὴν πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ τῆς παρουσία.

Ἕνα περιοδικό – πολύτιμος συμπαράστατης γιὰ ἐκπαιδευτικούς καὶ γονεῖς.

Νεανικὸ περιοδικό τῆς “Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως” – με τὸν ἐνθουσιασμό τῆς νεότητος καὶ τὴ σφραγίδα τῆς πίστες καὶ τῆς παιδείας.

Τὸ μηνιαῖο παιδικὸ περιοδικό πού κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὸ 1946 – ἓνας πολύτιμος πνευματικὸς φίλος γιὰ τὰ Ἑλληνοπούλα.

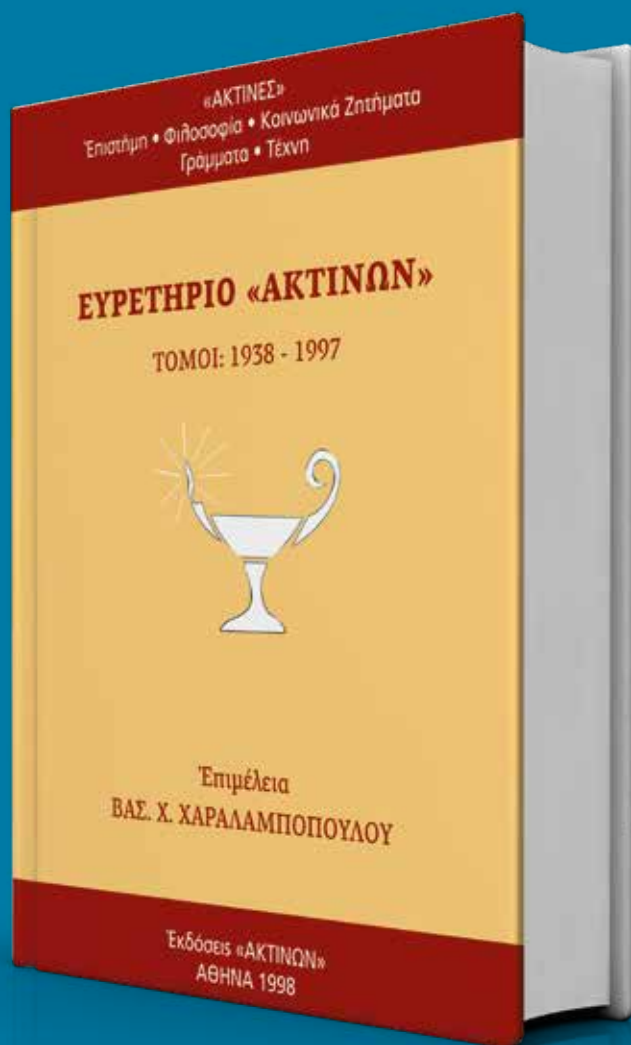
ΚΩΔΙΚΟΣ:
01 1692

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ.Τ. 10561
ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ:

όλοι οί τόμοι τοῦ περιοδικοῦ «Ἀκτῖνες»
καθώς καί τό εὔρετήριο τῶν ἐτῶν 1938-1997

«Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων»

Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήναι, Τηλ. 210 32.35.023